

MŰVEK ÉS MESTEREK A RÉGI SZEGEDEN

ELŐZMÉNYEK ÉS HAGYOMÁNYOK

Az ártéri szigeteken kialakult ősi Szeged sorsát mindenkor a Tisza határozta meg. Az egykori településhelyet nemcsak várossá segített növelni, de a szeszélyes folyó állandóan veszélyeztette is ezt a helyet, sőt csaknem hullámsírhává is lett. Szeged, bár meghatározott tájjellege révén beletartozik a magyar alföldi városok családjába, arculata a többiétől mégis eltérő. Míg azokra általában a falusi település-szerkezet jellemző, Szeged profilját a megtervezett városalaprajz határozza meg. Ugyanis Tiszaparti városunk régi struktúráját megváltoztatta az 1879-es nagy árvíz, illetve az ezt követő újjáépítés. Mindezek ellenére Szeged a rekonstrukció után is alföldi város maradt, mert szintjének felemelése és a lakóterület tömörítése — a korszerű európai követelményeknek megfelelően — nem történt meg. Továbbra is laposan szétterült, tipikus alföldi város ez, melyet az újabb tiszai árvizek elől hosszan kanyargó töltéssel vettek körül.¹ Ez — a homokzsákokkal megerősített — töltés védte meg a várost az 1970 későtavasán bekövetkezett minden eddiginél nagyobb vízemelkedés ellen is. E víztől őrző földszalag mögött élő szegedi nép által alakult ki, s formálódik most is a város egykori és jövőbe ívelő mai történelme, kultúrája, művészete.

Egykori emlékeink

A Tiszának, mint halászó helynek és fontos víziútnak Szeged kialakulásában, a történelem során döntő szerepe volt. Ezt a gazdag természeti adottságot az itt otthonra talált népek korán felismerték és a legrégebb idők óta kamatoztatták. Ezzel kapcsolatban értékes adatokat nyújtanak azok a helyi és környékbeli régészeti és művészettörténeti leletek, melyeknek feltárása — többek között — Reizner János, Tömörkény István, Banner János, Móra Ferenc, Cs. Sebestyén Károly, Párducz Mihály és Trogmayer Ottó nevéhez fűződik. Az előkerült művészeti emlékek közül említésre méltó egy, a Maros-torkolatából származó II. századi római mellszobor, valamint egy férfifejet ábrázoló márványtöredék (II. sz.), melyeket 1876-ban Kováts István helyi építőmester talált a szegedi vár déli alapfalában. Ez a Móra Ferenc Múzeum tulajdonát képező fehér márvány szoborlelet más emlékekkel együtt (pénzek, érmék és épületmaradványok), a rómaiak itteni őrállomására (castrum) enged következtetni. A helyi régészeti leletek sorából még a hun fejedelmi temetkezési helyet feltételező híres, Szeged-nagyszéksői aranykincset, és az Óthalomról való, halat tépő sást ábrázoló avarkori bronzlemez említjük meg. A Bojárhalomról előkerült gazdag honfoglaláskori fejedelmi női sírlelet elődeink művészeti hagyatéka.²

¹ *Princz Gyula: Szeged. Csongrád megyei Füzetek 7. sz. Szeged, 1954.; Aldobolyi Nagy Miklós: Szeged földrajzi energiái és a város hatásterülete. A Szegedi Pedagógiai Főiskola Évkönyve, 1957.*

² Szeged régészeti múltjával foglalkozó irodalomról összefoglaló tájékoztatást adnak Bálint S. és Nagy Z.—Papp I. említett könyvei. Lásd még *Bálint Csanád: Hunok, avarok, magyarok. Vezető a szegedi Móra Ferenc Múzeum régészeti kiállításához. Szeged.*

Római férfiszobor arcrésze.
II. sz. f. márvány. MFM

jutott az itt — és a környéken — levő monostorhálózatnak. A tatárjárás előtt Felsővároson, a mostani templom helyén virágzott a Szent Miklósról nevezett bencés apátság, melynek maradványai még nincsenek föltárva. Szeged későromán-koragótikus műemlék-kulturája minden bizonnyal kapcsolatba hozható vele, mint pl. a XII—XIII. századi palánki Szent Dömötör toronnyal és a felsővárosi Szent György templommal is. Az utóbbi templom alapjai még szintén feltáratlanok. Alsóvároson a Szent Péter templom állott, a városban pedig a Szent Erzsébet templom, mely a XIV. századból származott. Az itteni Kőtárban levő félköríves párkány, és páfránydíszes ablakkeret töredékek — melyeket ugyancsak Kováts István mentett meg a várbontás alkalmával — a korabeli helyi kőfaragók művészi munkásságáról tanúskodnak.⁴

„A szegedi múzeum 22 románkori töredékből épületek szerkezetére nehezen következtethetünk... Az utóbbi évek Sövényházán végzett ásatásai azonban — írja Trogmayer Ottó, az ásatás vezetője —, módot adnak arra, hogy egy román kori templom többszöri átépítésének folyamatát nyomon követhessük. E helyen állott ugyanis Szer monostor, a Bor-Kalán nemzetség tulajdona. Első említése 1233-ból származik, amikor II. Endre 1000 kőszékesedést juttat a monostornak... Az első ásatásokat a múlt század végén folytatták, Römer Flórisnak, a kor egyik legjobb szakemberének vezetésével ... 1970—73 között a templom teljes feltárására sort kerítettünk s a munka során hét fő építési periódust tudtunk elkülöníteni. A X—XI. sz. fordulóján épülhetett a legrégebb egyhajós, patkó alakú szentélyű templom, melyet rövidesen homlokzati toronnyal bővítettek ... A XI—XII. sz. fordulóján ismét magyaranyű átalakítást végeztek... Az így kialakított szerkezet az egyetlen eddig is-

Szeged már a XII. században jelentőssé vált a Maroson jövő erdélyi só raktározása folytán. A tatárjárás után IV. Béla idején épült erős vár az itteni sóházak védelmét is szolgálta. Szeged lakosságát ezidőben az Alsóvároson élő földművesek, állattenyésztők, pásztorok, a Felsővároson letelepült halászok, iparosok, s a Palánk polgárai tették ki. A városban lakó sószállítók általában az ország több részében megfordultak, s közülük sokan délvidéki és szerémségi szöleik révén módos borkereskedőkké váltak. A királyi várossá lett (1405) Szegeden „...az itt létesülő királyi kamara és pénzverő emberei — Mendöl Tibor szerint — erősen tartkítják a korábbi halászs, pásztor és földműves népességet. Vásárról hallunk, a XIV—XV. században pedig nagyszámú kézműiparosról és kereskedőről vannak feljegyzések.”³ A minden tekintetben erőteljesen fejlődő Árpád-kori Szeged a déli országrész fontos bázisává vált.

Az Árpád-kor helyi gazdasági- és művelődési életének kialakításában jelentős szerep

³ Mendöl Tibor: A Tisza-Maros-szög városa. Élet és Tudomány, 1954. 560.; Szeged királyi várossá válásának körülményeiről lásd Oltvai Ferenc: Szeged múltja írott emlékekben. Szeged, 1968. 30—32.

⁴ Bálint S.: i. m. 12—13, 20—21, 51—52, 62, 69—74, 87, 93, 128.; Entz Géza: Szegedi Múzeum Kőtára. Katalógus. Szeged, 1960.

mert, ún. St. Gallen-i típusú alaprajz a Kárpát medencében... A XII. század végén... alakítják ki azt a három hajós, igen gazdag kivitelezésű templomot, melyet az eddig ismert nemzeti monostortemplomok alapján feltételezhettünk... A XIII. század elején előcsarnokkal bővítik. Ennek kapuzatát díszíthették azok az oszlop-szobrok, melyek művészi kivitelezése bizonyos szempontból fölülmúlja a pécsi faragványokét is... A tatárjárás során a templomot felégették, az újjáépítésnél az előcsarnokot lebontják és köveit a kolostor alapjaiba ágyazzák. Innen kerültek napvilágra az oszlopszobor töredékek is. A helyreállítás után a templomot és a hozzá tartozó kolos-

Oszlopszobor töredék,
Pusztaszer. XII—XIII. sz.

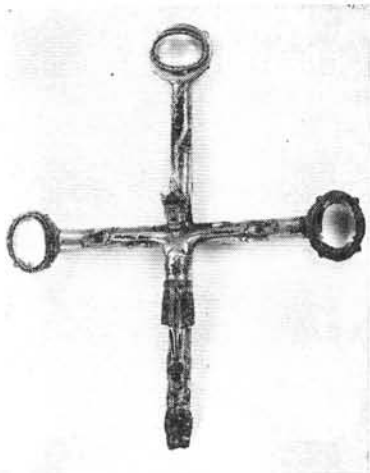

A Dömötör-torony. XII—XIII. sz. Szeged

tort fallal és sánccal övezték. 1318 őszén Róbert Károly a kolostort birtokló szeri Pósnánál vendégeskedik. Ekkor éli Szer utolsó fénykorát... Szer monostora ásatása eddigi megfigyeléseinek alapján — állapítja meg Trogmayer — a korábban ismertnél lényegesen gazdagabb román kori építészetet kell feltételeznünk a Dél-Alföldön. Valószínűnek kell tartanunk, hogy az ország többi nemzeti monostorát is a XI. században kezdik építeni.”⁵

Szeged legrégebbi műemlékének tekinthető a Dömötör-torony, melynek négy-szögletes alsó része a XII. sz. második feléből való. Bejárati ajtaja fölé került a XII. századi ún. „Szegedi Kőbárány” (Agnus Dei) harmóniát sugárzó alakja. 1719-ben, amikor Szeged a török uralom után „szabad királyi város”-i rangját visszanyerte, ez a szimbólummá lett ábrázolás belekerült a város címerébe is. A Kőbárány témájával

⁵ Trogmayer Ottó: Szer monostora. Művészet, 1973: 8. sz. 3.

Oroszlámosi kereszt.
XI. sz. aranyozott réz, MFM

Csorvai bronzfüstölő. XII. sz. MFM

behatóan Nagy Zoltán foglalkozott. Szerinte „...az Agnus Dei dombormű az, amelyen a pécsi szobrásziskolához való szoros kapcsolata mellett jól felismerhető a honfoglaló magyarság fémművességében oly fontos szerepet játszó, s egészen a XII. századig nyomon követhető erősen stilizált, a részleteket kerülő, s mégis verista szellemt eláruló állatfigurákhoz való formai rokonság is.”⁶

A hazai románkori ötvösművészet magas színvonalát — többek között — egy XI. századból való oroszlámosi aranyozott rézkereszt bizonyítja. E Krisztus királyt ábrázoló kegytárgyon kívül még a szegedi múzeumban van a Csorváról idekerült XII. századi öntött bronzfüstölő is. Ennek áttört felső részén, a páva és a növényfonadék motívum a pécsi és somogyvári kőfaragványokra emlékeztet.⁷ Nyomai vannak, hogy Róbert Károly idejében pénzverő műhely működött Szegeden, amiből később a nagyhírű helybeli ötvösség is kibontakozott. Itt említjük meg a sasfigurás díszítésű, X—XI. századi szeged környéki gyűrűket, melyeknek állatmotívuma hasonló az itteni középkori várospecsétek sas-ábrázolásaihoz.⁸

A szegedi ötvösség történetéről 1911-ben, az akkoriban itt működő Szentiványi Gyula írt a helyi sajtóban. Az innen elszármazott, azaz a török elől Szegedről elmenekült, különböző ötvösközpontokban dolgozó ötvösök közül, az alábbi jelentősebb mesterek nevét említi meg. Így többek között Kassán: *Szegedi Ötvös Tamás (1572—1599)*, *Szegedi Demeter (1612)*, *Szegedi Ötvös János (1651—1670)*: Kolozsvárott: *Szegedi Ötvös Gergely (1579)*, *Szegedi Sándor (1659)*: Debrecenben: *Szegedi Ötvös Márton (1612—1631)*, *Szegedi Ötvös Gáspár (1635)* és Szatmárnémetiben: *Szegedi Ötvös Mihály (1625—1645)* — dolgoztak a feltüntetett években.⁹ Kecskeméten, mely

⁶ Nagy Z.—Papp I.: i. m. 37—38.; Nagy Zoltán: A szegedi kőbárány. Szeged, 1947.; Giday Kálmán: A szegedi Demeter-torony. Élet és Tudomány, 1973. aug. 21.

⁷ Entz Géza: A Szeged-csorvai bronz-tömjénező. Művészettörténeti Értesítő, 1957. 11—16.

⁸ Nagy Z.—Papp I.: i. m. 38.

⁹ Szentiványi Gy.: Szegedi ötvösművészek. Szegedi Híradó (továbbiakban: SzH), 1911. aug. 27.

Szegedhez közelebb esik annyi áttelepült szegedi ötvöst találunk, hogy 1557-ben céhet alapítottak.¹⁰ Mátyás korában és az azt követő századokban több szegedi származású mester Európa legjobb ötvösműhelyeibe is elkerült, s idegenben letelepedve becsülettel megállták helyüket. Ilyen volt *Szegedi István* ötvös is, akinek neve a varsói ötvösök 1597-i névjegyzékében szerepel. Az előbbinél többet tudunk meg *Szegedi Szegény (Zeggin) Györgyről (1520 körül - 1581 utánig)*, aki előbb Gyulán volt mesterlegény, majd a török elől menekülve Bajorországban telepedett le. 1558-tól, mint a müncheni ötvös céh kiváló tagja az udvar és a főurak iparművészeti igényeit elégítette ki. Ő készítette pl. — három munkatársával — Albrecht herceg karmesterének, Orlando di Lassonak zsolttáros könyvéhez az ezüst fedőtáblát. E zsolttárkönyv — mely a müncheni Nationalbibliothek tulajdona — számunkra azért is jelentőséggel bír, mert miniatúrái között Hans von Mühlich ábrázolásaként György mester portréja is fennmaradt. Fia, *Zeggin Ábrahám*, majd ennek gyermekei szintén ötvösök lettek, sőt az őket követő generációk tagjai is folytatták a család ősi mesterségét.

A szegedi ötvösség történetéhez értékes adatokkal szolgál Pataky Dénesné 1957-ben — a *Művészettörténeti Értesítőben* — megjelent dolgozata, mely először kísérelte meg a Szegeden működött, illetve innen elszármazott ötvösmesterek bemutatását, és a város közgyűjteményeiben található jelentős ötvösművészeti tárgyak összefoglaló számbavételét. A tanulmány szerint figyelmet érdemel a szegedi Ferences-kincstár anyagából két későgótikus kehely, a Görögkeleti szerb templomból egy, a XVIII. század elejéről származó kenyérszentelő és szentségtartó ládika. A szegedi ötvösöktől való XVIII. századi ezüstjelvények közül néhány, melyeket a Móra Ferenc Múzeum őriz. Patakyné, Brestyánszky Ilona kutatómunkájának eredményeként — a Móra Ferenc Múzeum 1970-es Évkönyvének 2. köteteként — megjelent Csongrád megye iparművészeti kincsei c. munkájában megyénk alig ismert gazdag, de sokszor kallódó iparművészeti — s közöttük az újabban felkutatott ötvösművek — emlékanyagáról részletesen számot ad.¹²

Szeged már a XIV. század végétől gyakran lett a török ellen hadba indulók gyülekezési helye. Várpalotájában Zsigmondtól Mátyásig, sűrűn megszállták a magyar királyok, akik sokszor itt tárgyalták meg és innen irányították a Dél-felé induló hadműveleteket. Különösen a Hunyadiak kapcsolata vált szorosabbá a várossal, ugyanis a családnak itt házai és a környéken birtokai is voltak. Ebben az időben sokat

Gótikus szentségház töredéke.
XV. sz. Szeged, Kótár.

¹⁰ Nagy Z.—Papp I.: i. m. 59.

¹¹ Szegedi Szemle, 1929. 4. sz. 11.; Mihálik Sándor: Németországi magyar ötvösök. Magyar Művészet, 1937.; (Temesváry József) t. j.: Újabb adatok Szegedi György ötvösmesterről. Délmagyarország (továbbiakban: Délm.), 1943. jan. 31., máj. 9.

¹² Pataky Dénesné: Adatok a szegedi ötvösség történetéhez. Művészettörténeti Értesítő, 1957. 24—29.; P. Brestyánszky Ilona: Csongrád megye iparművészeti kincsei. Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, 1970: 2. kötet.

Az alsóvárosi Havi Boldogasszony-templom. XVI. sz. Szeged

fejlődött a szegedi vár, mely „...végső alakját a XV—XVI. század fordulójára érte el... és nemcsak Szegednek, de az egész Alföldnek egyik legszebb középkori építészeti alkotása volt.”¹³ Délkeleti tornyának alapfalai a Tisza alacsony vízállásakor ma is kivehetők. Szeged, mint fontos stratégiai és forgalmi csomópont, gazdaságilag rendkívül fellendült. Hozzájárultak ehhez a királyi kiváltságok, melyek a várost Buda és Székesfehérvár rangjára emelték. A szegedi polgárok anyagi, társadalmi és kulturális színvonala messze kiemelkedett az alföldi környezet életformájának átlagából. Számottevő a helyi kolostorok kódexműhelyeinek tevékenysége. A premontrei apácák számára készült az Apor, Lányi (1519), Szegedi és a Pozsonyi kódex (1525), amelyek egykorú irodalmunk jelentős alkotásai. Ezeket minden valószínűség szerint az apácák Szent Lélek-ről elnevezett felsővárosi monostorában őrizték.

A XV—XVI. század fordulójának gazdagságát és magas szintű kulturáját kitűnően reprezentálja a szegedi ferencesek által épített Havi Boldogasszony templom, melyet *János barát*, a nyírbátori, kolozsvári templomok építőmestere alkotott. Joggal tartják a szakemberek — köztük a templom monográfusa, Bálint Sándor is —,

¹³ Nagy Z.—Papp I.: i. m. 39.

az Alföld talán legmonumentálisabb középkori műemlékének.¹⁴ A külső megjelenésében csakúgy, mint a belső térhatásban nemes egyszerűséget sugárzó gótikus templom egykori berendezése sajnos elpusztult. Ezt már nem pótolhatják, de értékes emlékek maradnak azok az egyházi iparművészeti alkotások, melyeket az idők során a templomhoz kapcsolódó ferences kolostor múzeuma őrzött meg. Közülük a firenzei és velencei quattrocento textilművészetre valló — arannyal, ezüsttel, zölddel átszótt, gránátalma díszítésű, bordó selyembrokát — Gellért-casula, és az ún. Mátyás miseruha (casula) érdemel említést, mely arannyal és az ágakban zölddel, virágokban kékkel átszótt vörös atlasz alapu gránátalma mintás selyembrokátból készült. Értékes még a kolostor egyik alapítójának, Marchiai Szt. Jakab pápai követ, szegedi quardian, gótikus faragott széke (1444 ?), mely Szeged középkori bútorművészetének egyetlen megmaradt darabja.

Szintén csak érintőleg utalunk a helyi középkori kerámiaművességre. Töredékes emlékei: kályhabögrék, oromdíszek, tál és korsó, a múzeum gyűjteményében szerepelnek. A helyi középkori festészetről a Szegedhez közel eső Tápén és Kiszomborban levő Árpád-kori templomok XIV. századi freskói nyújtanak fogalmat. Az előbbi templom szentélyének apostolokat ábrázoló falképeit Szentiványi Gyula, az utóbbiakét — 1939-ben — Nikássy Lajos restaurálta. A kiszombori templom építéstörténetével legújabban foglalkozó Dávid Katalin véleménye szerint: „...a XI. század közepén épült, s hatkaréjos terét kupoladob és sátor tető zárta. Boltozatának és kucoladobjának pusztulása után, a XIII. század közepén építették újjá. Ekkor kapta hatosztású bordás boltozatát, s ennek tartására erősítették meg külső falát a kör alakú köpennyel. Eredeti alakjában szoros kapcsolatban állt az óhorvát és az azonos alaprajzú magyarországi templomokkal. XIII. századi újjáépítését pedig a megye ciszterci építőműhelyében nevelkedett hazai mesterek munkájának tartjuk... A szentély 1939-es restaurálásakor kerültek elő azok a freskók, melyek a keleti karéj falát díszítik. A freskók a XIV. században készültek, és minden bizonnyal a megye akkori püspökének, a Csanád nemzetségbeli Telegdi Tamásnak, aki egyben a körtemplom kegyura is volt, mecénási tevékenységét bizonyítják. Ezzel módunk van közelebbről meghatározni a freskók készítésének időpontját. Telegdi Tamás 1350—58 között volt csanádi püspök, feltételezhetően ezekben az években adott megbízást a falképek festésére... Meghatározásunk szerint — summázza véleményét Dávid Katalin — a kiszombori templom freskójának tematikája a következő: 1. Mária Kleofás négy gyermekével. A ma látható Veronika-kompozíció későbbi átfestés. 2. Mária Salomás két gyermekével. 3. Antióchiái Szent Margit. 4. Metterica. 5. Férfi szent. A 3. és 4. kép között eredetileg egyalakos kompozíció... Feltehetően freskók díszítették a többi fülke falát, esetleg a negyedgömb boltozatokat és a központi kupolát is.”¹⁵

A reneszánsz idején élő helyi festők közül, a német és lengyel udvarokban megfordult *Képiró István* (*Stephanus pictor*) működéséről (1512) tudunk. Vannak, akik István mesternek tulajdonítják az Alsóvárosi templom főoltárára került, Segítő Boldogasszonyt ábrázoló festményt, amely olasz iskolák hatását mutatja. Az újabb kutatás szerint a Madonna-kép „...készítésének legkésőbbi időpontja 1543, amely

¹⁴ *Bálint Sándor*: A Szeged-Alsóvárosi templom. Bp. 1966.; Bálint S.: i. m. 21—25.; *Nagy Z.* — *Papp I.*: 54—58.

¹⁵ *Dávid Katalin*: Az Árpád-kori Csanád vármegye művészeti topográfiája. Bp. 1974. 47, 51.; Dávid K. e munkája kivonatossan közli a kiszombori templom monográfiáját. Teljes szövege megjelent: *Katalin Dávid*: Die Kirche von Kiszombor. Acta Historiae Artium Academiae Scientiarum Hungaricae. Tomus XVI. fasciculi 3—4 (1970) 201—230.; Lásd még: *Biró Béla*: Hatszázéves freskó Kiszomborban. Katholikus Szemle, 1940.; *Vér György*: 600 éves freskót fedeztek fel Kiszomborban. Délm. 1940. nov. 10.; *Nikássy Lajos*: A kiszombori XVI. századi falfestmények helyreállításáról. Szépművészet, 1943.; *Radocsay Dénes*: A középkori Magyarország falképei. Bp. 1954.;

Az alsóvárosi templom főoltárképe.
„Segítő Boldogasszony”. XVI. sz. Szeged

a városfal stb. nyomaikban sem található meg. A helyzet a törökvilágban sem változik, sőt a XVI. század közepéig szépen kibontakozó helyi kulturális és művészeti életet a másfélszázados hódoltság teljesen megbénította. Szeged 1526-ban került török kézre. A hódítók a gazdag várost kifosztották, majd lerombolták. A lakosság nagy része a török uralom alól menekült. A módosabb polgárság legtöbbször északabbra, főleg Debrecenbe menekült. Az itt megmaradt nép szabadság-szeretettel tükrözi, hogy 1552-ben, Tóth Mihály főbíró vezetésével megkísérelte ugyan Szegedet a török iga alól felszabadítani, de e hősiesség kudarccal végződött és kegyetlen megtorlást, még nagyobb elnyomást eredményezett.

A megszállók semmiféle új létesítményhez, iskolák, kórházak stb. építéséhez nem járultak hozzá, csak a saját katonai védelmüket biztosító vár megerősítésére fordítottak gondot, melynek építőanyagát templomokból és középületekből hordták össze. Így részben a harcok következtében, részben a hosszú török rabság alatt elhanyagolt középkori műemlékeink szinte mind tönkrementek, csupán a szegedi múzeum ide vonatkozó tárgyi emlékei (turbános sírkövek, fegyverek, hímezések, lábbelik), valamint az egykori (irodalmi művek) oklevelek érzékeltetik a török alatti Szeged közigazgatási, ipari- és művelődési viszonyait. A sínylődve élő itteni szegénység, ahogy módja engedte, tartotta fenn szokásait, népi kulturáját. Ez a helyzet csak a

évben Jacopo Boncarpi, a hódoltsági terület pápai legátusa az újjáépített templomot újból felszentelte.”¹⁶ A festmény érdekes történetéről — többek között — egy itt élő ferencrendi szerzetes, Sinkovits Frigyes írt.¹⁷

A XV. századi Szeged szellemi életének virágzását tükrözi az is, hogy az itteni humanista családok gyermekeit az európai nagyvárosok, többek között: Bécs, Krakó, Bologna egyetemeken taníttatták. A reformáció helyi elterjedése, a külföldről hazatért szegedi diákokkal is kapcsolatos. Néhányuk az új vallás szószólójává vált. Közülük a Wittembergában tanult *Abády Benedeket* és *Szegedi Kis Istvánt* említjük meg. Az utóbbi reformátorról portré maradt fenn.¹⁸

A régi Szeged történetileg hiteles arculatát ma aligha tudjuk felidézni, bár a középkor végétől kialakult itt a városi élet. Az Alsó- és Felsőváros, valamint a centrumot képező Palánk közigazgatásilag egyre inkább összefonódott. Ennek ellenére a XV. század második feléig a korabeli igazi városok attribútumai, mint a városháza,

¹⁶ Nagy Z.—Papp I.: i. m. 64.; *Bálint Sándor*: A Szeged-Alsóvárosi templom kegyképe. Szeged, 1942.; *Genthon István*: Magyarország műemlékei. Bp. 1951. 187.; Képiró Istvánról (Stephanus pictor), és a krakkói egyetemen 1515-ben tanult Bálint nevű fiáról említést tesz *Reizner János*: Szeged, 1900. III. 405—406., valamint a Művészet, 1904. 270.

¹⁷ *Sinkovits Frigyes*: A szegedi Mátyás-templom és kolostor. Délm. 1944. áprl. 16.

¹⁸ *K. S. I. (Kovács Sándor Iván)*: Kis Szegedi Irodalomtörténet. Tiszatáj, 1965. 6. sz.

Emlékérem a török alóli 1868-as felszabadulásról (Zentai-csata), bronz, 3,2 cm MFM

hódítók kiűzését követő időkben változott meg. A várost 1686 őszén hagyták el a törökök, s ezt a nevezetes eseményt több metszet és emlékérem is megörökítette. A barokkos, átlagszínvonalú ábrázolások közül kiemelkedik a bécsi Burg egyik nagy gobelinje, amely a városért való győzelmes zentai küzdelmet jeleníti meg.¹⁹

Barokk egyházi alkotások

Szeged gazdasági és társadalmi fejlődése a török uralom után ismét fellendült. Az első nagy munkalehetőséget az 1712-es árvízet követően, a vár kibővítése adta a lakosságnak. A katonailag még akkor fontosnak tartott várat megerősítették és sáncsal vették körül. A Mária Terézia idejében történt átalakítás maradványa a ma is meglévő barokk várrom. 1704-ben, a Szent Dömötör templommal szemben emelték fel a kis barokk Rozália kápolnát fogadalomból a pestisjárvány emlékére. Később lebontották, és áttervezve a Lechner téren építették fel. Az 1700-as évek elején a váron kívül még több kaszárnya és egy élelmiszer raktár állott. A világi épületek közül, a várral szemben 1728-ban emelt régi szegedi városházát, a Fekete Sas szállót és az 1736-ban fából készült első helyi színházat említjük meg.²⁰

Bár a Habsburg politika elnyomása alól Szeged sem volt kivétel, mégis előmozdította az állandósult békés helyzet a város növekedését, s így hamarosan a délvidék gazdasági központja lett. A Tisza-Maros biztosította vízi foglalkozások felélénkülésén kívül a környékbeli tanyavilág állattenyésztése is jelentős hangsúlyt kapott. A XVIII. század során az intenzív forgalmat lebonyolító kereskedelem mellett a céhekbe tömörült kézműipar is virágzásnak indult. Néhány helybeli iparcikk, mint a szappan, paprika, tarhonya, bicska és papucs országos hírvé válik. A különböző mesterségek érdekes dokumentumait: céhládákat, cégéretet, céhzászlókat és egyéb ipari jelvényeket a szegedi múzeum őrzi.

¹⁹ Bálint S.: i. m. 40—41, 44.; Nagy Z.—Papp I.: i. m. 68.

²⁰ Bálint S.: i. m. 5, 7, 14—17, 33, 38, 45—46, 49—50, 52, 59, 61, 88—90, 101, 116—118.; Nagy Z.—Papp I.: i. m. 68—72.

Szegedi vár- és palánkról készült metszet 1686. MFM

A vagyonosodó polgárság építőkedve, főleg a belvárosi Palánkon kívül, földszintes házak soraival hosszú utcákat hozott létre. Szeged régi zártságát elvesztve nagy alföldi várossá terebélyesedett. Ekkor bontakozik ki Szeged sajátos arculata. Általában valamennyi városrész megnövekedett. A központnak számító, s a bevándorlóknak otthont nyújtó, ódon hangulatú Palánk területe pl. az Eugénius-árokkal négyszerte nagyobb lett, de jelentősen gyarapodott a paraszti hagyományokat őrző Alsóváros területe, valamint a halász, hajós lakosságú Felsőváros is. Ekkor kezd fejlődni új településként a Rókus városrész, melynek vegyes nemzetiségű és sok foglalkozású népe Szeged szegény rétegeihez tartozott.²¹

A bécsi udvar nemzetiségi politikája folytán Szegedre is sok idegen, délszláv és német telepedett le. A német jövevények által behozott franciás-bécsi kultúra és divat elterjedt a városi előkelőségek között is. Az iparosok, kereskedők és jobbmódú polgárok lakásában kedveltek voltak a korabeli barokk bútorok elnépiesedett, festett virágdíszű változatai. A tanyákon élő szegényparasztság környezetét viszont a földműves-nép ősi egyszerűsége jellemezte. Otthonuk bútorzata csupán néhány házilag faragott darabra korlátozódott (asztal, szék, pad, ágy), s az elmaradhatatlan kemence egészítette ki a berendezést.

Szeged akkori közműveltségének kettősségét jelzi az a tény, hogy a XVIII. sz. elején alapították meg a számos kiváló tudóst, írót és művészt nevelő piarista gimnáziumot, midőn a hírhedt boszorkányperek is lezajlottak.

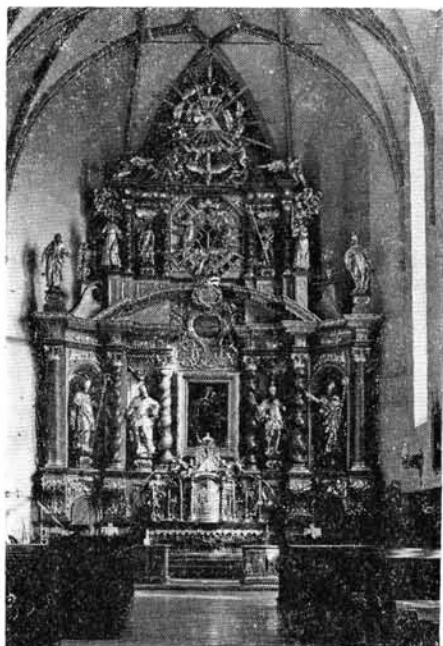
„A szegedi barokk világnak — Bálint Sándor szerint — alighanem legnagyobb művészi teljesítménye az alsóvárosi templom restaurációja”²² volt. 1708-tól kezdve kerül sor a templomnak barokk toronnyal és új rendházal való kiegészítésére. A kor stílusának megfelelő nagyobb változás azonban belsőépítészeti téren történt. Ekkor, a XVIII. század folyamán teremtődött itt határozott profilú interieur az új templomi

²¹ Bálint S.: i. m. 5, 11, 17—18, 41, 46—47, 61—63, 69, 102, 132, 139, 153—154, 160.

²² Bálint S.: i. m. 64.

berendezés által. A fából levő barokk főoltár 1713-ban Sárecz György költségén készült. A szószéket *Graf Antal* (1700-as évek közepén működött) szerzetes fráter faragta, akitől a sekrestye berendezése is származik. Keze nyoma talán a főoltár kiképzésén és egyéb itteni faragott munkákon (húsvéti gyertyatartó készlet, kottatartó, stb.) rajta van. A többi egyházi jellegű mű alkotói közül a bécsi *Gruber Antalt* említjük meg. Vele készítették az alsóvárosi fuvarosok 1777-ben egy Szent Vendelnek szánt oltárképet. *Hauzinger József János* (1728—1786) osztrák barokk festő nevéhez pedig a Szent Antalt, Szent Ferencet és Nepomuki Szent Jánost ábrázoló

Az alsóvárosi templom főoltára. 1713. Szeged

Graf Antal: Szószék az alsóvárosi templomból. 1714. Szeged

oltárképek kapcsolódnak. A Rajna mellékéről ide telepedett *Aisenhut József* (XVIII. sz. második fele) szobrász kezétől származik a Szent Kereszt oltár (1775), továbbá a Fájdalmas Szűzanya oltárának megújítása (1776) hozható vele kapcsolatba. A rendkívül gazdag és változatos anyagú Ferences Kincstár ötvösművei közül — Patakyné kiemeli — a lőcsei *Szilassy Jánosnak* 1764-ből való „tűzben pikturált” kelyhét, mely az osztrák *Josephus Schätzl* aranyozott ezüst kelyhével együtt a gyűjtemény főbb értékei közé számít.

A sekrestyében levő barokk szekrény középső ajtóinak festményei (a Synagoga és Ecclesia, 1764) *Falusy Zsigmond* (XVIII. sz. második fele) alkotásai, aki a főoltárképről is másolatot készített.²³

Külön szólunk két szegedi festőről. A betelepült *Morvay Andrásnak* — akit a XVIII. sz. első felében városi tanácsnoknak is megválasztottak — az Alsóvárosi templomban egy 1740-ből való oltárképe van. Ezt a festményt, mely a czenstochovai-kegykép igényes értékű másolata, az itteni nép „Fekete Mária”-nak hívja. *Morvay* alkotóereje teljében a pestisjárvány áldozata lett. A másik szegedi művész *Hogger (v. Höger) János* XVIII. sz. közepétájt élt), akitől egy 1747-ben készült, szenvedő Krisztust megjelenítő oltárképet láthatunk. A sekrestye-szekrény kisebb ajtóinak ábrázolásait is az ő munkáinak tartják.

Több szegedi templom restaurálásán és építésén kívül, a gótikus jellegű Szent Dömötör templomot is barokk stílusban alakítják át. Az 1725—49 közti munkálatok *Montelberger Fülöp* (XVIII. sz. e. f.) nevéhez fűződnek. A később lebontott Szent Dömötör templom (melyből ma már csak a XII—XIII. századi torony áll) barokk főhomlokzatán három, több mint két méter magas fehér homokkő szobor állott, melyek Szent Dömötört, Szent Istvánt és Szent Lászlót ábrázolták. A bontást végző építésvezetőségtől 1925-ben, Cs. Sebestyén Károly helyettes múzeumigazgató elkérte

Szeged város címere.
XVIII. sz. sz. kő, Szeged, Kőtár

Börcsök mester (?); Mária-szobor.
XVIII. sz. fa, 75 cm. MFM

²³ *Bálint S.*: i. m. 21—25, 41—43, 64—69, 105, 107.; *Nagy Z.*—*Papp I.*: i. m. 78.

a szobrokat és behozatta a közgyűjteménybe. Ugyancsak az ő gondoskodásának köszönhető, hogy a régi Jókai utcában levő, XVIII. századi Ungár-féle ház egykori díszje, a Szent Flórián szobor (1 m. magas homokkő) szintén a szegedi múzeumba jutott.²⁴

A korabeli kőfaragók munkásságának emlékét őrzik a templomok, illetve a múzeum birtokában levő, részint sérült, részint épen maradt szobrok. A feljegyzések szerint az alsóvárosi templom előtti kis téren Szűz Mária homokkő szobra már 1708-ban állott. Az alig egy méteres, gyermek Jézust tartó Mária Szent Anna és Szent Joachim alakja között egy rokokódíszes, felhős oszlopon helyezkedett el. A Mária szobor a második világháború alatt elpusztult, s törmelékeit a kolostor udvarába hordták be.²⁵ Megemlítjük még, hogy a helyi barokk kőfaragók műhelyéből származik az a két színezett városi kőcímer is, melyek a vármúzeum kőtárában vannak elhelyezve. A kőtárat rendező Entz Géza szerint a címerek valószínűleg a XVIII. századi városházát díszítették.

Az 1800 táján működő helyi művészek egyik szerény, de érdekes alakja volt *Börcsök mester*, aki a ferences templom oltárfaragványain kívül, Alsóváros napsugárdíszes parasztházainak homlokzati fülkéibe apró faszobrokat készített. Ezeket azonban sajnos a házakkal együtt megsemmisítette az 1879-es árvíz. A feszületeket, szenteket, ágyfákat és ládákat egyaránt kedvvel faragó és festegető „első szegedi faszobrász” feledésbe merült alakjának Móra Ferenc egy cikkében állított szép emléket.²⁶ Valószínű *Börcsök mester* munkájának tekinthető az a fából faragott, népművészeti ihletésű, festett Mária-szobor, melyet a szegedi múzeum őriz.

Gazdagon képviseli a barokk egyházművészetet a *Lechner Vencel* által tervezett felsővárosi Szent György templom (épült: 1754—1767) is. Minthogy a klasszicizált arányú, késő barokk templom a minorita rendé volt, külső és belső díszein, fafaragásain, képző- és iparművészeti értékein a városi mestereken kívül, szerzetesek is munkálkodtak. A nagy kolostorral (1784) rendelkező, Dobi János által kivitelezett felsővárosi minorita templomból a sok szép asztalosmunka közül meg kell említeni a domborműves főkaput. Külön figyelmet érdemelnek a barokk padsorok, melyeket az osztrák származású *Stekerle (Stöcherle, Stesele) József* (1722—1775), később az egeri és miskolci templomok művészkezü minorita frátere faragta, valószínűleg 1767 körül, *Szerkesz József Bernát* és *Borsi Simon* fráterekkel együtt, amint ezt a legutóbbi helyi iparművészeti kutatás

Stekerle József: Padsor a felsővárosi minorita templomból. Szeged

²⁴ A szegedi Szent Ferenc-rendi zárda műtárgyainak leltára. Bp. 1931. Kézirat. 13—20./b-

²⁵ A szegedi Szent Ferenc-rendi zárda műtárgyainak leltára. Bp. Kézirat. 1.; *Genthon I.*: i. m. 188.

²⁶ *Móra Ferenc*: *Börcsök* piktor. Szeged, 1924. jan. 13.

megállapította. Az ő munkájuk az 1770-es években készült faragott sekrestye szekrény is. A felsővárosi templom oltárképeinek festői ismeretlenek, csak a Szent Katalint ábrázoló kép szignált, s ez *Falconer Ferenctől* (1765—1808) való. A templomot és a kolostort összekötő kerítésnél későbarokk feszület-kompozíciót helyeztek el (1792), amelyet egy neves fővárosi mester készíthetett a XVIII. század végén.

A görögkeleti szerb templom (épült: 1773—1778) szép ívelésű és finoman profilozott párkányaival, kellemes tömegével, plasztikus tagolású sisakjával a város — talán — legszebb, épségben maradt barokk temploma. A XVIII. század közepére tehető nagy ikonostázisára hívjuk fel a figyelmet, mely P. Brestyánszky Ilona szak-szerű leírása szerint „...gazdagon faragott, aranyozott keményfa, rocailleos díszítéssel. Öt sor rokokó medaillonban gör. keleti szentek olajfestésű képeivel. Az oromzaton a kereszt körül a medaillonok három sorban félkörösen helyezkednek el. (Az ikonokat *Hodin* festette) XVIII. sz. közepe.”²⁷ Feltehetően vannak itt olyan egyházi témájú képek, amelyeket a Szőregen született *Illits (Cesljar) Tódor* (1746—1793) nevéhez köthetünk. Illits az akadémiát Bécsben végezte, majd Olasz- és Oroszországban volt tanulmányúton. Munkássága során portrékat és főleg szerb templomképeket alkotott. Hozzáfűződnek az 1780—90-es években készült görögkeleti egyházi ábrázolások, melyeket Ó-Kanizsa, Karlóca, Pakrác, Nagykikinda, Nagyvárad és Petrovoszello templomaiban vannak. Illitssel együtt említjük meg a szegedi szár-

A görögkeleti szerb templom
barokk ikonostáza. XVIII. sz. Szeged

Mertz János: Dugonics András arcképe.
1792. o. v. 58×47 cm. MFM

²⁷ P. Brestyánszky Ilona: Csongrád megye iparművészeti kincsei. — Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1970: 2. Szeged, 1972. 131.; Lásd még az alábbi művészekkel kapcsolatban, *Garas Klára*: Magyarországi festészet a XVIII. században. Bp. 1954. 148—151, 210—225.; *Bálint S.*: i. m. 47, 62, 74.

mazású, majd 1773-ban Ujvidékre költözött *Blagovics Jánost* is, akinek szintén vannak alkotásai a szegedi szerb templomban. Nemcsak e két festő működését, hanem a munkáikkal magukat itt képviseltető ötvösöket, mint *Szaraka* mestert is számon kell tartanunk, aki — Patakyné szerint — egy bizánci formajegyeket tükröző, láda alakú, aranyozott ezüst szentségtartót készített 1737-ben. A fentiek arra figyelmeztetnek, hogy elvégzendő feladatként vár ránk Szeged és a szomszédos jugoszláv területek (Vajdaság) egykori művészeti kapcsolatainak feltárása.

Kétségtelen, hogy a XVIII. században főleg az egyházi művészet lendült fel. A római katolikus egyház már az ellenreformáció korától kezdve intenzív templom-építkezésekbe kezdett külföldi szakemberek foglalkoztatásával. A gazdag hatású barokk templombelsőkép képzőművészeti díszítését, főleg osztrák és olasz mesterekkel végeztették. A hazai építészeknek, szobrászoknak és festőknek csak másod-, harmadrendű munka jutott s ez is jobbára vidéken. Ezért a leghatékosabbak külföldön próbáltak érvényesülni.

Az egyházi művészet mellett létrejöttek világi jellegű alkotások is. A nemesség építőkedvétől hajtva, előkelő megjelenésű kastélyok és paloták emelkedtek. Ezek belső tervét nemcsak a barokk plasztikai dekorációk és művészi bútorok tették fényűzővé, hanem a főúri családok tagjairól festett, divatba jött portrék hosszú sora is.

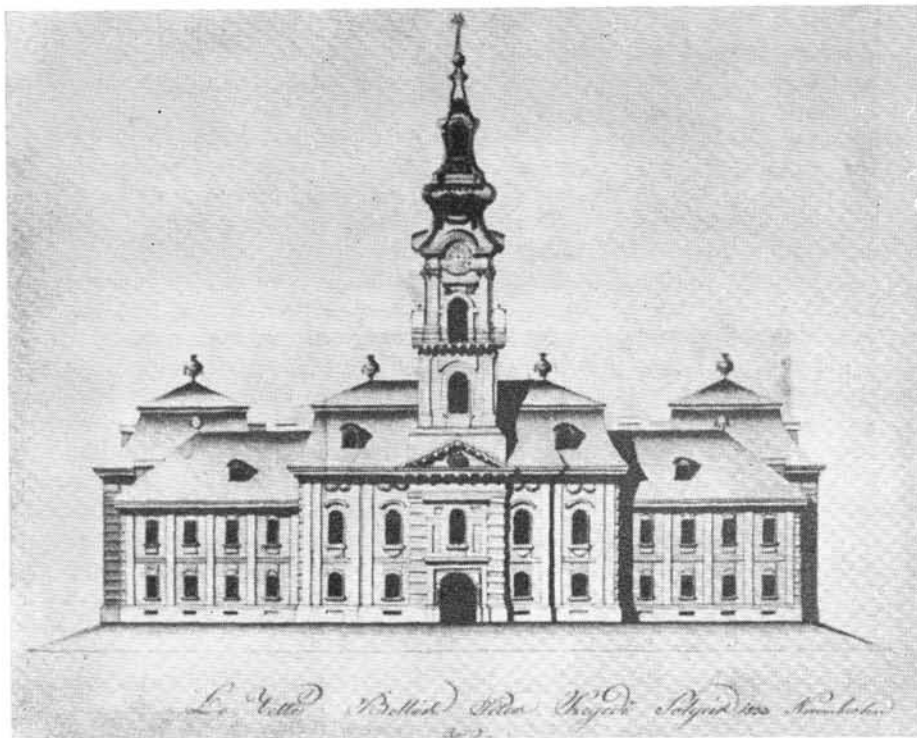
A XVIII. század végétől a helybeli módosabb polgárság is egyre fokozottabban tart igényt arcképfestőkre. A pénzes hajósgazdák és gazdag kereskedők, olykor az erre vetődött vándorfestőkkel, de jobbára a fővárosi művészekkel készítették magukról és hozzátartozóikról portrékat. Ebből az időből valók az irodalom akkori kiválóságának, Dugonics Andrásnak és fivérének, Szeged egykori polgármesterének, Dugonics Ádámnak arcképei, melyeket a *budai Mertz Jánossal* (18. sz.) festetett meg 1792-ben a Dugonics család.

„Akármilyen célból vizsgáljuk is a XVIII. század utolsó évtizedeinek magyarországi viszonyait — írja Zádor Anna —, szembetűnik valaminő feszültség, valamiféle erőteljesebb változás csírája: a felvilágosodás, majd a francia forradalom eszméinek mind szélesebb területén terjedő hullámai hazánk határait is elérték és egyre nagyobb erővel ostromolták a nagyjában feudális viszonyok közepette élő országot.”²⁸ Béccsel való szembefordulás nemcsak politikailag és gazdasági vonatkozásban tapasztalható, de a művészet terén is a hazai önállósulás gondolata kezd megerősödni. Ide sorolható József nádor egyik legfontosabb ezirányú törekvése: valóra váltani Pest városrendezési terveit. Az 1808-ban megalakult ún. Pesti Szépítő Bizottság működése nemcsak a főváros gyors növekedésének korszakát nyitotta meg, — hatósugara a vidéki városokba is eljutott.

Vedres és körének klasszicizmusa

Míg Pestbudán Hild Jánost és más tehetséges építészeket bíztak meg elsőként városrendezési feladatokkal, Szegeden *Vedres István* (1765—1830) emelkedett ki a kortárs építészek közül. Vedres Pesten szerzett diplomát, s több évtizedes mérnöki szolgálatával Szeged fejlesztését nagyban elősegítette. Számos út, híd, gát és lakóház építését irányította. Terveket készített a Tisza-szabályozás és a Duna-Tisza-csatorna megvalósítására. A homokos környék fásítását is ő kezdte meg. Vedres tervei szerint (Schwörtz János kivitelezésében) épült, — a mait megelőző — copf stílusú szegedi tanácskháza (1805), a rókusi kórház (1829), valamint a klasszicizáló, egykori

²⁸ Zádor Anna: A magyar reformkor művészete. Bp. 1961. 3.

Vedres István: Tanács-háza. 1799—1805. Szeged (Schwörtz János rajza.)

Szent Rókus-templom (1833), a Roosevelt tér 9. sz. ún. Schaeffer-ház, (melyet 1969-ben lebontottak), továbbá a Dáni u. 1. sz. épület és a szőregi templom (1815). Vedres István irodalmi és grafikus munkássága szintén bőséges. Művészi tevékenységéről Nagy Zoltán írt.²⁹ Vedres mellett dolgozott *Barzellini József*, aki műves igényű tollrajzokat készített. Egyik sikerült akvarellja, mely a zentai csatát ábrázolja (1816), a Történelmi Képcsarnokba került. Vedres kivitelező társa, *Schwörtz János* (18—19. sz.) kőművesmester építette 1793-ban az azóta lebontott piarista gimnáziumot. Az itt működő rajztagozat tanárai (*Hanuss János, Stech Alajos*) közül *Illyés Ágoston* emelkedik ki, akinek legismertebb műve a Szent Dömötör templomot és gimnáziumot ábrázolja — Karats által — rézbe metszve. Lyka a *Magyar Művészet* (1800—1850) c. könyvében Illyésen kívül említést tesz egy *Stiglitz C. L.* nevű századeleji helyi építészről is, aki érdemleges megbízások híján segédtanárként helyezkedett el a szegedi rajziskolában. A XIX. század első feléből *Gebhardt Jakabot* említjük meg, aki Schwörtz mellett közreműködött a rókusai kórház építésénél. Az ő tervei szerint épült a hódmezővásárhelyi evangélikus templom (1843).

A korszak polgári épületei közül, mint jellegzetességet emeljük ki a XIX. század elején megjelenő szegedi tímárházakat, melyeknek zsalukkal ellátott szellős padlás-része, „manzardosan” felmagasította a házak tetőzetét. Ennek a típusnak ma már csak egyetlen emléke látható a Maros utca 26. sz. alatt. Szólanunk kell még az ún.

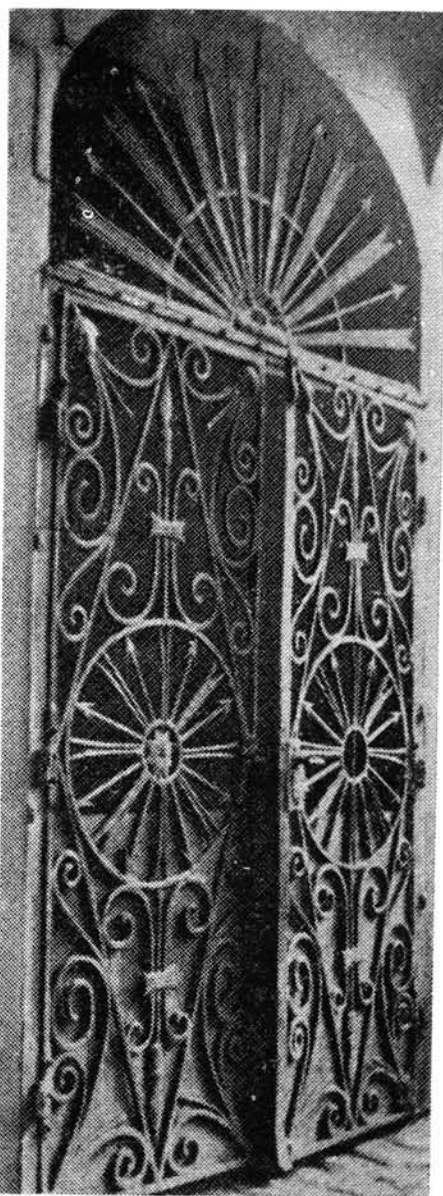
²⁹ Nagy Zoltán: Vedres István művészi munkássága. Bp. 1957.

„napsugárdíszes” kapuzatú, copf és klaszszicizáló stílusban épült belvárosi polgári házakról (Sulkovszky-ház, 1796.), amilyen pl. az Árpád tér 5. sz. ház. E napsugaras díszítő motívum több alsóvárosi parasztházon (Nyíl utca 47.) is megtalálható, és végeredményben a barokk istenszem ábrázolásból fejlődött. A szegedi napsugaras házakkal Bálint Sándor legutóbb a Művészet 1973. augusztusi számában foglalkozott.

A század elején járva ahhoz a korhoz jutottunk el, amely nemcsak a kulturális hagyományok gazdagságával, de az egyre erőteljesebben kibontakozó helyi művészet nemzeti jellegével is fölülmúlja az elmúlt évszázadokat. Mindez a történelem gazdasági és társadalmi tényezőinek alakulásával, fejlődésével függ össze. Az 1788-ban kezdődő török, valamint a későbbi napóleoni háború, a Tiszántúl és a Temesköz terményeinek utat biztosító híddal rendelkező Szegeden is gazdasági konjunkturát teremtett. A nemzeti függetlenség gondolatának hajnalán az új eszméktől áthatott honi kultúrát szomjazó polgárság örömmel vette a Nyelvművelő Társaság itteni megszületését és a magyar nyelvnek Szegeden való hivatalossá tételét (1791). *Grünn Orbán* 1801-ben meginduló helyi nyomdája a város és környékének kulturális életét nyomdatermékeivel szolgálta. A nyomdával kapcsolatos dokumentumok a szegedi helytörténeti gyűjteménybe tartoznak. A XIX. század első évtizedeire eső egészségügyi-, oktatási- és közigazgatási intézmények (kórház, gimnázium, új városháza) létesítése, Szeged gazdasági és társadalmi életének fellendülését tükrözik. A város szépítése, csinosítása mellett szellemi igényként kaszinók (Szeged-Belvárosi Kaszinó, 1829.), és olvasóegyletek alakítása válik fontos feladattá.

A magyarországi vidéki városokra jellemzően, tehát Szegeden is „...erősebb művészi fejlődés a század elején sehol sem indult. Nemcsak a kulturális körülmények, hanem a fejlődés minden tényezője követelte, hogy a meginduló művészeti tevékenység központja Pesten alakuljon ki.”³⁰ — írja Zádor Anna, e korszak kiváló

Lépcsőház-ajtó a volt Vedres-féle Schaeffer-házból. XIX. sz. e. Szeged

³⁰ *Genthon I.—Németh L.—Végvári L.—Zádor A.: A Magyar művészet 1800—1945. Bp. 1964. III. kiad. 23.*

kutatója. Ennek figyelembe vételével, a helyi polgárság anyagi megerősödésével egyre több művész telepedett le vagy tartózkodott időlegesen Szegeden. A megrendelések eleinte főleg portrékra szorítkoztak s az első arcképfestők közé tartozott a szegedi születésű, bécsi akadémiát végzett *Bloch Gyula*, akiről Lyka Károly a „Nemzeti romantika” c. könyvében említést tesz. Szegedről származott el *Schönberger Artur* (1830—?), aki a múlt század hetvenes éveinek elején Pesten kőre rajzolt portrékkal foglalkozott. *Horváth Henrik* (1840—?) pedig bécsi és müncheni tanulmányai után Nagybányán rajztanároskodott, és itt — többek között — Réti István és Thorma János voltak fiatalon a tanítványai. *Szutter Károly* 1837-ben nyert Szegeden polgárjogot és még a múlt század ötvenes éveiben is itt dolgozott.³¹ A kez-

Szikora György: Kőszeghy László arcképe.
1838. o. v. 76×61 cm. MFM

Vastagh Sándor János: Férfiarckép.
1854. o. v. 32×28 cm. MFM

detben Makón néptanítóskodó, majd az 1800-as évek elején szegedi polgárrá lett *Szikora György* (1788—1862)³² kezétől való Kőszeghy László csanádi püspök arcképe (1838), mely a Móra Ferenc Múzeum tulajdona. Az időrendben őt követő *Kerle Gáspár*³³ templomfestőként működött Szegeden. Kerle fiának vagy öccsének tartják *Kerle Antal* festőt, aki 1828-ban lett helyi lakos. Működéséről azonban, sajnos nincsenek adataink. A magyar művészcsaládok egyik legnevesebbike, a Szegeden

³¹ *Tardos Taussig Ármin*: Szeged régi művészete SzH 1910. máj. 29. Bloch Gyula, Horváth Henrik és Szutter Károly neveiről említést tesz *Lyka Károly*: Nemzeti romantika. Magyar művészet 1850—1867. Bp. 1942. 37. 116.

³² *Reizner J.*: i. m. III. 406—407. *Bálint S.*: i. m. 96.; 1955-ben egy szegedi magántulajdonban két szentkép tűnt fel, melyet állítólag Szikora festett. Szikora György munkásságával *Kelemen Ferenc* makói helytörténész foglalkozott.

³³ A szegedi Szent Ferenc-rendi zárda műtárgyainak leltára. Bp. 1931. Kézirat. 20/a.; *Bálint S.*: i. m. 93, 96.

letelepült Vastagh-család volt. Első tagja az olasz és osztrák iskolázottságú, később bécsi lakossá vált *Vastagh Sándor János* (1821—1870)³⁴, akinek több portréja található a helyi múzeum képzőművészeti gyűjteményében. Ezek közül kiemelkedik I. Ferenc József életnagyságú képmása, melyet 1850-ben a szegedi városi előljáróság megbízásából készített.

A piarista gimnázium 1799-ben megalakuló rajztagozatáról több pesti és szegedi festő nyert indítást. Így a tábornokként piktorkodó *Petrich András* (1756—1842), akinek szegedi népviseleti képei ismeretesek, és a neves üvegfestővé lett *Forgó István* (1833—1902), valamint az innen Egerbe került *Joó János* (1806—1846). A fiatalon elhunyt Joó „...Széchenyi Istvánhoz írt levelében mindegyik képzőművészeti ág tanításához alkalmas iskola létesítését sürgette.”³⁵ Joó Jánostól ismerünk egy Szeged városát — Bánát felől — ábrázoló vedutaképet melyet 1830 körül rajzolt. Az 1830-ban Szeged és Pest között indított kocsiforgalom fővárosi művészek foglalkoztatását tette lehetővé. A sokat utazgató szegedi kereskedőktől portré rendeléseket kaptak, de ezen kívül egyházművészeti megbízásokat is gyakran teljesítettek. A pesti *Schwarz József* (—1823), a szőregi templom számára, *Schoeffi Ágoston* (1809—1888) pedig az új rókusai templom főoltárára festett egy-egy szentet ábrázoló képet.

A szobrászok közül, a szegedi *Beller (Bellér) Péter* faszobrász 1840 körül működött. Beller falusi templombelsők kialakításával (oltáráépítés, aranyozás, figurális munkák) foglalkozott. Több rajza az elmúlt évtizedben bukkant elő a Szegedi Állami Levéltárban.³⁶ Szót ejtünk még arról, hogy a felsővárosi Szent György téren állt 1957-ig — a tér modern parkosításáig — szőlőindás díszítésű oszlopon, egy alig méteres nagyságú, festett Mária-szobor. A múlt század elejéről származó Madonna a gyermekkel az árvíz előtt a régi templomtér díszje volt. Pár éve a felsővárosi (gyevi)-temetőben állították föl.

A nemzeti öntudat kibontakozása idején a reformküzdelmekből Szeged tevékenyen kivette részét. Az 1839-ben itt járt Széchenyi Tisza-szabályozással kapcsolatos tervét helyesléssel fogadták. A belterjes mezőgazdaság fejlődésével egyidejűleg a helyi gyáripar is fellendült. 1843-ban létrejött az első szalámigyár, majd ezt követően gőzmalmokkal, valamint téglá-, gyufa és légszuszgyárral vált egyre gazdagabbá a szegedi ipar. Mindez az itteni kulturális és művészeti életre is ösztönző hatást gyakorolt. 1843-ban épült fel *Lipovszky Henrik* és *Lipovszky József* klasszicizáló tervei szerint a régi zsinagóga.

A kor haladó magyar eszméit a város társadalma magáévá tette. 1849 nyarán a klasszicista stílusú helyi Zsótér-házban (1844) foglalt helyet ideiglenesen a Szemere-kormány, és ugyancsak az épületben voltak a Kossuth-féle országgyűlés záró ülései.

A múlt század első felében, mint országszerte, úgy a Tisza-parti városban is bontogatta szárnyát a honi művészet iránti érdeklődés. Szép példája az áldozatkészségnek Ferenczy István meg nem valósult Mátyás szobrára való gyűjtés helyi sikere. Az első monumentális magyar emlékműre 1839-ben Szegeden „...negyven, kilencven forintokként mind sűrűbben érkeztek hálaajánlások, s ha a többi törvényhatóságok csak némileg is buzognak vala, a dicső király szobra Budavár díszterén régóta hirdetné a régi magyar dicsőséget” — írja Reizner János, Szeged egykori monográfusa.³⁷ Dugonics munkássága, s emellett a szegedi képzőművészet magja is csírázni

³⁴ Reizner J.: i. m. III. 406.; Tardos Taussig Á.: i. m.; Lyka K.: i. m. 119, 212.

³⁵ Pogány Ö. Gábor: Magyar festészet a XIX. században Bp. 1955. 8.; Vízota Gyula: Joó János és egy művésztársaság eszméje. Művészet, 1905. 135; Voit Pál: Joó János egri rajztanár. Magyar Athenaeum, Bp. 1936.; Bálint S.: i. m. 85, 88, 160.

³⁶ Reizner J.: i. m. III. 409.; Bálint S.: i. m. 96.; Nagy Z.—Papp I.: i. m. 94.

³⁷ Reizner János: A régi Szeged. Szeged, 1884. 20.

kezdt. A XIX. század 40–50-es éveiben Szegeden működött a müncheni képzett-ségű *Nagy Ferenc*³⁸, aki arcképeken (pl. Posonyi Ignác, a szegedi városi közkórház alapítójának 1853-ban készült és itt levő egészalakos portréján) kívül főleg a temesközi falvak számára festett templomképeket. Lyka Károly szerint Nagy „...márványozó- és aranyozó munkát is vállalt (Szeged-palánki templom 1839)”, azonban tudását „...nem nagyon szaporán vette igénybe, nem is szorult rá, mert ...a Tiszán volt egy jól jövedelmező malma, ebből élt.”³⁹ Nagy Ferenc műhelyéből számos érdekes művész, hivatásos és műkedvelő (*Hartai, Hartauer Gottfried, Kassai Vidor, Szoldatits Ferenc, id. Vastagh György és Zapletál János*) került ki. Hasonlóan oltár- és arcképeket festett *Szegedi (Hirt) Antal* (1825–1901),⁴⁰ aki később Gyulán rajztanároskodva a Wenckheim-család művészeti pártolását is élvezte. Tőle való a Móra Ferenc Múzeumban található gróf Siskovics József, szegedi polgári származású tábornagynagy arcmása, melyet a Wenckheim-család tulajdonában álló eredeti képről a szegedi tanács vele másoltatott le.

A korabeli itteni művészi kézműiparról szólva, a fejlett vasművesség figyelemre méltó eredményeit mutatják, az egyházművészeti és polgári épületek díszítésére szánt kovácsolt vasajtók. Az egykori Schaeffer-ház lépcsőházi ajtóját, valamint a Dömötör templomból származó „Körösi Rozália 1847” feliratú kovácsolt vas-ajtót említjük meg, mint a legszebbeket. Az utóbbi 1970-től, a Móra Ferenc Múzeum alagsori folyosójának bejárati ajtója lett. „A szegedi múzeum bútoranyaga — állapítja meg — P. Brestyánszky Ilona — kevés darabjával magyar — talán szegedi — asztalosok néhány munkáját reprezentálja.

Romantikus és népelet-festők

Városunk gazdasági és ipari fejlődésére jelentős hatással volt a múlt század második felében a Szegedi Védegyelet és a Csongrádi Takarékpénztár megalapítása, valamint a tiszai gőzhajózás beindítása. A Szegedet Pesttel összekötő első vasútvonalat 1854-ben hozták létre. A vasúti híd megépítésével — pár év múlva — a sínpárok áthidalják a Tiszát és belefutnak a gazdagon termő Temesközbe. Mindez előmozdítja a délvidek mezőgazdasági terményeinek szállítását, illetve ezek Szegeden történő ipari feldolgozását, majd további értékesítését. „A 63 000 lakóssal bíró Szegeden a városi összeírás szerint 2759 földbirtokos és 1234 iparúzó találtatik,” — olvashatjuk a Szegedi Híradó 1859, tavaszutó 26-án — megjelenő hasábjain, amely az akkori helyi gazdasági és ipari továbbfejlesztést sürgeti. A magyar uralkodó osztály és a bécsi udvar szövetségeként létrejött kiegyezést követő években az országos állapotoknak megfelelően Szegeden is az eddigieknél gyorsabb gazdasági fellendülés tapasztalható. Fűrészgyárak, paprikamalmok, kender- és lenfeldolgozó üzemek, szalmagyár működése tükrözi a Tisza-parti város fokozódó iparosodását. A folyó túlsó partján fekvő Újszeged fejlődése — faiskolái és virágkertészete révén —, szintén az ötvenes évektől kezd erőteljesebbé válni.

A városkép fejlesztését szolgálják a Szépítő Bizottmány rendelkezései, mely szerint a belvárosban csak emeletes házakat lehetett építeni. A jelentékeny épületek közül elsőként a Feszl Frigyes mellett dolgozó *Gerster Károly* (1819–1867) tervezte, gótizáló-romantikus ihlettségű ún. „Fekete-ház”-at (1857) emeljük ki. Szintén ro-

³⁸ *Reizner János*: Szeged története. Szeged, 1900. III. 407.; *Bálint S.*: i. m. 74, 96, 161.

³⁹ *Lyka K.*: i. m. 40; *Lyka Károly*: Magyar Művészet. 1800–1850. Bp. 1942. 316.

⁴⁰ Szegedi Napló (továbbiakban: SzN), 1891. júl. 15.; *Reizner J.*: i. m. III. 407.

⁴¹ *P. Brestyánszky I.*: i. m. 99.

mantikus stílusban épült a hatvanas évekből való Zsótér-kúria és a Vajda-ház, ahol később Balázs Béla lakott, továbbá az Eisenstädter-ház (*Hoffer Károly*, 1870.). Itt szólnak a klasszicista megjelenítésű — történelmi emlékekhez köthető — Kárász-házról (1845), és a *Hild József* (1789—1867) által kialakított „Régi Hungária Szálló”-ról (1867—68), mely ma a Magyar Tudományos Akadémia szegedi bizottságának székháza. Végezetül a Dugonics téri központi egyetem épületét, az egykori reáltanodát (*Sklanitzky Antal—Arleth Ferenc*, 1873.), valamint a koraeklektikus „Új Zsótér-ház”-at (1873) említjük meg, melynek falai között Tisza Lajos és bizottsága irányította Szeged árvíz utáni újjáépítését.

A fejlődés kulturális és művészeti téren is újabb haladást mutat. A Pesti Műegyletnek Szegeden 1860-ban közel száz tagja van.⁴² A városi tanács 1861-ben *Barabás Miklóssal* (1810—1896) Klauzál Gábor portréját, *Canzi Ágost* (1808—1866) osztrák festővel pedig Deák Ferenc arcképét készítteti el. Kovács Mihály után *Jakobey Károly* (1825—1891) 1870-ben megfesti a szabadságharc szegedi hőseit, a győztes szenttamási vezért: Földváry Sándort. 1872-ben *Than Mórral* (1828—1899) a városi tanács Horváth Mihály történetírót festette meg. E képek utóbb a Móra Ferenc Múzeumba kerültek.

Feljegyzésre méltó esemény, hogy az Országos Képzőművészeti Társulat 1874-ben rendezte első szegedi kiállítását.⁴³

Gerster Károly: „Fekete ház”,
1857. Szeged

Izsó Miklós—Huszár Adolf:
Dugonics András szobra.
1876. Szeged, Dugonics tér

⁴² SzH 1860. nyárelő 10.

⁴³ SzH 1874. jún. 10., jún. 17.; szept. 18., szept. 20., szept. 23., szept. 25., szept. 27., szept. 30.; okt. 2., okt. 16.

1876 nyarán — közel félszázados múltra visszatekintő helyi társadalmi mozgalom eredményeként — állították fel városunkban az *Izso Miklós* (1831—1875) és *Huszár Adolf* (1843—1885) alkotta Dugonics-szobrot, „...mely nemcsak hazai viszonylatban szép, hanem Európa számos korabeli emlékműve sorában is méltán megállja helyét.”⁴⁴ A szobor eredetileg közvetlenül a mai központi egyetem (akkor reáliskola) előtt állott, mostani helyére az árvíz után került.

Kulturtörténeti adat, hogy az 1876-ban Szegeden megnyílt Országos Ipari- és Mezőgazdasági Kiállítás arra ösztönözte a művelődés élénjáróit, hogy egy helyi iparmúzeumot hozzanak létre. Nem sokkal ezután, ha szerény keretek között is, de 1878-ban megteremtődik az „első képtár” Szegeden. A reáliskola egyik termében elhelyezett, 23 festményből álló kis képgyűjtemény *Iryni Sándor* (1840—1892) rajztanár⁴⁵ lelkes kezdeményezése volt, midőn azonban áthelyezték Pécsre, a főleg saját műveiből álló képtárat Iryni 1880-ban magával vitte.

Bár a múlt század első felében a helyi festők és szobrászok neve a város határán belül volt ismert, a szabadságharc utáni időszakban már több olyan művészt említ hetünk, akik Szegeden kezdtek dolgozni, és színvonalas alkotásaikkal országos viszonylatban is megállták helyüket. Ezek közé tartozott: *Rákosi Nándor*, *Landau Alajos* és *id. Vastagh György*. Valamennyien a bécsi akadémián kezdték tanulmányaikat. Életükben — Landaut kivéve — közös mozzanat volt, hogy fiatalon résztvehettek a szabadságharcban. Munkásságukban általában a reformkorban divatos portréfestés helyet most már a romantikának megfelelő történelmi tabló, a keleti téma és a népi életkép jut vezető szerephez.

Szegeden és a környékbeli Szatymazon élte le jobb sorsra érdemes életét *Joó Ferenc* (1823—1880),⁴⁶ aki egy helybeli szabómester fia volt. Miután a festészet alapfogalmait itthon, Vastagh Sándor János keze alatt elsajátította és az egri Pyrker-képtárban másolásokkal gyakorlatot is szerzett, komolyabb tanulmányait — a Zsótér-család támogatásával — 1842-től kezdve Bécsben, az akadémián és Münchenben végezte. A 48-as szabadságharcban közlegényként szolgált, utána hazatérve szülővárosában, Szegeden telepedett le. Hamarosan megnősült és a „Sánc-parton”, a mai Zrinyi utcában épült földszintes házában rendezte be műtermét. A vagyonosabb szegedi polgárok arcképein kívül megrendelés szerint festett a templomzászlókra szentképet s nem ritkán a helybeli iparosok, kereskedők számára cégtáblát is. Talán az ő munkájának tekinthető az az 1866-ban készült, kékfestőműhelyt ábrázoló tábla, melyet ipartörténeti dokumentumként a szegedi múzeum őriz. — Felesége halála (1863) végzetes törést jelentett Joó Ferenc életében. Bánatában inni kezdett. A művész tragédiájához az is hozzájárult, hogy Ilonka nevű leánya — Móra Ferenc feljegyzése szerint — atyja akarata ellenére az akkor még ismeretlen Dankó Pistához ment feleségül.⁴⁷ „Joó piktor” — ahogy nevezték — végül is eladósodva, magára hagyatva halt meg. A helyi múzeum őrzi fiatalkori önarcképét, (1840) egy nőábrázolását (1844) s néhány későbbben készült portréját (Szeless József, Korda János, Kováts István és neje képét). Joótól még ismeretes a Zsótér Jánost és feleségét ábrázoló portré, pár arckép a Zombory-család tagjairól, egy Madonna-kép (Bálint Sándor tulajdonában) továbbá a csengődi Dankó-relikviák közt levő festményei.

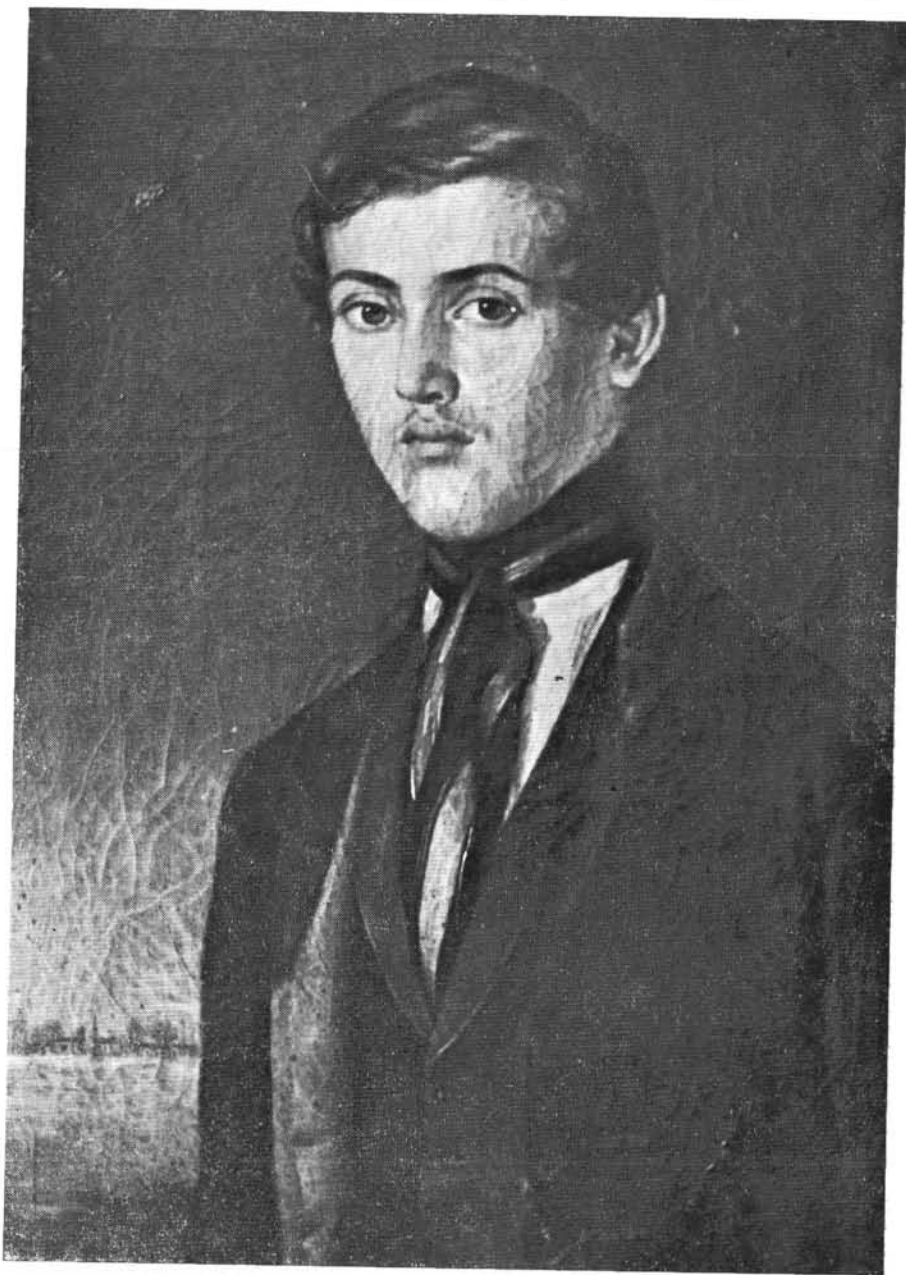
⁴⁴ *Soós Gyula*: A szegedi Dugonics-szobor. Művészettörténeti Értesítő. Bp. 1957. 2—3. sz. 206.

⁴⁵ Az első képtár Szegeden. SzH 1878. jún. 26.; A Szegedi Állami Főreáliskola Értesítőnyelve, az 1894—95-ik tanévről. Szeged, 1895. 147—148.; *Lyka K.*: i. m. 89, 144, 212.

⁴⁶ Irod.: SzN 1880. szept. 26.; SzH 1891. okt. 28.; *Reizner J.*: Szeged története. III. 407.; *Czimer Károly*: A Szeged Belvárosi Kaszinó százéves története (1829—1929). Szeged, 1929. 172—173, 175.; *Lyka K.*: i. m. 37, 87.; *Bálint S.*: i. m. 96.; *Szelesi Zoltán*: Joó piktor rossz sorsáról. Délm. 1955. dec. 30.; *Szelesi Zoltán*: Régi szegedi festők. Tiszatáj, 1957. dec.

⁴⁷ Szegedi Városi Múzeum Szépművészeti Osztály lajstroma: 63. sz.

Joó Ferenc: Szeless József arképe. 1860 k. o. v. 62×48 cm. MFM

Szegeden több vándorfestő megfordult, de csak *Csillagi Lajos* (1829—1903)⁴⁸ itteni működéséről van biztos tudomásunk, aki két alkalommal járt nálunk. 1863-ban özv. Eisenstädter Ignácné szüleit festette meg. Két évvel később, 1870-ben Löw Lipót szegedi főrabbi portréját készítette el. A család tulajdonában levő eredeti képről Rákosi Nándor másolatot csinált, mely a helyi zsidó hitközség nagytermébe került. Egy férfiarcmást ábrázoló Csillagi képet (1874-ből) nem régen vásárolt meg a Móra Ferenc Múzeum.

Rákosi Nándor: Szegedi csatajelenet 1848-ból. 1870 k. o. v. 50×100 cm Mgt.

A nemzeti elnyomatás idején kivirágzott történeti festészet szegedi művelői közé tartozott *Rákosi (Krebsz) Nándor* (1832—1884)⁴⁹. Munkásságáról először Naményi Lajos írt 1908-ban, a *Művészet* hasábjain, majd 1943-ban Bálint Sándor. 1961-ben Ybl Ervin emlékezett meg róla, az általa festett Mayer Ferdinánd családi képe révén. A fiatal Rákosi előbb Aradon inaskodott, ahova vaskereskedő atyja adta, majd a szabadságharcot önkéntesként végigküzdötte. Egyik lelkes hadnagya volt a szenttamási ütközetnek. Emiatt a Bach-korszak idején bebörtönözték. A történeti témák festésére ösztönző nemzeti eszméi — éppúgy mint Madarásznál —, az elnyomatás elleni gyűlöletéből fakadtak. 1855-ben atyjával nagyobb külföldi utat tett meg, a világvárosok képtárait tanulmányozta. Mestere Blaas Károly, osztrák festő lett. Hosszabb ideig tartózkodott Itáliában, s ezt követően, 1866-ban hazatért Szegedre. Pár év múlva megnősült és a pikurát elhanyagolva, mint vidéki gazdálkodó élt. Nemsokára azonban rájött igazi hivatására és felköltözött (1876) Budapestre. Az állami

⁴⁸ Löw Imánuel—Kulinyi Zsigmond: *A szegedi zsidók*. Szeged, 1885. 248—249.; *Lyka K.*: i. m. 192, 197, 202.

⁴⁹ Irod.: SzH 1859. őszelő 25.; 1862. áprl. 12.; 1863. áprl. 8., áprl. 25., máj. 6.; júl. 22., júl. 29.; 1864. áprl. 30. jún. 25., aug. 10., dec. 17.; 1866. febr. 22.; 1875. máj. 30.; *Révy Ferenc*: Nekrológ Rákosi Nándorról. Felső-leányiskola 1884—1885. évi Értesítője.; *Reizner J.*: i. m. III. 407.; *Czimer K.*: i. m. 115.; *Naményi Lajos*: Rákosi Nándor. *Művészet*, 1908. 345—347.; *Lyka K.*: i. m. 87, 140, 238.; *Bálint Sándor*: Egy elfelejtett szegedi festő. *Délm.* 1943. júl. 11.; *Bálint S.*: i. m. 96.; *Ybl Ervin*: Egy szegedi műpártoló. *Művészettörténeti Értesítő*. 1961. 42—44.

felső leányiskolában rajztanári állást vállalt és illusztris megrendelőinek (Erzsébet királynő, Horváth Mihály, Trefort Ágoston, Dunaiszky Lőrinc stb.) portréin kívül, a múlt század hatvanas éveiben festette meg „Martinuzzi végpercei”, „Hunyadi László elfogatása” és „Mátyás bevonulása Budára” c. alkotásait. Vidéki templomok (egri-, szepesi és kalocsai egyházmegyék) számára oltárképeket is festett. A közmegebecsülésnek örvendő szegedi művész fiatalon, alig ötvenkét éves korában tüdővészben hunyt el. Utolsó festményei közé számít a „Szegedi csatajelenet 1848-ból” c. nagyobb képéhez tervezett sokalakos kompozíciója, melyet, Rákosi romantikába oltott klasszicista szellemű alkotásainak néhányával a művész leszármazottja, Rákosi György budapesti mérnök őriz. Évekkel ezelőtt egy szentképe bukkant fel, amely szegedi magángyűjteménybe került. Ivánkovits István és feleségéről készült Rákosi-portrék — a helyben lakó család ajándékaiként —, a Móra Ferenc Múzeumban találhatóak. Ismeretes Rákosi Nándor önarcképe is. Ez a harmincas években az Ernst Múzeumban volt kiállítva, s Petrovics Elek a Magyar Művészgaléria részére megvásárolta.

A XIX. század harmadik negyedében Szegeden dolgozó festők közül meg kell említenünk, a pesti születésű *Landau Alajost* (1833—1884),⁵⁹ aki atyjánál, Landau Lénártnál sajátította el a művészet alapfogalmait, és azután tanulmányait a bécsi akadémián folytatta. Szegedre 1859-ben került és 1872-ig itt a főreáliskola rajztaná-

Landau Alajos: Gyermeckarckép.
1870 k. o. pl. 72×30 cm MFM

id. Vastagh György: Osztrovszky József
arcképe. 1899. o. v. 156×95 cm. MFM

⁵⁹ Irod.: SzH 1859. télelő 25.; 1862. okt. 11.; 1863. jún. 17., júl. 11.; 1864. szept. 3.; 1865. nov. 16.; 1869. okt. 21.; 1870. nov. 13.; 1871. áprl. 30., okt. 1.; 1875. máj. 30.; A Szegedi Főreáliskola Értésítője az 1894—95. tanévről. Szeged, 1895. 154.; *Lyka K.*: i. m. 43, 83, 92, 97, 115.; Itt szeretnénk köszönetet mondani özv. *Czógler Kálmánnak*, aki szíves volt rendelkezésünkre bocsátani elhunyt férje, *Czógler Kálmán*, szegedi áll. főreáliskolai tanár által készített „*Landau-hagyaték*” jegyzékét:

ráként szabadkézi rajzot és szépírást tanított. 1862-től kezdve fényképészettel is foglalkozott és Szegeden ismert műterme volt. Rajzpedagógiai stúdiumai miatt azonban felhagyott a fényképészettel. Cikkei az 1871—72. évi Főreáliskola-i Értesítőben és önálló kiadásában is megjelentek („A díszítményi rajz elemei”, Szeged, 1869.; „Árnyok szerinti rajzolás, módszeres rajziskola” Bp. 1882.). A hetvenes évek elején Landau államköltségen külföldre utazott a német rajztanodák tanulmányozására. Az Országos Közoktatási Tanács beválasztotta a tagjai közé. Landau portréi közül a „Gyermekarckép” a Móra Ferenc Múzeumban, a „Sziesztázó kövér úr” c. műve (1883) pedig helyi magántulajdonban van. Közel húsz festménye — többek között a romantikus hatású „Szerecsen táncosnő” (1880) és a „Sivatagi csendélet” (1883) — atyai hagyatékként leányának, az 1938-ban Szatymazon lakó özv. Bánhidya Lajosnének (szül. Landau Jolán) volt a tulajdonában. A bécsi iskolázottságú, naturalista stílusban ábrázoló Landau szerepelt képeivel a pesti Műegyletben és a szegedi tárlatokon (1874).

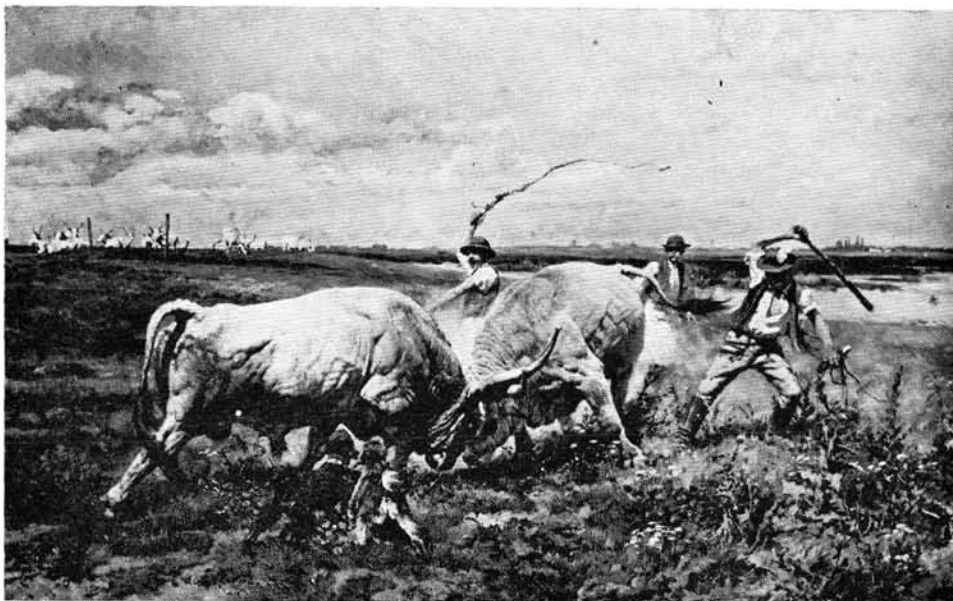
A helyi népéletkép-festők közül, — a már említett Vastagh Sándor János unokatestvére —, a kiváló portretista, de egyházi és zsánertémákat is ábrázoló *id. Vastagh György* (1834—1922)⁵¹ a legjelentősebb. Vastagh 1849-ben Szegedről megszököve, szinte gyermekként állt be katonának, hogy hazája szabadságáért küzdjön. Temesvárnál azonban orosz fogságba került, ahonnan a betegeskedő fiút hazazengedték. Diákéveit a szegedi piaristáknál folytatta tovább, ahol Stech Alajos rajztanár és később az itt bújdosó német Gerstenberg festő vezette be a művészetbe. Középiskolái végeztével némi pénzt összegyűjtve vágott neki Bécsnek, hogy az akadémián magasabb képzésben részesülhessen. Életének ezután jelentősebb állomásai: Bécs, Kolozsvár és Budapest voltak, s a magyar fővárosban 1876-ban végleg letelepedett.

„...Fiatal korában nagy kedvvel tanulmányozta a hazai népéletet, a különféle néptípusokat és viseleteket, különösen a cigányéletet, Erdélyben és az Alföldön. Ennek eredményei azok a gyönyörű, a maguk nemében páratlan genreképei (többnyire erdélyi oláh cigány típusok), amiket az ötvenes évek végén és a hatvanas években festett. Ezek a képei európai hírnevet szereztek neki, a külföldi illusztrált lapok reprodukciói és elismerő műbírálatai révén” — írja többek között egy művészetét méltató szegedi újság.⁵² Budapesten az Opera freskóinak Bacchus-ciklusát és a belvárosi plébánia templom nagy falképét festette. Több hazai templom oltár- és szentképein kívül nevéhez fűződnek a temesvári és az aradi templomokban elhelyezett főoltárképek is. 18 éves korában festette — Móra Ferenc szerint — „állítólag első munkáját”, mely egy középkorú nőt ábrázol a múlt század ötvenes éveinek divatjában. E zsenegéjén kívül Somogyi Károly esztergomi kanonokot ábrázoló portréja (1880), Osztrovszky József szegedi közéleti férfi arcmása (1899) és „Erzsike kézfogója” c. zsánerképe tartozik a szegedi múzeum értékei közé.

A Vastagh-család tagjai közül *id. Vastagh György* két fiát említjük meg. A kolozsvári születésű *Vastagh Géza* (1866—1919) állatképeivel a helyi tárlatokon gyakran részt vett. „Verekedő bikák” c. (1900) jól sikerült, nagyméretű művét a szegedi tanács vette meg a múzeum számára. A közkedvelt kép ma is ki van állítva. *Ifj. Vastagh György* (1868—1946) Szeged részére mintázta meg Klauzál Gábor büsztjét (1905), mely a múzeumtól NY-ra eső Móra Ferenc sétányon van elhelyezve. II. Rá-

⁵¹ Irod.: SzH 1874. okt. 4.; 1875. máj. 5.; 1877. nov. 25.; 1880. máj. 27.; 1899. szept. 29., nov. 22., nov. 24.; 1900. febr. 27., márc. 3., márc. 6., aug. 26.; SzN 1900. márc. 1., márc. 4., aug. 22.; *Reizner J.*: i. m. III. 407.; *Domonkos László*: Magyar művészek műkiállítása. Délm. 1913. márc. 7.; SzN 1914. ápr. 11.; *Némedy Gyula*: Szeged képzőművészete. Csongrád vármegye. Bp. 1931. III. Szeged. 84—91.; *Lyka Károly*: Magyar művészet Münchenben. 1867—1896. Bp. 1951. 72.

⁵² *Senex*: Egy szegedi művészcsalád. SzN 1912. aug. 18.

Vastagh Géza: Verekedő bikák. 1900. o. v. 147×238 cm. MFM

kóczi Ferenc lovasszobra is tőle származik.⁵³ Ez 1912-ben szintén Szegedre került és most a város egyik legimpozánsabb szobraként a püspöki-palota előtt áll. Mindkét szoborral éveken át (1904—1912) foglalkozott a helyi sajtó. Rákóczi-szobrával Vastagh elnyerte (1912) az Ipolyi-díjat. Művének modelljét 1911-ben, a római világiállításán szerepeltette. Ifj. Vastagh György születésének századik évfordulóján — 1968-ban —, a Mezőgazdasági Múzeum emlékkiállítását rendezett, melyet Szegeden is bemutattak.⁵⁴ A centenárium alkalmával az egyik itteni napilap emlékező sorok kíséretében eddig ismeretlen fényképet közölt le a Vastagh-családról.⁵⁵

*

Szeged régi művészete fejlődésének hosszú időkre visszanyúló nyomon követésekor Reizner Jánossal, a város történetének első historikusával együtt elmondhatjuk, hogy „...képzőművészeti tekintetben Szeged múltja nem oly sivár, aminőnek azt gondolnók. A művészetekért, a szépért Szeged régi polgárai is áldoztak és lelkesedtek: de a műemlékek mint a régi lakosság műérzékének tanújelei, a századok zivatarai alatt többnyire megsemmisültek. Néhány szórványos adatból is eléggé tájékozódhatunk a régi Szeged művészeti viszonyairól.”⁵⁶

Rövid, vázlatos áttekintésünkkel csupán vázolni kívántuk az elmúlt korok helyi művészetét, mintegy bevezetőül az 1879-es árvíz utáni Szeged képzőművészeti fejlődéséhez. Már kezdettől fogva jogosan felmerülhet az igény, hogy lokális művészetünk alakulásának számbavételekor, kíséreljünk rámutatni azokra a százlakra,

⁵³ SzN 1912. aug. 18.; *Bálint S.*: i. m. 96, 122.

⁵⁴ Ifj. Vastagh György emlékkiállítása. Katalógus. Bp. 1968. Bev.: *Csap Erzsébet*.

⁵⁵ *Polner Zoltán*: Száz éve született ifj. Vastagh György. Csongrád megyei Hírlap (a továbbiakban: Csm H) 1968. szept. 21.

⁵⁶ *Reizner. J.*: i. m. III. 405.

melyek helyi művészetünket a hazai festészet és szobrászat múlt század 70—80-as évéig terjedő országos állapotával műveken, mestereken, iskolákon keresztül összekötötte.

Az Árpád-kori Szent Dömötör tornyot téglaméretei és építési formája révén az ehhez hasonló aracsí templommal hozzák kapcsolhatók. A középkori „Szegedi Kőbárány” pedig — amint említettük — a honfoglalás kori fémművesség állatábrázolásaihoz, illetve a pécsi-román stílusú szobrásziskola műveihez kötődik. A város határain túli első lépést a XVI—XVII. században a helyi ötvösök tették meg, akik nemcsak az ország különböző városaiban, de — mint Szegedi Szegény (Zeggin) György — külföldön is híressé váltak. Helyi művészetünk száalai a „barokk-világ”-ban nem innen kifelé, hanem amint ezt a Mátyás-téri Alsóvárosi templom oltárképei és szobrai tükrözik, inkább az osztrák barokk mesterek művei „importálódnak” a Tisza-parti városba. Bár mellettük, mint Morvay András és Hogger János példája mutatja, más szegedi festők is eredményesen munkálkodnak. A XVIII. század végén Dugonics András és fivérének portróját még a budai Mertz Jánossal készítetik el, amely a helyi arcképfestészet akkori zsenge állapotára utal. De az építészet terén nem sokkal később már olyan mester működik Szegeden, mint Vedres István, aki a reformkori magyar építészek megbecsült sorába emelkedik.

Ha városunk múlt század közepi művészeti arculatát vizsgáljuk, azt tapasztalhatjuk, hogy ez az országos képzőművészeti állapotokat is tükrözve kialakuló jellegű volt. A város növekedésével összefüggő építészeti tevékenység jelentőségében Szegeden is maga mögött hagyta az 1800-as évek közepéig még szerényen megnyilatkozó helyi képzőművészetet.

A hazai festészet és szobrászat erőteljesebb kibontakozásának feltételei elsősorban a fővárosban teremtődtek meg Barabás Miklós, Borsos József, Dunaiszky Lőrinc, Ferenczy István és más neves mesterek működése által. A szegedi képzőművészet azonban — ha bármilyen szerényen is — de sajátos értékeivel hozzájárult nemzeti művészetünk gazdagításához és annak szerves részévé vált. A mindinkább szaporodó, egyházi, tanácsi és polgári megrendelők igényeit a külföldi vagy ismert fővárosi művészekon kívül, egyre biztatóbban az itteni kismesterek is kielégítik. A művészet társadalmi üggyé válását tükrözik azok a közadományok, melyeket egy-egy teret díszítő szobor felállítására ajánlott fel a város közönsége. A szabadságharc elbukása — mint szerte az országban — visszaveti a helyi művészeti életet. Lendületet az 1879-es árvízvet követő újjáépítés időszakában kap. Nemzeti művészetünk itteni megerősödéséhez — mint országszerte — a múlt század első felének kulturális, művészeti eredményei szolgáltattak alapot.

A XIX. század harmadik negyedében Szegeden tevékenykedő, illetve innen elszármazó Rákosi Nándor, Landau Alajos és id. Vastagh György már nem éltek vidéki elszigeteltségben, mint egykori helyi elődeik. Minden bizonnyal ismerték a kortársaiknak számító legkiemelkedőbb magyar festők, Than, Madarász, Székely, Lotz, valamint a Markó nyomdokain haladó romantikus tájábrázolók és Munkácsyhoz köthető népeletfestők alkotásait, melyek legalább annyira hatással lehettek rájuk, mint a bécsi és müncheni akadémia indítást adó stílusa. De összekötő szálakat jelentettek nemzeti művészetünkkel azok a Szegedre került — a város által rendelt — alkotások is, melyek Barabás Miklós, Than Mór, Jakobey Károly, Izsó Miklós, Huszár Adolf és más jeles művészek kezétől származtak. Mindez csak kezdete, termést ígérő talaja volt annak a nemzeti arculatú, immár fejletté váló helyi képzőművészeti kultúrának, amely Szeged árvíz utáni — 1879-et követő — rekonstrukciós korszakában bontakozott ki teljesen.

MUNKÁCSY „HONFOGLALÁS”-ÁRÓL*

Az alábbiakban szeretnők felidézni Munkácsy Mihály egykori szegedi tartózkodásának eseményeit és azt, hogyan került a „Honfoglalás” c. nagy színvázlata Szegedre. Munkácsynak Szegedhez való kapcsolata jóval túlhaladta az általános érdeklődés és a hivatalos, szerződésbeli összeköttetésének kereteit. Számára Szeged nem csupán megrendelőt jelentett, hanem érzelmileg őszintén meghatotta az a művészet iránti áldozatkészség, amellyel e vidéki magyar város a honalapítást megörökítő, az országházba szánt művének hasonló változatát kívánta vele elkészíttetni. Munkácsy 1891. októberében járt Szegeden. Ekkor szerzett élményeihez és kutató munkájához kötődik életművének két jelentős alkotása: a „Honfoglalás” alakjainak megformálása és a szocialista tartalmú „Sztrájk” c. képének koncepcionális kialakítása.

Munkácsyval Szeged közönsége 1882 márciusában „találkozott” először. E képletes ismerkedés úgy történt, hogy egy budapesti műkereskedő az itteni „Régi Hungária Szálló”-ban szobát bérelt és ebben mutatta be Munkácsy „Búsuló betyár” című festményét. A kiállított mű sikere nemcsak a tárlat meghosszabbítására ösztönözte a kereskedőt, hanem, hogy megszerezze és egyidejűleg bemutassa a mester „Krisztus Pilátus előtt” c. alkotásának „fény-nyomatú képét” is. A Szegeden alig egy hétnél tovább tartó alkalmi tárlatnak több mint 1600 látogatója volt.¹

Munkácsy és a szegediek másodszori „valóságos” találkozása kilenc évvel később, 1891 őszén történt. Ezúttal a művész az élelmes fővárosi üzletember nélkül, személyesen jött el hozzánk. Mielőtt a látogatásával kapcsolatos eseményekre rátérnénk, meg kell emlékeznünk egy epizódról, amely Munkácsy 1890 októberi magyarországi útjához kötődik. A feleségével hazatérő mester többek között egy aradi szoborleplezési ünnepségen vett részt és sógornője, valamint rokona, Koós Ede társaságában megtekintette az ott rendezett kéпкиállítást is. Az Aradon időző Munkácsyt két szegedi művészjelölt, Kiss Sándor és Tóth Molnár Ferenc kereste fel, és bemutatták festményeiket. A mester kivált Tóth Molnár munkáit tartotta figyelemre méltónak, és bízta a fiatalembert, hogy képeztesse magát tovább.²

Az aradi tartózkodás alkalmából a Szegedi Napló megemlíti, hogy Szolnokon amíg a vonat állott, az átutazó művész a pályaudvaron egy báránybőr süveges parasztot látott. A különös alakú süveg annyira megtetszett neki, hogy három forintért megvette a jó vásárnak örvendő paraszttól.³ Minden bizonnyal ez egyike volt

* E könyv szerzőjének Munkácsy „Honfoglalás-áról” szóló dolgozata megjelent a Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1964–65. évi kötetében, valamint a Csongrád megyei Múzeumok Füzetei 5. számaként. Szeged, 1966.

¹ Munkácsy „Búsuló betyár” c. képe Szegeden. SzH 1892. márc. 17., márc. 22.

² Szegedi festők Munkácsy előtt. SzN 1890. okt. 6., okt. 7.

³ Munkácsy báránybőr süvege. SzN 1891. ápr. 28.

Munkácsy Mihály : „Honfoglalás” (nagy színvázlat), 1892—93. o. v. 214×625,5 cm MFM

Munkácsy Mihály: „Honfoglalás”
(nagy színvázlat) részlet.

Munkácsy Mihály: „Honfoglalás”
(nagy színvázlat), részlet

azoknak az epizódoknak, ahogyan Munkácsy a „Honfoglalás”-hoz oly sok ruházati kelléket összegyűjtött szorgos buzgalommal.

1890 decemberében Munkácsy a „Honfoglalás” kompozícióját több rajzon és kisebb színvázlaton keresztül véglegesen kialakította. Mielőtt nagy festményéhez hozzákezdett volna, egész sereg anyagot és korabeli tárgyat gyűjtött össze, hogy a honfoglaláskori magyar és szláv viseletre és fegyverzetre vonatkozó régészeti dokumentumok alapján hitelesen ábrázolja szereplőit. Neves budapesti archeológusoktól, történészektől kért és kapott ez ügyben szakmai támogatást. Itt említjük meg Kacziány Ödön szegedi festőművésszel való kapcsolatát is. Munkácsynak tudomá-

sára jutott, hogy az Erdélyből származó Kacziány készítette az ott élő székelyekről rajzokat, tanulmányokat. Munkácsy levélben kérte Kacziányt, hogy engedje át neki e tanulmányfejeket. De megbízta azzal is, hogy a szegedi múzeumban őrzött honfoglaláskori leleteket — kengyelvasakat és szablyákat rajzolja le számára. Kacziány Munkácsy kívánságát szívesen teljesítette, sőt még néhány alsóvárosi parasztról készített vázlatát is elküldte a neves mesternek.⁴

Az itthonról kapott régészeti, néprajzi és egyéb adatok azonban nem elégtették ki a művészt. 1891 áprilisában az a hír járta, hogy Munkácsy „...szeptemberben Magyarországra utazik, mint mondja, egy kis magyar levegővel akarja inspiráltatni magát a munkához. Terve különben a Tisza mellékéről tiszta magyar típusú modelleket vinni Párizsba.”⁵ Valóban ez év őszén, október első napjaiban — miután a nagy történelmi kép megfestéséhez Neuilly-ben külön műtermet építtetett — hazai tanulmányútra indult. Előbb Budapesten töltött bizonyos időt, majd Szentesre látogatott, ahol rokonánál, Zsilinszky Mihály akkori főispánnál szállt meg. Innen utazgatott ki egy vele érkező Ecsy nevű fényképésszel „modellezésre”, a környékbeli falvak parasztjai közé.⁶ Ám még bent a városban, Szentesen is talált modellnek való alföldi parasztokat. „Világhírű festőművész, hazánk fia — írja egy szentesi lap —, a vármegyeház udvarán pénteken és szombaton számos, leginkább a munkásosztályhoz tartozó egyénről vett egyes, kisebb és nagyobb csoportú felvételeket. Itt többek között modellül szolgált a nagy művésznak egy 87 éves öreg ember is, aki ősi szokás szerint még ma is befonva viseli hosszúra növesztett haját.”⁷ A mester ott tartózkodásához kapcsolódik az is, hogy közbenjárására Jósa László tehetséges fiatal szentesi festőt fölvettek a Benczur mesteriskolába állami ösztöndíjas növendékként.⁸ Munkácsy Szentesről rövid időre a szomszédos Csongrádra és Szegvára is elutazott, ahol szintén sikerült az őt érdeklődőkről fényképet készíttetnie.

Munkácsy úgy gondolta, hogy Csongrád megyei útja során pár napra Szegedre is ellátogat és felkeresi itteni rokonait. Érkezését a Tisza-parti városban október 12-re várták. Az állomáshoz vezető utcákon lelkes tömeg hullámzott, de a művész közbejött elfoglaltsága miatt ekkor nem érkezett meg.⁹ Csak tizenhárom nappal később, erdélyi útja után, október 25-én lett Szeged vendége. Amikor a délutáni gyorsvonat a pályaudvarra berobogott, hatalmas éljenzéssel fogadták. Munkácsy és az őt hivatalosan kísérő Tisza Lajos az utolsó kocsiban ültek. Velük jött Szegedre Ivánkovits János és Novák József helyi országgyűlési képviselők társaságában Mikszáth Kálmán is.

Tisza Lajost a város polgármestere köszöntötte, Munkácsyt pedig rokonai, Kelen István ügyvéd és Reök Iván főmérnök fogadták, akik az ünnepélyes aktus után családi körükbe vitték.¹⁰ A késő délutáni órákban sétálgattak a Stefánia-parkban, majd az új Kaszinóba mentek, ahol Munkácsy megtekintette s elismerőleg nyilatkozott — a már említett szegedi művésznövendék —, Tóth Molnár Ferenc ide készült képéről. Sőt a tanulmányait Münchenben folytatni kívánó fiatalembernek megígérte, hogy pártfogolja.¹¹ Este a színházban a vendég tiszteletére díszelőadást tartottak. Előadás után a mestert az utcán várakozó szegedi ifjúság lelkesen megéljenzette. Végül is az érkezés napját a Reök család által rendezett vacsora zárta le.

⁴ Szegedi tanulmányfejek Munkácsynál. SzN 1891. jan. 27.

⁵ Munkácsy Mihály itthon. SzN 1891. áprl. 28.

⁶ Munkácsy Mihály a szomszédban. SzH 1891. okt. 10.

⁷ Munkácsy nem jött. SzH 1891. okt. 13.

⁸ Munkácsy pártfogoltja. SzN 1891. okt. 29.

⁹ Miért nem jött meg Munkácsy Mihály? SzN 1891. okt. 13.

¹⁰ Munkácsy Szegeden. SzH 1891. okt. 25.; Szeged város vendégei. SzN 1891. okt. 25.

¹¹ Egy szegedi festő Munkácsy előtt. SzH 1891. okt. 25.; SzN 1891. okt. 25.

Munkácsy Mihály: Sztrájk (vázlat), 1895 k. o. fa. 71×116 cm. Mgt

Munkácsy szegedi tartózkodásának művészettörténeti szempontból jelentős volt itteni színházi látogatása. Szigligeti Ede és Balázs Sándor: „A sztrájk” c. népszínműve nagy hatással volt rá. Tetszésének azzal adott kifejezést, hogy a felvonás szünetében a színpadon felkereste és üdvözölte a kitűnően játszó helyi társulatot.¹² Minden bizonnyal állíthatjuk, hogy a színdarab hatása alatt festette meg négy év múlva, 1895-ben munkásmozgalmi témájú művét, a „Sztrájk”-ot.¹³ Ebből a valószínűleg látszó gondolatból indult ki Katona Imre, aki a Művészet 1962 augusztusi számában megjelent cikkében elemző módon foglalkozott a magyar sztrájkábrázolások genetikai és megjelenítésbeli összefüggéseivel. Az általunk közölt, de addig figyelemre nem méltatott alapvető felismerésű adat kapcsán bebizonyította, hogy Munkácsy „Sztrájk”-jának keletkezési motívumai valóban a művész által Szegeden látott Szigligeti — Balázs féle színműben kereshetők.

Katona szerint „...bizonyos, hogy a darab különös erővel ragadta meg Munkácsy és lenyűgöző hatása alól még évek múltán sem tudott megszabadulni... Hogy mennyire a darab hatása alá került, arról a kép első pillanatra szembetűnő teatrális hatása is tanúskodik... A hely, ahol a kép cselekménye zajlik: szabályos színpad, díszletekkel. Az alakok a történet, a dráma szereplői. Ezt a benyomást csak megerősíti a kompozíció és a darab rendező példányának összevetése... A helyszínrajz szerint a színtér háttérének jobb oldali részén, „kék zárt szoba., található, ugyan úgy, mint Munkácsy képén. A kocsma helyiség berendezése is pontosan megegyezik a képen ábrázolt helyiséggel: a rendező-példányon feltüntetett, kisebb asztal ugyanúgy megtalálható a képen, mint a vázlatrajzra berajzolt nagyobb asztal a körülötte elhelyezett

¹² Munkácsy a színpadon. SzH 1891. okt. 27.

¹³ *Szelesi Zoltán*: Adatok Szeged XIX. századi képzőművészetéhez. — Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, 1957. Szeged, 1957. 196.

nyolc székkel. Maga az ábrázolt jelenet is számos egyezést mutat a dráma különböző jeleneteivel. A nagyobb asztalon álló, patetikus mozdulatú agitátor minden bizonynyal a darab Anselm-ja, aki a drámában erős németes akcentussal beszél és igyekszik társait rávenni arra, hogy lépjenek sztrájkba... Munkácsy, ha szerepeltet is olyanokat, akik csak a dráma későbbi jelenetében lépnek fel, az első felvonás változás előtti, utolsó jelenetét ábrázolja, amikor a betóduló munkások véglegesen elhatározzák, hogy mindnyájan sztrájkba lépnek, ha a gyáros nem teljesíti követeléseiket... Alig hihető, hogy Munkácsy — akit közben a „Honfoglalás” c. képének alkotása foglalkoztatott — évek múltán is ennyire pontosan emlékezett volna az 1891 októberében Szegeden látott drámára, annak szereplőire, díszleteire és jelmezeire... Éppen ezért feltételezhető, hogy Munkácsy különböző segédeszközök segítségével tudta megőrizni és felidézni emlékeit a darabról. Gondolhatnánk arra is, hogy friss benyomásairól vázlatokat készített, de valószínűbb ennél, hogy rendezőpéldány, vagy fényképfelvételek alapján rekonstruálta később a drámát és szereplőit.”¹⁴

Katona Imre cikkéből hosszabban idéztünk, mert szükségesnek tartottuk, hogy a „Sztrájk” kompozíciójának eredetét az ő kutatásai nyomán részletesen ismertesük. Bár apróságnak látszik, nem valószínűtlen, hogy Munkácsy a díszletekről és a neki érdekesebb jelenetekről előadás közben rögtönzött vázlatokat készített. Az eseményről szóló akkori újságbeszámoló szerint a művész mélyen a páholy belsejébe húzódott és innen figyelte az előadást.¹⁵ Persze ez azzal is magyarázható, hogy a közönség ünneplése elől vonult vissza. Az is tény, hogy a hivatalos személyek, élükön Tisza Lajossal nem az ő páholyában ültek, tehát figyelmét nem kellett megosztania, s érdeklődését a látottaknak szentelhette. Katona felhossa, hogy „...Munkácsy szegedi látogatása, az ünnepeken való részvétele, valamint esti színházi látogatásai — melyek során a Balázs-drámát is végignézte — általában ismereteseek, hiszen nemcsak a két tekintélyes napilap, — a Szegedi Napló és a Szegedi Hiradó — közölt róluk terjedelmes tudósítást, hanem a pesti napi- és hetilapok is. Hogy e tényre a kutatók mégsem figyeltek fel mindeddig, többek között annak is tulajdonítható, hogy Munkácsy munkástárgyú képeinek — köztük a „Sztrájk”-nak — keletkezését a művész franciaországi munkásmozgalmi kapcsolataival bebizonyítottak vélték, s nem gondoltak arra, hogy a közvetlen indítékokat egy Szegeden látott magyar népszínműtől, Balázs darabjából merítette.”¹⁶

Katona Imre „Munkácsy Sztrájk-ja” c. tanulmányával Aradi Nóra „A szocialista képzőművészet története” c. könyvében foglalkozott és megerősítette, illetve kiegészítette Katona e témához kapcsolódó fejtegetéseit. „Valószínűnek látszik az adat helyessége — jegyzi meg Aradi —, mely szerint a „Sztrájk” megfestése összefüggésbe hozható Szigligeti Ede hasonló című drámájának szegedi bemutatásával... A műalkotás szempontjából persze mellékes, hogy mi volt az indító inspiráció. A színűre ennyire intenzíven reagáló festő magában hordozta a fogékonyság lehetőségét: a színpadon közvetített cselekménynek valószínűleg közvetlen — magyarországi és még inkább párizsi — élménnyel kellett benne találkoznia.”¹⁷

1891 október 26-án, míg Munkácsy Szegeden tartózkodott, két jelentékeny „közalkotás,” a Felsőtanyci központ és a Belvárosi Kaszinó avatóünnepsége is meg-

¹⁴ Katona Imre: Munkácsy „Sztrájk”-ja. — Művészet, 1962. VIII. 8—10. E témával foglalkozik még Katona I.: „Munkácsy „Sztrájk”-jának La Malou-i vázlata” c. dolgozata. — Művészettörténeti Értesítő, 1964. 4. sz. 279—283.

¹⁵ Munkácsy a színpadon. SzH 1891. okt. 27.

¹⁶ Katona I.: i. m.

¹⁷ Aradi Nóra: A szocialista képzőművészet története. Magyarország és Európa. Corvina, 1970. 47—48.

történt. Mindkettő nevezetes esemény volt, az utóbbi az urak, az előbbi a parasztok számára. Ezzel a szegedi tanyavilágban félszázados törekvés valósult meg. A létrehozott ún. „Kultúrközpont,” a város külterületein lakó pusztaiaknak az iskolát, az egészségügyi ellátás és a közbiztonság helyi megszervezését jelentette, ugyanakkor templomot és temetőt is kaptak a környékeliek. A török uralom alatt elnéptelenedett s kietlenné vált Szeged környéki pusztaságok csak lassan települtek be újra, s az egykori „kapitányságok” század végére felszaporodott népe örömmel fogadta a kulturáltabb életkörülmények megteremtését.

A Felsőtanyai Központ átadási ünnepségére Szegedről különvonat vitte a városi vendégeket, élükön Tisza Lajossal és Munkácsyval. A vonat a balástyai őrháznál állt meg, ahol az érkező előkelőségeket és tisztviselőket lovasbandérium és a tanyák ideseregülő népe fogadta. A társaság ezután kocsikon, dobpergés és trombitaszó mellett a félóránnyira levő központi telepre hajtatott. Itt mintegy 8—10 ezres tömeg fogadta és üdvözölte őket. A hivatalos épületek átadása és az új kápolna felszentelése után kezdődött a városiak és tanyaiak ebédel-táncsal egybekötött közös szórakozása. Munkácsy itt ismert meg néhány olyan idevaló parasztot, akik a „Honfoglalás” népi alakjainak modelljei lettek. Erről a kirándulásról később, Munkácsy halálakor Mikszáth Kálmán írt cikket. Élvezetes tárcájában olvashatjuk, hogy „...ki volt adva a rendelet a pusztai kapitányoknak, hogy ami jóképű férfinép vagyon köröskörül, két mérföldnyire a báránycimerű város tanyájától, az mind ott legyen, de az öregje is... Összesereglettek a férfiak. Gyönyörű típusok akadtak: ős-arcok, szőrrel benőve egészen a szemig, csontos, körteképű kunok, laposfejű tatárok, keresztbe vágott szemmel, nyomott, pogácsaképű besenyők, széles, girbe-gurba fiziognómiájú, zömök termetű magyarok, apró, mélyen bentülő szemekkel... A fotografus ott volt velük s rögtön lekapt, amelyik megtetszett a nagy művésznek.”¹⁸

A szép számban összegyűlt parasztiatalsággal alkalma nyílt hosszán el is beszélgetni Munkácsynak. Érdeklődéssel kérdezgette őket szokásaikról és népviseletükről. A tanyaiak közül különösen Barna János, öreg juhász tetszett meg neki, akiről több felvételt csináltatott. Ugyanekkor lefényképeztetett néhány legény- és leánycsoportot, akiknek képeit a Vasárnapi Újság is leközölte. Az országosan népszerű lap a felsőközponti ünnepséget hosszú cikkben méltatta, s befejező soraiban hangsúlyozza, hogy „...kiválóbban érdekessé válik ez ünnepély az által, hogy épp ott folyt le, ahol már ezer év előtt Pusztaszeren, a vezérek vérszerződésekor a magyar tábor tanázhattott.”¹⁹

Munkácsy hazai tanulmányútjának az volt a célja, hogy készülő történelmi képehez, a „Honfoglalás”-hoz felkutassa Árpád népének utódait. Híres orosz kortársa, Rjepin is ellátogatott Ukrajnába a „Zaporozsei kozákok” megfestése előtt, hogy kiválással alkotása elhíhető erejű hőseinek modelljeit a kozákok századokon át ott élő leszármazottaiból.

A tanyai kultur-központ „felszentelése” után a társaság este a Szegedi Belvárosi Kaszinó új otthont avató ünnepségén vett részt. Itt ismerkedett meg Munkácsy Szeles Olgával, a fiatal mongolos arcú szegedi lánnyal, akit lerajzolt és fényképet is kért tőle. Ő lett a „Honfoglalás” egyik nőalakja, a vezéri sátor előtt álló asszony, aki gyermekét a magasba tartja. Munkácsy századvégi modellje 1965-ben, kilencvenkét

¹⁸ Mikszáth Kálmán: Férfinézőben. SzN 1900. máj. 5.

¹⁹ Kovács János: A szegedi tanyák ünnepe. Vasárnapi Újság. 1891. 47. sz. 768—771. — Munkácsy egykori felsőtanyai látogatása ma is él a balástyai nép emlékezetében. Jól kifejezi ezt, hogy a község új iskoláját a nagy magyar festőről nevezték el. Délm. 1964. nov. 28.

éves korában hunyt el. Özv. Kopasz Istvánné Szeles Olgának felejthetetlen emlék maradt találkozásása a nagy festővel.²⁰

A Belvárosi Kaszinó díszvacsoráján Munkácsy is felszólalt: „...Nekem, mondá, napokig kellett utaznom Párizsból a pusztára, hogy ihletet szerezzek. De a pusztáról a civilizáció központjába mindössze egy félórát, mert Szeged igazán kulturális központ.”²¹ Befejezésül megköszönte „...azon kedves fogadtatást, melyben őt, a művészet szerény ápolóját részesíti Szeged, melynek boldogságot kíván.”²² Ha a korabeli helyi lapok Munkácsyval kapcsolatos híradásait gondosan figyelemmel kísérjük, akkor meg kell említenünk azt az epizódot is, amikor a mester szegedi rokonai és Tisza gróf társaságában felkereste Letzter és Keglovich neves fényképész műtermét. A városban. Itt magáról és kísérőiről felvételeket csináltatott. Az újság azt írja, hogy ez „...annál följegyzésre méltóbb, mivel a nagy művész — a saját mondása szerint — nagyon ritkán adta rá fejét arra, hogy lefotografáltassa magát. Kevés arcképe is van forgalomban. Jobbára azok is másolatok, mint ezt ma megjegyezte.”²³ Az ekkor készült felvételek egyikét: Munkácsy és Tisza Lajos közös mellképét a Vasárnapi Újság közölte le.²⁴

Munkácsy ihletet adó benyomásokkal 1891 október 27-én utazott vissza Budapestre. A mester örömmel beszélt itteni tartózkodásáról és megígérte, hogy máskor is ellátogat Szegedre.²⁵

Úgy véljük, hogy Munkácsy a Tisza-parti városban emberi és művészi szempontból egyaránt értékes benyomásokat szerzett. Gondoljunk csak adatgyűjtő tevékenységére: megtekintette a szegedi múzeum régészeti gyűjteményének honfoglaláskori leleteit, gyűjtött néprajzi vonatkozású tárgyakat. Megismerte az Alföld e részének jellegzetes táji arculatát, antropológiai vizsgálatot végzett a környék típusairól, de megismerhette a délmagyarországi pásztorok, halászok és földművesek hagyományokat őrző gondolkodásmódját is. Munkácsy hazai tanulmányútja, — ezen belül szegedi és Csongrád megyei tartózkodása — bármilyen rövid volt, élményei inspiratív, feltöltő hatásúnak mondhatók. Nagyban segítette ez őt a „Honfoglalás” részleteiben való megoldásához és képének végleges kialakításához.

Munkácsy szegedi kapcsolataival és a „Honfoglalás” nagy színvázlatának idekerülési körülményeivel foglalkozva nem térünk ki a festmény kompozíciójának elemzésére, sem mondanivalójának tartalmi, eszmei részletezésére, hiszen Végvári Lajos Munkácsy monográfiája,²⁶ és Bényi László „Honfoglalás”-ról írott, adatokban és megállapításokban egyaránt gazdag cikke kimerítően és világosan elvégezte

²⁰ Az esetet özv. Kopasz Istvánné — Kopasz Márta szegedi grafikusnő édesanyjának — közléséből tudjuk. Leánykori neve — *Szeles Olga* — szerepel a Szegedi Belvárosi Kaszinó avató-estjén résztvevő nők felsorolásában. — SzN 1891. okt. 27.; *Szelesi Zoltán*: Hogy „vonult be” Kopasz néni a művészettörténetbe? Szegedi Tükör. 1954. /55. dec. — jan.; *Szelesi Zoltán*: Munkácsy modelljei. Tiszatáj, 1958. jan.; Munkácsy egykori — azóta elhunyt — modelljét meginterjúvolta a Nők Lapja. *Galsai Pongrác*: Lány a sátor előtt. Nők Lapja, 1965. 2. sz. 5.

²¹ Emlékezések a nemzet nagy halottjának szegedi tartózkodásáról. SzH 1900. máj. 4.

²² A kaszinó ünnepe. SzN 1891. okt. 27. — Talán feltűnőnek hat, hogy Munkácsy pár mondatos köszönő-sorait két — időben egymástól jóval később megjelenő — újságból idéztük. Erre nemcsak az értelemszerűség késztetett bennünket, hanem hogy ennek kapcsán megemlítsük azt is, hogy e kis ünnepi beszédet állítólag Mikszáth sugalmazta Munkácsynak, aki teljesen indiszponálva érezte magát ekkor a legkisebb szereplésre is. Egyébként Mikszáth szerint (lásd az i. m.) Munkácsyn az idegbetegség kezdeti jelei már megmutatkoztak.

²³ Munkácsy a fényképész előtt. SzN. 1891. okt. 27.

²⁴ *Kovács J.*: i. m. 769.

²⁵ Távozó vendégeink. SzN 1891. okt. 27.; SzH 1900. máj. 4.

²⁶ *Végvári Lajos*: Munkácsy Mihály élete és művei. Bp. 1958. 231—238.

ezt a munkát.²⁷ A mi célunk, hogy bemutassuk mindazt, ami Munkácsyval szóban-forgó képével és Szegeddel kapcsolatban kimutatható.

Magyarországi tanulmányútjáról Munkácsy 1891 október végén tért vissza Párizsba, „...s októbertől ápriliséig egyfolytában dolgozva a kép kartonját és végleges tervét elkészítette.”²⁸ E nagyméretű szénvázlata később Szegedre került. Kartonja alapján kezdett terjedelmes vásznának megfestéséhez, ezért ennek jelentőségére ki kell térnünk.

Tulajdonképpen e kompozíciós szénrajzán²⁹ sikerült eddigi elképzeléseit összefoglalnia. Művének tartalmi és formai vonatkozásai ezen kristályosodtak ki. Az eddigi kisebb szénvázlatain csak alakította a témát, s figurái jelzesszerűen voltak ábrázolva. Nagy szénvázlatán viszont az alakokat jellegzetes típusokká fejlesztette. Ezzel egyidejűleg képének tömegeit szerkezetileg csoportosította, így a megjelenítés hatásosabbá és nagyszabásúbbá vált. A szénvázlat felépítésileg általában egyezik a befejezett festménnyel, némi eltérés azonban megfigyelhető közöttük. A háttérben lévő kisebb alakok száma pl. jóval kevesebb a vázlaton. Az Árpád mögötti előkelőségek társasága sem oly tömbszerűen zárt hatású, mint a festményen. A szénrajzon a vezéri sátor helyett egy domb magaslik, s ennek tetején — eléggé halványan — álló vagy lovon ülő harcosokat s néhány fatörzset látni. A festmény bal oldalán a tömeg mögött hiányzik egy, a vázlaton meglévő magas fa, amelyre viszont a kompozíció kiegyensúlyozottsága miatt szükség volna. Szerkezetileg és eszmeileg eléggé lényeges, hogy a hódolók köréből hiányzik az Árpád előtt mélyen meghajló, karjait szétterítő követ alakja. Megfigyelhető, hogy ennek az alaknak pontos elhelyezése, — vagy éppen mellőzése — Munkácsynak sok gondot okozott, mert felvázolását két helyen is eredménytelenül kísérelte meg. Összbenyomásként megállapíthatjuk, hogy a szegedi nagy szénvázlat levegősebb, áttekinthetőbb, ennél fogva nyugodtabb hatású, mint az erről készült, de elrészletezett, stafázsszerű alakokkal, fegyverekkel, zászlókkal zsúfolttá tett alkotás.

Mint tudjuk, Munkácsy megfeszített erővel dolgozott a „Honfoglalás”-on, melyet végülis egyre súlyosbodó betegségével küzködve, 1893 tavaszán fejezett be. A majdnem teljesen kész műről a szegedi lapok is hírt adtak.³⁰ A festményt méltató sorokon kívül azonban hangot kapott az az ellentét is, mely a kép felsőházi ülésteremben való elhelyezése miatt Tisza Lajos és az Országházat tervező Steindl Imre között támadt.³¹ A vitát a helyi újságok is a kettejük esztétikai nézeteltéréseivel magyarázták, pedig emögött politikai tendencia volt. Munkácsy a kész képet 1893 májusában bemutatta a párizsi Szalonban is — Rákosi Jenő küldött róla tudósítást. Helyi vonatkozásban a „Honfoglalás”-t — a kép Budapestre kerülésekor — Bartos Fülöp méltatta, aki nemcsak a Szegedi Híradóban megjelent cikkében, hanem a Dugonics Társaságban tartott előadása alkalmával is részletesen elemezte és hangsúlyozta a festmény eszmei és művészi érdemeit.³² Munkácsy alkotását azonban mind a francia, mind a hazai kritika általában elmarasztalta. A bírálat politikai szempontból a honfoglalók és a behódolók közötti megkülönböztetést, hangsúlyozottan a magyarok javára, sovínisztának tartotta. Művészileg pedig azt a törekvést kifogásolták,

²⁷ *Bényi László*: A „Honfoglalás” a Múcsarnokban. Szabad Művészet. 1952. 9. sz. 410—413.

²⁸ *Végyvári L.*: i. m. 233.

²⁹ „Honfoglalás”. Nagy kompozíciós vázlat. Párizs, 1892. Szénrajz, papírlapokon, melyek egymáshoz vannak illesztve és vászonra ragasztva. 196×600 cm. Jelzés nélkül. Móra Ferenc Múzeum, Szeged. Adomány, 1897. M. M.-nétől. Ltsz.: 50 548.

³⁰ Munkácsy Honfoglalás-a közel van a befejezéshez. SzH 1893. márc. 3.

³¹ Munkácsy képe az országházban. SzN 1893. márc. 23.; A „Honfoglalás” veszedelme. SzH 1893. márc. 23.

³² *Bartos Fülöp*: Munkácsy Honfoglalás. SzH 1894. márc. 25.

hogy a nagyméretű történelmi képet nem a várt hagyományos módon oldotta meg, hanem az impresszionizmus eredményeit próbálta — ám sikertelenül — alkalmazni. Festményével maga a mester is elégedetlen volt: „...helyes megoldást kereső türelmetlenségében még nagy művének kiállítása alatt készítette el azt a vázlatot, amely a szegedi múzeumba került.”³³

Ha alaposabban tanulmányozzuk a „Honfoglalás”-t és a vázlatot, megállapíthatjuk, hogy a Szegedre került nagy színvázlaton Munkácsy sikerebben valósította meg elképzeléseit, mint a véglegesnek szánt parlamenti képen. Ezzel kapcsolatban 1893 júniusában Munkácsy egyik levelében ezt írja: „La Malou-ból visszatérve a nagy vázlaton megtettem minden változtatást, éspedig azt hiszem igen előnyösen, amit már a nagy képen is konstatáltam, mert a szemle után rögtön átvittem az atelierbe (megjegyzendő, hogy midőn az atelierben abban a világításban, melyben elkészült megláttam, egy pillanatra kételkedtem, hogy vajon érdemes-e hozzájárulni, de midőn az átdolgozott vázlatot mellé állítottam, mindjárt meggyőződtem róla, hogy igazam van). Rögtön hozzá is fogtam és néhány nap alatt úgyszólván az egész képet áthangoltam, de az írtózatosságot miatt abba kellett hagynom.”³⁴ Munkácsy 1893 decemberéig, képeinek szignálásáig mindent elkövetett, hogy fő művének tekintett alkotásán a szükséges változásokat megtegye, azonban időközben elhatalmasodó idegbaja miatt a „Honfoglalás”-on lényeges korrekciókat nem volt képes végrehajtani.

„A Honfoglalás — Végvári szerint — nem sokban tér el a szegedi vázlattól, amely maga is tekintélyes méretű.³⁵ A lényeges különbség a két változat között az, hogy a nagyméretűn a természeti részek, a tájképi elemek nagyobb hangsúlyt kapnak, s ennek következtében a kolorit élénkebbé vált... Munkácsy inkább a részletekben gazdagította a festményt: növelte a figurák számát, nagy gondal ábrázolta az öltözeteket és az eszközöket. Lényeges a változás az Árpád környezetének arctípusainál. A szegedi vázlaton típuskutató körűtja alkalmával készített fotográfiák eredményeit használta fel, a budapestin akkori magyar arisztokraták és közéleti személyiségek arcvonásait is megörökítette. Ez a változtatás túlságosan nagy engedmény volt mert míg a szegedi változaton a környezet figurái, éppen általánosított jellegűknél fogva, nem vetélkednek Árpád alakjával, addig a budapesti képen ez a szerencsésebb összhatás, a portrészertű egyénítés következtében feloldódik, s megszünteti a figyelem koncentrációját a fő alakra. Aminek további kompozíciós kihatása is van, — a bal oldal tömege nem képes kiegyensúlyozni a jobb oldalt. A kompozíció másik hibája a túlságosan sok alak ...oly annyira, hogy a középen álló követeket legszívesebben elhagyná a néző.”³⁶

*

Az alábbiakban a „Honfoglalás” nagy olajvázlatának és szénvázlatának Szegedre kerüléséről emlékezünk meg.

Az ezredévi ünnepségekre készülő város Vágó Pál nagyméretű szegedi árvízképét rendelte meg. Ez alkalomból kívánták Munkácsy „Honfoglalás” c. képe nagyszínvázlatának megszerzésével is a szegedi kultúrpalota szépművészeti gyűjteményét gyarapítani.

³³ Bényi L.: i. m. 413.

³⁴ Farkas Zoltán: Munkácsy Mihály válogatott levelei. Bp. 1952. 185.

³⁵ „Honfoglalás”. Nagy színvázlat. Párizs, 1892—93. olajfestmény, vászon, 216×625,5 cm: Jelzés nélkül. Móra Ferenc Múzeum, Szeged. Vétel, 1895. 21 000 Ft. M. M.-tól. Ltsz.: 50 549.

³⁶ Végvári L.: i. m. 237.

Reizner János szegedi könyvtár és múzeumigazgató a Somogyi Könyvtár Bizottság 1895 október 10-i ülésén azt javasolta, hogy a város vásárolja meg Munkácsy „Honfoglalás”-ának nagyméretű olajvázlatát. Reizner lelkes szavai szerint: „...e kép megszerzésében Szegedet egy városnak sem szabad felülmúlnia. Ha a képet kidolgozottan a hozzátartozó többi kisebb vázlatlal együtt megszerezhetnénk, képzőművészeti csarnokunk oly kiváló színvonalra emelkedhetnék, amit más esetben soha, talán soha sem érhetnénk el.”³⁷ Reizner indítványát a városi hatóság elfogadta, s a közgyűlés döntő szótöbbséggel elhatározta, hogy a „Honfoglalás” nagy színvázlatáért 25 000 forint tiszteletdíjat fizet.³⁸ Vásárlási szándékáról a tanács értesítette a mestert, aki levélben közölte, hogy a város feltételeinek megfelelően hajlandó átengedni a jelzett vázlatot.³⁹ December vége felé a belügyminiszter is jóváhagyta a kép megvásárlására vonatkozó közgyűlési határozatot, s ugyanakkor néhány tanácsbelinek a megvétel elleni felterjesztését elutasította.⁴⁰ 1896 februárjában megtörtént a város és Munkácsy közötti megállapodás. Az egyik itteni napilap szerint Munkácsyt „...Szeged áldozatkészsége művészete iránt rendkívül meghatotta, elannyira, hogy a mester ki is jelenti, miszerint a vázlatot nagy gonddal át fogja festeni.”⁴¹ Ennek megfelelően Munkácsy a városhoz intézett levelében⁴² kötelezte magát, hogy a „Honfoglalás” nagy színvázlatát kidolgozza és az érte felajánlott tiszteletdíjat elfogadja, s a képet 1897 május 1-én Szegednek átadja. A vásárlás pénzértéke szokatlanul nagy

³⁷ SzN 1895. okt. 13.

³⁸ Városi közgyűlés. SzH 1895. nov. 22.

³⁹ Munkácsy alábbi levelének szövegét (melyben értesíti a szegedi törvényhatósági bizottságot, hogy hajlandó átengedni a Honfoglalás vázlatát) elsőként az 1950-ben a Szegedi Múzeumban rendezett képzőművészeti kiállítás katalógusa közölte.

„Vonatkozással Szeged szabad királyi város köztörvényhatósági bizottsága mellékelt határozatára, mely szerint elhatározta azt, hogy Honfoglalás című képemnek birtokomban és tulajdonomban lévő nagyobb méretű vázlatát (maquette) általam kidolgoztatni s a fenti közgyűlési határozatban kitett összegért és törlesztési mód mellett képtára számára örökáron tulajdonául megszerezni; ezennel a saját részemről kijelentem, miszerint a jelzett vázlatot a fenti közgyűlési határozatban kitett általános feltételek alatt kidolgozni s azt Szeged város tulajdonába bocsátani és ez értelemben a részletes feltételek megállapítása végett magamat a város tanácsával — annak felhívására — érintkezésbe tenni kész vagyok.”

Mint tanúk:

Karl Eugen Schmidt.

Munkácsy Mihály

⁴⁰ Szeged Munkácsy képe és a miniszter. SzN 1895. dec. 22.

⁴¹ SzN 1896. jan. 1.

⁴² Munkácsy alábbi levelét a Szegedi Állami Levéltár, a tanácsi iratok: 21 932/1901. sz. alatt őrzi.

„Tekintetes h. Polgármester Úr!

Hivatkozással f. évi február hó 24-én kelt nagybecsű levelére van szerencsém kinyilatkoztatni, hogy az abban foglalt megbízást elfogadom, ennek kapcsán:

1. Kötelezem magamat, hogy a Szegeden épülő közművelődési palota számára a birtokomban lévő az állandó Országház számára festett, Árpád honfoglalása című képnek általam festett nagy vázlatát (maquette), melynek mérete ráma nélkül, hosszában: 625,5 cm, magasságban: 216 cm, kidolgozom, s azt Szeged város birtokába és tulajdonába bocsájtom.
2. Kötelezem magamat, hogy ezen kidolgozott képet ráma nélkül, de felfeszítve, 1897-ik évi május hó 1-én, magam vagy megbízottam közvetítésével Szegednek átadom.
3. Az ezen festményért, a Szeged város által felajánlott, s részemre biztosított művészi tiszteletdíjnak megállapítását elfogadom, valamint azon feltételt is, hogy a tiszteletdíj egyharmada 1898-ik évi január hó első felében, második harmada 1899-ik évi január hó első felében, harmadik harmada pedig 1900-ik évi január hó első felében lesz kifizetendő.

Midőn erről tekintetességedet, mint a város meghatalmazottját értesítem, fogadja kiváló tiszteletem megnyilvánulását.”

Párizs, 1896. február 27.

Előttünk:

T. Kádár Gábor és
Dr. Malonyai Dezső

Munkácsy Mihály

volt, így a város példamutató művészpártolása joggal váltotta ki a budapesti sajtó — helyileg nyugtázott — elismerését.⁴³

A szegedi tulajdonba került „Honfoglalás”-vázlatot az itteni közönség nagy érdeklődéssel várta. A festménnyel ezidőben sűrűn foglalkoznak a szegedi újságok, de a képet egyelőre csak néhány benfentes, hivatalos személy tekinthette meg. A „Honfoglalás” színvázlata ugyanis ideiglenesen Budapesten a Múcsarnokban volt elhelyezve, ahol az ígért átdolgozásig — Munkácsy megbízásából — Telepy Károly őrizte.⁴⁴ A szegediek nehezen várták, mikor kerül az új kultúrpalota dísztermében kiállításra a művész impozáns alkotása. Viszont a kép szerződés szerinti — 1897 május 1-i — átadása egyre késett. A mester felesége levélben értesítette a Tanácsot, hogy Munkácsyt közbejött betegsége megakadályozta a „Honfoglalás” átfestésében, és hogy azt a tervezett időpontra befejezze. De megígérte, hogy amint férje jobban lesz, a városnak tett ígérését teljesíteni fogja.⁴⁵

Munkácsy felépülésére azonban, sajnos egyre kevesebb remény volt. Betegsége súlyosbodott s a művész ideggyógyintézetbe került. Erre való tekintettel a város közgyűlése úgy döntött, hogy befejezetlenül is hajlandó a vázlatot átvenni, és a kikötött vételárat sem csonkítja. Határozatát közölte Munkácsynéval, aki Telepy Károlyt felkérte, hogy a festményt szállíttassa Szegedre és a városnak adja át.⁴⁶ 1897 júniusában érkezett meg a fahengerre felgöngyölt alkotás, melyet 25 000 Ft. értékű biztosítás mellett, ideiglenesen a városi titkos levéltárban helyeztek el.⁴⁷ Nem sokkal később átvitték a Kultúrpalotába, ahol Telepy a nagy vásznat rámára feszítette, s megtisztította. A kiállításra kész „Honfoglalás”-t a múzeum dísztermében, vasárnap délelőttönként mutatták be a szegedi közönségnek.⁴⁸ A következő évben, 1898 nyarán, Szegedre került a „Honfoglalás” nagy kompozíciós szénvázlata is, amelyet Munkácsyné a be nem fejezett olajvázlat „kiegészítéseként” a városnak adományozott. A festmény tanulmány-alakjait ábrázoló kartonlapok három ládában érkeztek Párizsból.⁴⁹ A rajzok megfelelő összeillesztése és vászonra ragasztása után közel olyan jelentős méretűvé (196×600 cm) alakult a szénvázlat, mint a kultúrpalotában levő terjedelmes „Honfoglalás”-kép.

Említettük, hogy a „Honfoglalás” nagy színvázlatának megvásárlási terve nem váltott ki egyhangú helyeslést Szegeden a tanácsbeliek részéről. A kép megszerzését a közgyűlés tagságának mintegy háromnegyed része javasolta, a többiek viszont ellene szavaztak. E kettőség művészeti kérdésekben később is kifejezésre jutott, midőn a szegedi képtárat megtervezték a Kultúrpalotában és — többek között — a Munkácsyné által ajándékba kapott szénrajz sorsa felett kellett döntenet. „Az egyik szegedi tanácsúr még a százforintos képrámát is sajnálta ettől a kartonra rajzolt hatalmas szénvázlattól, — mely szerinte — kirívna ama becses társaságból, ahol az a kitűnő Andrassy-kép is függeni fog. Össze kell tekercsbe göngyölni s aki tanulni akar róla valamit, az előkeresi azt majd a lomtárból is.”⁵⁰ Voltaképpen Szegeden is a „Honfoglalás” eszméiségét sovínisztának érző történet szemlélet hallatta hangját úgy, mint Budapesten, midőn elleneztek a festmény elhelyezését a parlamenti ülésteremben. Viszont a múltat romantikusan elképzelő népi közönség befogadta a képet. A város

⁴³ SzN 1895. nov. 23—24.

⁴⁴ A Honfoglalás képe (Munkácsy vázlat). SzH 1896. febr. 16.

⁴⁵ Munkácsyné levele Szegedhez. SzH 1896. dec. 6.

⁴⁶ SzN 1897. ápr. 27.

⁴⁷ SzN 1897. jún. 6.

⁴⁸ SzN 1897. júl. 8.

⁴⁹ Munkácsy-vázlat jelenetei Szegeden. SzH 1898. szept. 8.; SzN 1898. szept. 8.

⁵⁰ Szegedi képtár rendezése. SzN 1899. márc. 3.

lakosságának és a Szeged-környéki tanyavilág múzeumba zarándokló parasztságának igazán ünneppé tette vasárnapjait a „Honfoglalás” megtekintése.

Munkácsy és Szeged kapcsolatait továbbra is nyomon követni a helyi sajtóban tudjuk. Apró hírekben tájékozódhatunk a „Honfoglalás” részletfizetéseiről,⁵¹ vagy olyan gondokról, amelyek a nagyméretű festmény keretének csináltatásával voltak kapcsolatban.⁵² A milleniumi ünnepek fáradalmait pihenő századvégi csöndeséget csak az ilyen „kis ügyek” zavarták meg. De a kilencszázas évek fordulója ismét országos, de ezúttal gyászos eseménnyel kezdődött. Munkácsy Mihály 1900. május 1-én elhunyt. Halála a hazai berkek közvélemény-közönyét is felbolygatta. A szinte nemzeti hőssé vált, legendás pályájú magyar festő elhunyna miatti közös fájdalom egyégy forrasztotta a nemzetet. Az általános részvétből, amellyel Munkácsyt eltemették, Szeged is kivette részét. Rendkívüli tanácsulésen intézkedtek, hogy róják le a nagy halottat megillető kegyeletet.⁵³ A város közönsége nevében a tanácsi szervek, a Dugonics Társaság és a Szegedi Képzőművészeti Egyesület képviselői helyezték el koszorúikat Munkácsy budapesti ravatalán. Itthon pedig a Kultúrpalota előtt fekete zászló lobogott és a temetés idején megkondukt a városháza harangja, hogy így is kifejezést nyerjen Szeged lakosságának gyászja.

Munkácsy halála óta több mint hét évtized telt el. Ezalatt az idő alatt számos sajtócikk emlékezett meg a művész szegedi tartózkodásáról, valamint felidéztek a „Honfoglalás” vázlatának idekerülési történetét. A későbbiek során múzeumunkba jutott még Munkácsynak a „Felszolgáló lány” és „A főpap” c. alkotása is.⁵⁴ A szegediek számára azonban a nagy festő neve a „Honfoglalás” pompás szín- és szénvázlataival fonódott egybe. E műveit a helybelieken kívül sokan mások is megcsodálták, és elismerték Munkácsy géniuszának művészi teremtő erejét.

Munkácsy történelmi képének jelentőségére a felszabadulás után az a kiállítás hívta fel először a közönség figyelmét, amelyet 1950 nyarán a szegedi múzeumban rendeztek meg. Nem vonuk le semmit az 1952-ben létrehozott és százezres tömegeket vonzott Munkácsy-kiállítás értékéből, ha azt állítjuk, hogy a „Honfoglalás” sok-sok év utáni „hivatalos felfedezése”, vagy ha tetszik „művészetpolitikai rehabilitása” valójában nem a Múcsarnokban, hanem két évvel hamarabb, a Móra Ferenc Múzeumban történt. Munkácsy Mihály halálának 50. évfordulója alkalmából a szegedi múzeum egyik különtermében mutatták be a „Honfoglalás” nagy szín- és szénvázlatát, valamint a felkutatott és első ízben nyilvánosságra kerülő studiumokat, melyeket a mester e művéhez készített.⁵⁵

Befejezésül idézzük Munkácsy képéről az egyik helyi lap névtelen cikkírójának érdelemtől fűtött sorait: „Az a vázlat, amely ma a kultúrpalotának ékessége, sok tekintetben szebb, jobb az Országházba került nagy képnél, műtörténeti jelentősége pedig igazán páratlan. Bármennyire vergődésébe került is ez az alkotás Munkácsynak, ... mégis drága és kedves marad e kép nekünk.”⁵⁶

⁵¹ Itt kell megemlítenünk, hogy a Honfoglalás nagy színvázlatának megvételi összegét, az 1895 novemberében tartott Szeged városi közgyűlés 25 000 Ft-ban állapította meg. Ezzel szemben a Szegedi Napló 1899. jan. 25-i számában a vásárlási összeg 21 000 Ft-ra csökkent, melyet a tanács három egyenlő részletben (7000 Ft.) utalt ki Munkácsynak. Valószínűleg a képráma csináltatási költségét vonhatták le.

⁵² A Honfoglalás kerete. SzH 1899. febr. 19.

⁵³ Munkácsy Mihály (Szeged részvéte). SzH 1900. máj. 6.; SzN 1900. máj. 6.;

⁵⁴ „Felszolgáló lány” Olajfestmény, fa, 55×36 cm. Jelzés jobbra lent: „Munkácsy”. Móra Ferenc Múzeum, Szeged. Vétel, 1900 — 4000 K. — Ltsz.: 50 683. „A főpap”. Olajfestmény, vászon, fatáblára húzva. 67×32,5 cm. Jelzés jobbra lent: „M”. Móra Ferenc Múzeum, Szeged. Adományozta: Brummer József, Párizs, 1911. — Ltsz.: 50 133.

⁵⁵ Képzőművészeti Kiállítás. 1950. Szeged, Múzeum. Katalógus. Bev.: *Bényi László*. Szöveg: *Végvári Lajos*. Athenaeum Ny. Bp. 6.

⁵⁶ Piktör: A mi képünk. (A Honfoglalás-vázlatai a Kultúrpalotában.) SzN 1914. áprl. 12.

FESTŐK AZ ÁRVÍZ KÖRÜL

A szegedi nép életében a Tisza nemcsak áldást, de sokszor tragédiát is jelentett. A tavaszi árvizek, különösen a múlt század közepétől, a várost gyakran veszélyeztették. A magasabb védőtöltés megépítését azonban a tanács ismételten elhalasztotta. Az 1879 március 12-én bekövetkezett árvíz Szegedet csaknem teljesen elpusztította. A város múlt század végére eső rekonstrukciós időszaka egybeesik a kapitalizmus hazai kibontakozásának korával, mely gazdasági és társadalmi vonatkozásban egyaránt nagy változásokat hozott. Az osztrák-magyar uralkodó osztály nemcsak pénzügyi és államvezetési kérdésekben egyezett meg egymással, hanem a dolgozók és a nemzetiségiek elnyomása is közös érdekeik közé tartozott. A század végén az irodalom és a művészet terén kifejezést nyernek a társadalmi ellentmondások is. A hivatalos művészet és a kispolgári szemlélet fölül csak azok tudtak emelkedni, akiknek nemzeti eszményeket tükröző realista műveik nem a kiegyezés megalkuvó szellemét, hanem a 48-as hagyományokat hordozzák. Példának említhetjük Jókait, Liszt Ferencet és Munkácsyt, akik maradandó alkotásaikkal a magyar kultúrát európai szintre helyezték. A század végére kialakuló imperializmus már olyan antagonizmust hord magában, mint a nagyipari burzsoázia és az általa kizsákmányolt gyári proletariátus feloldhatatlan osztályellentéte. Nem kevésbé éles a századforduló művészetének arculata sem. A szecessziós pompában virágzó hivatalos művészetet egy attól elforduló és a természethez közeledő, őszinte festői törekvés, a nagybányaiak mozgalma váltja fel, melynek mecénása már nem az állam, hanem a polgárság lesz. Ezzel párhuzamosan, a nagybányaiakhoz hasonlóan egységbe tömörült szolnoki művészek révén, megerősödik a Munkácsyval kezdődő realista parasztábrázolás is. Mindehhez, vagyis a múlt század utolsó évtizedeinek hazai társadalmi és művészeti alakulásához az ország életével összefüggő helyi körülményei folytán Szegednek is köze van.

Képzőművészeti vonatkozásban elmondhatjuk, hogy a szegedi 1879-es ún. „nagy árvíz” több jeles magyar festőt meghihletett. Soraikból főleg hárman tűnnek ki: *Zichy Mihály* (1827—1906), *Csontváry Koszta Tivadar* (1853—1919) és *Vágó Pál* (1854—1928). Zichy, aki soha nem járt Szegeden, távolból érzett egyet a Tisza-sújtotta város népével. Rajzművészetével és lelkes szervezőerejével Párizsban igyekezett ekkor Szegednek segítségére lenni. Csontváry személyesen vett részt a szegedi árvíz mentési munkálataiban és az itt szerzett élményei s megbetegedése fontos szerepet játszottak további sorsának szellemi és művészeti kialakulásában. A Tisza-parti város árvíztragédiáját Vágó örökölte meg legmaradandóbban. Impozáns vásznát — melyen hiteles képpé realizálta az itteni emberek tudatában élő árvíz fogalmát —, ő maga is főművének tekintette.

Zichy Mihály Szegedhez kötődését, illetve az itteni 1879-es árvízkatasztrófával kapcsolatos emberi és művészeti megnyilatkozását azzal a Szentpétervárról írt levelével kell kezdenünk, amelyet 1900 nyarán Erdélyi Bélához, a Szegedi Képzőművész-

Zichy Mihály:
A szegedi árvíz-émlékérem terve. 1879

Ismertetéséből megtudjuk, hogy voltaképpen egy éremtervrajzról van szó, melyet a Párizsban tartózkodó Zichy 1879-ben készített. „Célja — mint Valkó írja — ezzel az éremtervvel az volt, hogy Szeged városát ért árvíz-katasztrófa károsultjainak se-

szeti Egyesület titkárához írt. Ebben — többek között — azt kérdezi Erdélyitől, hogy „...emlékezik-e, vagy jobban mondva érdeklődnék-e némely aligha ismert adatokért, melyek a szegedi árvíz esetére vonatkoznak?”¹ Zichynek e levélrészlete azt tükrözi, hogy a hazájától távol élő művész — az itthoni élet eseményei, így — a szegedi nép tragikussá vált sorsa is több mint két évtizeden át foglalkoztatta. Ugyanis a helyi újság ide vágó sorait idézve: „...1879-ben Párizsban ő állott annak a művészgárdának az élén, mely az operában a hullámsírba temetett Szeged javára fényes estélyt rendezett. Akkor rajzolta azt a híres képét, amelyen Párizs felemeli a hullámsírból Szegedet.”²

Zichynek e Szeged számára különösen érdekes rajza hosszú ideig ismeretlenül lappangott az Országos Levéltár miniszterelnökségi aktái között, míg végül az utóbbi években itt folytatott művelődéstörténeti kutatások során előkerült. A felfedezett Zichy-rajzról Valkó Arisztid számolt be az 1955–56-os Numizmatikai Közlönyben.³

¹ SzH 1900. aug. 2.; SzN 1900. aug. 2.; *Szelesi Zoltán*: Zichy és Szeged. Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1963. Szeged, 1963. 131–135.

„Szent-Pétervár, 14/27. júl. 1900.

Mélyen tisztelt Barátom!

Azon barátságos viszony, amelyet a sok lefolyt évek gyengíthettek ugyan, de meg nem szüntettek, az én felejthetetlen gyermekkori barátom, Kovács Laci emlékére újra megerősödhet, ha — amint ezt reményelem — alkalmunk és tárgyunk is lesz többszörös érintkezésre. Fogadja legjobb köszönetemet az izléses tárgymutatóért, melyet nekem küldeni szíveskedett, és azon hízogó jellemzésért, mellyel engemet is az úttörő magyar művészek közé besorolt.

Nagy sajnálatomra, ezen felszólításra nem felelhetek meg. Az én itteni állásom kötelezettségei nem engedhetik meg, hogy új képeket festhessek. Régi képeimet, melyek a budapesti Iparművészeti Múzeum valamelyik termében várják elpenészedési jövőjüket, az én gyermekeimnek ajándékoztam, Miklós fiamat pedig az én művészeti ügyeim gondnokává neveztem ki.

Becsés levélét elküldtem Miklós fiamnak a mi somogyi birtokunkra, Zalára. Meglehet, hogy ő valami választ ad a Szegedi Képzőművészeti Egyesületnek.

Ezek után egy más kérdést intézek Önhöz, mélyen tisztelt Barátom.

Ön szegedi születésű-e?

Vagy Szegedi lakos?

Emlékezik-e, vagy jobban mondva érdeklődnék-e némely aligha ismert adatokért, melyek a szegedi árvíz esetére vonatkoznak? Ha igen, akkor megtaláltam a tárgyat, melyen tovább érintkezhetünk és a régi barátságot feleleveníthetjük.

Hazafias barátságos üdvözléssel, híve:

Zichy Mihály”

² SzH 1900. jún. 3.

³ *Valkó Arisztid*: Zichy Mihály éremterve. — Numizmatikai közlöny. 1955–56. Bp. 64–67.

gélyezésében résztvevő külföldi személyeket a magyar kormány a terv alapján készí-
tendő éremmel, alkalmilag kitüntessen.”⁴

A szegedi éremtervül szolgáló szimbólikus értelmű rajz három nőalakot jelenít
meg, akik egy hullámoktól ostromolt magaslaton helyezkednek el. Fölöttük félkör-
ben „Merci á la France” c. felirat olvasható. Az egyik álló fiatal nő a segélykérő Ma-
gyarországot jelképezi, akit átölel a segélyt nyújtó Franciaország. A háromszögbe
komponált csoport harmadik nőalakja — az árvízűjtő Szeged — magába ros-
kadtan szemléli az áradatot. Megtört válla fölé a francia géniusz segítően tárja bő
palástját. A szoborszerűen ható alakok talpazatának omladozó jobb sarkában „Sze-
ged”, épen maradt másik végén pedig „Zichy, 1879.” jelzés látható.

E Tisza Kálmánhoz juttatott éremtervezetet a művész mellécsatolt hosszú kérő-
levele ellenére sem fogadta el a császárhű magyar kormány. Zichyben így sokáig
kielégítetlenül élt Szeged katasztrófájának, az 1879-es árvíznek méltó formában tör-
ténő megörökítésének vágya. Ez tűnik ki Erdélyi Bélához intézett levelének idézett
záró soraiból is. Megemlítjük még, hogy a Szegedi Állami Levéltár polgármesteri
iratainak⁵ és a korabeli helyi lapok tanúsága szerint a művész kívánságának a városi
tanács eleget tett és „...Zichy Mihálynak megküldötte Szeged monográfiájának első
részét.”⁶ Zichy, a számára értékes könyv-küldeményt talán egy újabb, a szegedi ár-
vízzel kapcsolatos művében felhasználta.⁷

Csontváry szegedi tartózkodásáról, az 1879-es árvíz mentési munkálataiban
való részvételéről, a festőnek ún. „nagyéletrajza” ad számot.⁸ A művésznek e vissza-
emlékezése Németh Lajos 1964-ben megjelent Csontváry-monográfiája kapcsán vált
általánosan ismertté.⁹ Bálint Sándor közléséből tudjuk, hogy Csontváry ősei a XVIII.
században mint a sóház hivatalnokai Szegeden éltek. Helyi vonatkozásban Péter
László cikke hívta fel rá a közönség figyelmét, az európai hírű magyar festő halálá-
nak ötvenedik évfordulója (1969) alkalmával.

„Már láttam a sors csapását a nagy természetben — írja többek között Csont-
váry —, s a falánk hernyók pusztítását, a kártevő pocok elszaporodását, de a tömeges
embereknek a büntetését még nem láttam. E komor éjszakán mély gondolatok fog-
lalkoztattak, s magamban kérdém magamat, ugyan mit vétettek ezek az emberek,
hogy a sors kivétel nélkül vízzel lepte meg? Mélyebb tapasztalataim még nem voltak
az emberismeretről, mert hisz az önismerettel is csak a kezdet kezdetén állottam s
így mélyebben a dolgok eseményeibe bele sem hatolhattam. Meg kellett elégednem
azzal, hogy a Tisza áttépte a gátat s kizavarta otthonukból a polgárokat.”¹¹

⁴ Valkó A.: i. m. 64.

⁵ Szegedi Állami Levéltár 30 325/1900. Polg. sz. bejegyzése szerint.

⁶ SzH 1900. aug. 7.

⁷ Zichy szegedi kapcsolataival foglalkoznak még: SzH 1900. szept. 22.; *Jászay Rezső*: Autodafé
SzN 1900. szept. 23.; *Kulinyi Zsigmond*: Szeged újkora. Szeged, 1901. 189.; SzH 1902. márc. 13.

⁸ Lásd: Művészettörténeti Dokumentációs Központ Adattára (MDK.-C.-II. 260.)

⁹ *Németh Lajos*: Csontváry Kosztka Tivadar. Bp. 1964. 23—24.; *Ybl Ervin*: Csontváry Tivadar
Bp. 1958. 5, 11.

¹⁰ *Péter László*: Csontváry Szegeden. Halálának ötvenedik évfordulójára. Délm. 1969. jún.
13.; *Szelesi Zoltán*: A képzelet művészei. Délm. 1973. okt. 28.

¹¹ *Németh L.*: i. m. 23—24

„A szegedi árvíz-katasztrófa — írja Csontváry — engem az egyetemi hallgatók élére állított,
akikkel kivonultam Szegedre: de a nagy viharban a hallgatókat Óthalmon kellett hagynom éjjelre:
magam pedig két legénnyel átkeltem a háborgó tengeren, és kikötöttem a vasúti indóház közelében
a nagy töltésen. A csónakot a töltésről lesodorta az árvíz, én pedig ott álltam a két legénnyel sokáig,
ázva-fázva, s vártam a katonai pontonra.

Tavaszi volt, jeges eső zuhogott alá, a hideg hullám oldalozott, csapkodott, a ponton soká meg-
várakoztatott.

Csontváry önéletrajzának szegedi részletéből nemcsak az tükröződik, hogy ő itt életét formáló, művészetére kiható élményben, sőt „pszichológiai áramütésben” részesült, hanem visszaemlékezésének papírra vetése által, írásban jellemzően szuggesztív erejű nyelvén, „képet festett” a szegedi árvízről is.

A szegedi árvíz Csontváryra tett lélektani hatása tagadhatatlan. A nem sokkal ezután jelentkező művészi hivatástudatának — Iglón történő — felismeréséhez az ő szegedi „árvízélménye” szolgáltatott pszichológiai indítékot. Ezt igazolja Pertorini Rezső: „Csontváry patográfiája” c. könyvének (1966) e kérdéssel foglalkozó alábbi summázó megállapítása is.

„E korszak rövid összefoglalásaként — írja Pertorini — elmondhatjuk, hogy az 1879-es szegedi árvíz idején Csontváry részt vesz a mentésben, életveszélybe kerül, a látottak és egy súlyos meghülés életmódjának megváltoztatását okozza. Abbagygya lelkesen végzett tanulmányait és orvosi tanácsra a Felvidékre megy patikusnak. Leírásából megállapítható, hogy a súlyos szorongást okozó élmények depressziót váltanak ki, melyeknek több összetevője közül jelentősnek látszik az árvíz elsődleges egyéni képzete, amelyből megnyugvást szintén a képzetek síkján nyer. Az élmény leírása és még több adat igen erősen eidetikus alkatúnak mutatják, és arra utalnak, hogy sok nagy hatóerejű képzete volt. A későbbi rohanó ár, vízesés, tengerábrázolásai talán az árvíz élményével állnak összefüggésben.”¹²

A szegedi árvízképek „valóságos” megfestői közül elsőként *Petrovics Lászlót* (1839—1907) kell megemlítenünk. A Bécsben élő Petrovics közvetlenül az árvíz után Szegedre utazott és a vízzel borított város különböző helyeiről vázlatokat készített, ennek alapján az osztrák fővárosban dolgozta fel itteni élményeit. Négy hosszúkás méretű képét „Szegedi árvíz, 1879” (1880) cím alatt a Múcsarnok 1881-es tavaszi tárlatán mutatta be. Ebből egyet a király, hármat pedig a város vásárolt meg. Végül mind a négy festmény a helyi múzeumba került.¹³

Amikor a városházára értem, s ott éjjelre inspekciós lettem: egy új kép tárult fel előttem: százzal heverték az emberek a terem padozatán. Öreg-ifjú, asszony-férfi, szegény-gazdag, leány-gyermek különböző változatokban.

Már láttam a sors csapását a nagy természetben, a falánk hernyók pusztítását, a kártevő pockok elszaporodását, de tömeges embereknek a büntetését még nem láttam. E komor éjszakán mely gondolatok foglalkoztattak, s magamban kérdém magamat, ugyan mit vétettek ezek az emberek, hogy a sors kivétel nélkül vízzel lepte meg? Mélyebb tapasztalataim még nem voltak az emberismeretről, mert hisz az önismerettel is csak a kezdet kezdetén állottam s így mélyebben a dolgok eseményeibe bele sem hatolhattam. Meg kellett elégednem azzal, hogy a Tisza áttörte a gátat s kizavarta otthonokból e polgárokat.

De hajnalodott, jött a nappali valóság. A gazdag Szeged városában nekem mint inspekciós tisztnek is behozták a reggelit, mely állott ehetetlen sárga avas szalonnából és szurkos szalonnás fekete kenyérből, — más nem volt. A menekülő nép remegő kézzel utána nyúlt. Engem ugyan az éhség nem bántott, habár 24 órája semmit sem ettem. Az effélékhez már szokva voltam. Eszembe jutott az Alföld híres búzatermő kalácsa, mely a veszedelem pillanatában a ropogós paprikás szalonnával eltűnt, senki sem gondolhatott rája, mert a riadás, menekülés sötét éjjel történt.

Egy kávéház elszigetelve volt nyitva, ahol egy kis reggelit szedtem magamba, azután siettem menteni, ami menthető volt. Utamban láttam szegényt-gazdagot, egy-egy kenyérért küzdeni, fájni, dideregni, mert legtöbbnek ruhája s minden odaveszett; különösen a földszintes házak lakóinak csak a koldusbot maradt a kezében.

Ilyen tapasztalatok után kedvetlenül kerültem vissza Budapestre, még egy meghűléssel is, mely nem volt alkalmas írás-olvasásra, a tanulmányok folytatására.

Testem-lelkem pihenésre szorult, sorsom azt kívánta, hogy keressék üdülést a gyógyszerárban. Így kerültem Iglóra, ahol a főnököm a legnagyobb szeretettel fogadott s különböző, jövőm illető tervekkel alkalmazott.”

¹² *Pertorini Rezső*: Csontváry patográfiája. Bp. 1966. 36.

¹³ SzH 1881. szept. 2., szept. 4.; *Reizner J.*: i. m. III. 407.; Petrovics László szegedi árvízképei eredetileg beletárolva, a Szegedi Városi Múzeum Szépművészeti Osztály lajstroma: 13—16. Ltsz.: alatt.; *Szelesi Zoltán*: Szeged képzőművészete a múlt század végén. Tiszatáj, 1958. jún.

Vágó Pál: Szeged árvíz. 1902. o. v. 351 × 480 cm. MFM

Petrovicot a drámai esemény megrázó ereje hajtotta, hogy a Tisza szegedi pusztítását megörökítse. A legtöbb árvízkép létrehozására azonban a milleniumi kiállításon való részvétel szolgált ürügyül.

A millenium alkalmából az állam megbízásokat adott nagyméretű történelmi képek megfestésére, melyek a múlt egy-egy híres eseményét örökítették meg. Az uralkodó osztály ezekkel a reprezentatív művekkel kívánta emlékezetessé tenni az ezeréves úri Magyarország fennállásának évfordulóját. Báró Eötvös Lóránd közoktatásügyi miniszter 1875-ben a vidéki törvényhatóságokat — így Szeged városát is — körrendeletben hívta fel az ezredévi kiállításon történő részvételre. A felhívás röviden arra célzott, hogy minden törvényhatóság — többek között Szeged — saját történetéből vett nevezetes esemény művészi megörökítésére egy komolyabb összeget szavazzon meg. Szeged város közgyűlése 1894 decemberében 20 000 forintot irányzott elő az árvízkép megfestésére, bár ugyanez évben határozta el Munkácsy „Honfoglalás” c. műve nagy színvázlatának megszerzését is. A város művészetpártolását híven tükrözi ez a tény, különösen ha figyelembe vesszük, hogy más törvényhatóságok akkoriban 5—10 000 forintig terjedő összegeket szavaztak meg erre a célra.

E tekintélyes összeg biztosításánál az volt a közös elgondolás, hogy a szegedi árvízkép megfestésével Benczur Gyulát bízta meg a város. Ő azonban minthogy tele volt megrendelésekkel, ezt a feladatot nem vállalta. Így a tanács pályázaton hívta fel *Pataky Lászlót*, *Roskovics Ignácot* és *Vágó Pált* a szegedi árvízkép színvázlatának elkészítésére. Vágó első terve allegorikus kompozíció volt. Roskovicsé nem volt sikerültnek mondható. Pataky tematikai felfogása figyelemben részesült, de képét művészileg gyengének találta. Ezért a zsűri a három festőt újabb vázlatok készítésére szólította fel. Átdolgozott képterveiket 1896 telén nyújtották be a tanácsnak, s a vázlatok később a helyi múzeumba kerültek. A pályázók közül Vágó Pál színvázlatát tartották legjobbnak, ezért a nagyméretű szegedi árvízkép megfestésével őt bízta meg a város.¹⁴

¹⁴ A szegedi árvízkép a milleniumi kiállításon. SzH 1894. dec. 6.; Pályázó művészek. SzH 1896. dec. 10.; Pataky László, Roskovics Ignác és Vágó Pál szegedi árvízkép-színvázatai eredetileg beleltározva, a Szegedi Városi Múzeum Szépművészeti Osztály lajstroma: 25, 99, 148. ltsz. alatt.; Szeged árvízképe. SzH 1896. dec. 22.

Vágó Pál: Szegedi árvíz. 1902 (részlet)

nak.¹⁹ Egy a tanácshoz intézett levelében — melyben kéri, hogy tekintsenek el alkotásának budapesti lezsúríztetésétől — Vágó Pál többek között kijelentette, hogy e művét az „eddig elért legnagyobb sikerének” tartja.²⁰ Az árvízképet a szegedi múzeum dísztermében helyezték el, amely szemközt függött Munkácsy „Honfoglalás”-ának ide került nagy színvázlatával.

¹⁹ „Szeged szebb lesz mint volt.” Vágó Pál harmincegy esztendő szerződése Szeged városával. Délm. 1928. okt. 27.

Szerződés

Mely egyrészt Szeged szab. kir. város tanácsának 4295-897. számú határozatával kiküldött alulírott képviselője, másrészt Vágó Pál budapesti lakos festőművész, mint vállalkozó között következő feltételek alatt kötött és

1. Szeged szab. kir. város tanácsának alulírott megbízottja a város nevében megbízza Vágó Pál budapesti lakos festőművészt, hogy olajban festendő képen örökítse azon pillanatot, amikor 1879. év március 17-én Ferenc József király Ófelsége Szegedet meglátogatván, annak hullámverte romjai felett azon emlékezetes ígéret mondotta: „Szeged szebb lesz, mint volt.”

2. A kép térfogata keret nélkül 24 méter legyen, a kép magassági és szélességi méreteit a kép elhelyezésére szánt falfelülethez és csoportosításhoz kell alkalmazni: a kép általános alapberendezésének rajzát azon Szeged város tulajdonát képező vázlatnak kell képeznie, amely az e célból hirdetve volt szűkebb pályázat alkalmával az Országos Képzőművészeti Tanács 1896. december 26-án tartott ülésén elfogadott és ez idő szerint vállalkozó művész birtokában áll.

3. A képen Ófelségének, kíséretének és a helyi képviselőnek (14—16 alak) arcképszerűséggel és életnagyságban kell megfesteniök, az elhelyezésnek helyzethűnek kell lennie, mely kérdésekben vállalkozó művész Szeged város hatóságához fordulni és annak útbaigazítását lehetőleg figyelembe venni köteles.

4. A kép 1899. évi január hó első napjára elkészítendő, ugyanakkor keret nélkül, de felfeszítve Szegeden a város kiküldöttjének átadandó.

5. A kép festésének ideje alatt annak folytatólagos haladását a Szeged város kiküldöttjével kikészített Országos Képzőművészeti Tanács ellenőrzi, a kivitelre nézve utasításokat, a kész képnek átvehetősége iránt szakvéleményt ad és a fizetés eszközlése iránt javaslatot tesz.

6. A festmény tiszteletdíja 20 000, azaz Húszezer a. é. forintban állapítatik meg, mely összeg egyharmada vállalkozó művésznek előlegül jelen szerződés tanácsi jóváhagyása után azonnal, másik kétharmada pedig a festmény teljes befejezése, annak kedvező bírálatát követően az átvételkor lesz kifizetendő. E bírálatot az 5. pontban említett Képzőművészeti Tanács eszközli: megjegyezve, hogy vállalkozó művész a kész képen a bírálat által követelt módosításokat foganatosítani tartozik.

7. Megjegyezve, hogy a kép a festés meghirdetésétől kezdve már a város tulajdonát képezi, megállapítatik, hogy ha a vállalkozó művész a kép befejezése előtt elhalna, vagy azt a kikötött határidőre bármilyen okból be nem fejezhetné, úgy a képet a város az átadásra kikötött határidőben, vagy a művész elhalálása esetében azonnal átveheti anélkül, hogy vállalkozónak, vagy örökösének bármilyen további fizetést teljesíteni kötelezzenék.

8. Vágó Pál festőművész jelen szerződés alapján az 1., 2. és 3. pontokban jelzett kép festését elvállalja: kötelezőleg kijelenti, hogy a jelen szerződés összes pontjaiban szabályozott feltételeket elfogadja és ezeket magára nézve kötelezőnek ismeri, egyébként is kötelezi magát arra, hogy a szerződés tárgyát képező festményt teljes művészi becsúggal dolgozza ki, azt a 4. pontban kitett időre elkészíteni és Szeged városának átadja.

9. Megállapítatik, hogy a jelen szerződés bélyegköltségeit, valamint a jogügyleti illetéket vállalkozó művész viseli, valamint megállapítatik az is, hogy per esetén a szegedi királyi járásbíróság illetékes.

Mely szerződés előttünk felolvassa általunk megértve, két tanú előtt aláíratott azzal, hogy a Szeged város tanácsa által leendő jóváhagyása után válik kötelezővé.
Szegeden, 1897. február hó 9-én.

Dr. Lázár György h. polgármester.
Vágó Pál, vállalkozó.

Előttünk: Dr. Zámbo György, Jankó Vilmos tanúk.

¹⁶ Vágó Pál kivitelezett nagy árvízképe eredetileg beleltározva, a Szegedi Városi Múzeum Szépműv. Oszt. lajstroma: 67. ltsz. alatt — többek között — az alábbi szöveggel.

„Vágó Pál: Szeged szebb lesz mint volt.” Olajfestmény, mely I. Ferenc József királyunknak 1879 évi március hó 17-én az árvíz által romba dőlt Szeged városában tett látogatásának jelenetét örökíti meg. A nagy vászon mintegy 97 kisebb-nagyobb alak és a romba dőlt város egy része, vízzel borítottan látható... A festmény középpontja a király alakja, amint a háttérben szolgálatkészében álló és a várakozó pontonhoz készül beszállani. — A király alakja mögött az első sorban Kremninger Antal prépost, Pálffy Ferenc polgármester, Kállay Ödön országyűlési képviselő s kormánybiztos, Dáni Ferenc főispán s Lukács György belügyminiszeri államtitkár és kormánybiztos (ez utóbbi a nézőknek háttal fordult), a második sorban: Pillich Kálmán városi bizottsági tag, Dobó Miklós kanonok és Németh József címzetes püspök, a harmadik sorban: Szluha Gusztáv, Fluck Ferenc, Obláth Lipót városi bizottsági tagok, Reizner János főjegyző alakjai láthatók profilban, meg br. Pulz altábornagyé (ez a nézőknek háttal fordult). A negyedik sorban Novák József tisztí főügyész, Szabados János tanácsnok, Tisza Kálmán miniszterelnök s báró Wenckheim Béla miniszter alakjai. (Novák J. és Szabados J. alakjait a mester később kivakarta).

Ezen főcsoporton kívül a festmény jobb oldalán több csónakon, pontonon, dereglyéken igen hatásos előállításban a menekülők egy része van ábrázolva batyuik, ágyneműik, stb. legtarkább vegyülékével. Egyik előtérben álló csónakon Rainer József (háttal) Nyilasy Pál (lehajolva) és Porszolt Kálmán (a kormányon) regattisták.

A középen, mintegy a király alakjának mögötte, tutajokon, dereglyéken menekültek. Hátrább a katonai ponton (amelyen a király a vízi utat tette). Az evezősök felemelt evezőkkel. —

A festmény baloldalán, felül, a reggel 7 óra körül Temesvár felől érkezett vonat látható. A vonat mellett Pápay István kabinet-irodai főnök ősz alakja, mellette Tallián Béla torontálmegyei főszolgabíró s előttük Mikszáth Kálmán (jegyez) látható. Ez alatt a kép sarkában s illetőleg a vasúti töltés oldalán ismét egy igen hatásos csoportozat van előállítva, asszonyok, férfiak, gyerekek, mentett holmiaik tarka vegyületétől környezve, ezek között talicska, bölcső, stb.

A király környezetében levő alakok némely része kevésbé találó s illetőleg felismerhető. Egyébként azok közül némelyik jelen sem volt.

A festmény mérete: 6,80×3,51 m. Kerete aranyozott.” A Móra Ferenc Múzeum jelenlegi képzőművészeti leltárkönyve szerint: Vágó Pál: „Szeged szebb lesz mint volt” o. v. 680×351 cm. Jelzés a jobb alsó sarokban: „Vágó” Ltsz.: 50 485.

Vágó Pál: Árvízkép-vázlat. o. v. 276×150 cm. Jelzés a jobb alsó sarokban: „Vágó”. Ltsz.: 50, 63.

¹⁷ Szeged árvízképe. SzH 1899. okt. 31.

¹⁸ Vágó Pál árvízképe. SzH 1901. okt. 24.

¹⁹ Az árvízkép átvétele. SzH 1902. máj. 13.

²⁰ Vágó Pál levele a tanácshoz. SzN 1902. ápr. 23.

„Tekintetes Városi Tanács!

Vágó árvízképéhez — mely 1903 novemberében, a Múcsarnok kiállításán is sikerrel szerepelt²¹ — hosszú évekig kegyelettel zárandokoltak a szegedi és a környékbeli emberek. A festményről többen írtak, s talán legérdekesebben Cserzy Mihály és Móra Ferenc.²²

De nemcsak a mű, hanem a művész is népszerű és megbecsült volt a Tisza-parti városban, ahová ismételten ellátogatott. A Dugonics Társaság 1909 tavaszán, az árvíz harmincadik évfordulója alkalmából üdvözlő táviratot küldött Vágónak Jászapátiba, és ez alkalomból a helyi lapok nagy árvízképe révén szegedi festőnek nevezték Vágó Pált. Az itteni művészek közül Nyilasy Sándorral kötött Vágó haláláig tartó, meleg barátságot.

Hátramaradt festményeiből 1929-ben a Múcsarnokban rendeztek kiállítást. Lyka Károly a művészről írt szép nekrológiájában kiemeli, hogy Vágó Münchenben szerezte meg a biztos rajzot s az akkori tárgyias festés tudását, amely azonban az ő kezén sokkalta színesebbé vált. Ezt a festésmódot tükrözi terjedelmes szegedi árvízképe is, amely Lyka szerint „...nem közönséges feladat volt.”²³ A méltatlanul feledésbe merült Vágó Pál tiszteletére 1968 októberében — a művész halálának 40. évfordulóján — szülőhelyén, Jászapátiban kiállítást és emlékünnepeket rendeztek. Erről a Művészet 1969. áprilisi számában — mai szemmel értékelve Vágó festészetét — P. Turcsányi Zsuzsa írt „Vágó Pál emlékkiállítás Jászapátin” címmel.

A legmélyebb tisztelettel hozom Szeged szab. kir. város nagyérdemű tanácsának becses tudomására, hogy az ezredévi országos ünnep emlékére nálam megrendelt árvízképet f. évi május 1-én írom alá. E naptól kezdve munkám befejezve és a városnak átadható lesz.

Jóleső érzés, hogy ennek a városnak, amelynek neve minden magyar szívében kiváló helyet foglal el, nemcsak helyi, de általános érdekességű emléket szolgáltattam, azon nemcsak művészi ambícióval és kötelességtudással, de Szeged város iránt érzett hazafias lelkesedéssel dolgoztam, azt akartam, hogy méltó legyen Szeged városához, nagy jövődjéhez, tiszta magyar jellegéhez. Most pedig az az én óhajtásom, fogadják ezt azzal a jóindulattal tulajdonukba, amilyen jó magyar szívvel adom Önöknek át kiváló tiszteletem és nagybecsülésem örökké beszélő bizonyágaként.

Szeged városával kötött és 1897. február 10-én elkönyvelt szerződése 5. pontja a kép átvételét az országos képzőművészeti tanács előleges véleményezésétől teszi függővé. E föltétel szerint a képnek becsomagoltatni, Budapestre szállíttatni és hetekig, esetleg hónapokig raktáron várakoznia kellene. Engedje meg nekem a város mélyen tisztelt tanácsa, miszerint azon legtiszteleteljesebb kérelmemet fejezhessem ki, tekintsenek el a szerződés ezen pontjától tanúsított lelkiismeretességem és azon országos sikerek alapján, melyek eddig is osztályrészemül jutottak a munkám révén.

E munka az én eddig elért legnagyobb sikerem, vegyék tulajdonukba s ha szép gyűjteményükben elismerés fogja jutalmazni, legyen az annak tanúbizonyága, hogy egy igaz magyarhoz illő szívvel állottam Szeged városa szolgálatában és minden vonásommal az ég áldását kívánom e város lakosságának.

Mély tisztelettel

Vágó Pál.”

²¹ A szegedi árvízkép Budapesten. SzH 1903. okt. 28., nov. 15.

²² Cserzy Mihály: Mikor a nagy árvíz volt... SzH 1902. márc. 23., Móra Ferenc: Mikszáth az árvízképen. — M. F.: Szegedi tulipános láda. Bp. 1936. 114.

²³ Lyka Károly (l. k.): Vágó Pál. Magyar Művészet, 1928. 7. sz. 996—997.

FESTÉSZETÜNK A VÁROS ÚJJÁÉPÍTÉSE IDEJÉN

Az árvízről rombadőlt Szeged újjáépítése, hazai és külföldi támogatás mellett, az 1880-as évek elején folyt le. Mindenek előtt a hiányzó körtöltést készítették el. A *Lechner Ödön* (1845—1914) és *Pártos Gyula* (1845—1916) által tervezett — ma is álló — eklektikus-neobarokk Tanácsházát 1882—83 között építették fel, melynek létrehozásáról Vámos Ferenc írt (1969) gondos tanulmányt. Szerinte „...az épület koncepciójának egészét Lechner tervezte, s e terveinek keretében fogalmazhatta meg Pártos a részleteket.”²⁴ A Tanácsháza mellett levő „Bérház”-at (*Wegman Gyula—Scherrer József Adolf, 1870.*) az ún. „Sóhajok-hídja” köti össze, mely e két épület közti közlekedést szolgálja. A Tanácsházán kívül, számos középület: a barokkos

Lechner Ödön—Pártos Gyula:
Városi Tanácsháza. 1882—83. Szeged

Fellner Ferdinánd—Helner Herman:
Városi Színház. 1883. Szeged

²⁴ *Vámos Ferenc*: A szegedi városháza építésének történetéről. *Művészettörténeti Értesítő*, 1969. 4. sz. 322.

megjelenítésű Városi Színház (*Fellner és Helmer*, 1883.), az eklektikus szellemű Törvénytudományi és Pénzügyi Palota (*Wagner Gyula*, 1882.), a Sínház, valamint a román hatású Evangélikus templom (*Porzolt Ernő—Halmai Andor*, 1882.), és a gótikus jellegű Református templom (*Schulek Frigyes*, 1883.), a volt piarista gimnázium és rendház (*Bachó Viktor*, 1885—86.), a mai Közgazdasági Technikum épülete (*Baumgarten Sándor*, 1885.), a MÁV igazgatóság (*Pfaff Ferenc*, 1893.), továbbá több jelentékeny lakóház, mint pl. a — szintén Lechner és Pártoshoz kötődő, francia reneszánsz ízlésben tervezett — Milkó-palota (1883) jött létre. A párizsi Eiffel-cég kivitelezésében, *Feketeházy János* tervei alapján készült el a Közúti-híd (1883). A közel 700 méter hosszúságú régi hidat a második világháborúban elpusztították.

Az újjáépítés idején lebontották a Vár nagyrészét, s csak a Mária Terézia korában épült kazamatáinak maradványait hagyták meg. Ennek szomszédságában kezdtek meg 1896-ban *Steinhardt és Lang* bécsi építészek (akiknek neve a városi gőzfürdőhöz és az egykori Kass Szálló-hoz is kapcsolódik) tervei szerint, az eklektikus, klasszikus profilú Kultúrpalota építését. Ekkor alakították ki a vármaradvány környékén a Tisza-parti parkos sétányt, a „Stefániát.” A Tisza Lajos városrendezési elveit megvalósítani törekvő *Lechner Lajos* (1833—1897) újjáépítési tervei kapcsán formálódott ki Szeged ma is egységesnek mondható, eklektikus, városias arculata. „Abból, hogy ez a stíluskorszak máris a történelemé, — írja *Bálint Sándor* — következik, hogy a szegedi városkép eklektikus világa már műemlék-jellegűvé érett és a maga gazdag egységében hazánkban egyedül áll.”²⁵ Budapest és Szeged, a múlt század végi urbanizációra jellemző két magyar város kérdéseivel *Granasztoi Pál* foglalkozott. A szegedi eklektikáról részletes tanulmányt *Török László* írt (1966), aki megjegyzi, hogy „...Szeged történetébe az 1879. évi árvízzel kerülő erős cezura a város építészetét is két részre tagolja. Nemcsak a város szerkezetének megváltozása, az újonnan felépült lakóházaknak és középületeknek eklektikus összessége az, amely a régi Szegedet újjal cseréli fel. Az építkezések stílusa is más az eklektikán belül az árvíz előtt és az árvíz után. Noha az árvíz előtt működő építészek szerepe a katasztrófa után sem szűnik meg, hiszen tevékenységüket az újjáépítéskor is folytatják — munkájuk elvész a királyi biztosság építészeinek monumentális törekvésű, „modernebb” munkájában. A város rekonstrukciójának első éveiben felépült házak már az érett nemzetközi eklektika nyelvét honosítják meg, amelyben a víz előtti szegedi építészek nem voltak otthonosak.”²⁶

A Tisza-partján felépült Kultúrpalotában helyezték el *Somogyi Károly* esztergomi kanonok 43 000 kötetes könyvtárát, melyet 1880-ban adományozott a városnak. A főpap nevét viselő helyi könyvtárat három év múlva, 1883. október 16-án ünnepélyes keretek között a király nyitotta meg. Ami a később kiállításra kerülő múzeumi tárgyak és műalkotások gyarapodását illeti, egyet érthetünk *Kulinyi Zsigmond* helytörténésszel, aki szerint: „...időben is, okozatilag is összefügg a városi múzeum gyűjtésének megkezdése a *Somogyi Könyvtár* nyilvános használatával.”²⁷ A közel félszáz alkotást kitevő képtárat, valamint a bemutatásra előkészített érem-

²⁵ *Bálint S.*: i. m. 118.; Lásd még: *P. Granasztoi*: Budapest et Szeged, deux villes hongroises caractéristiques de l'urbanisme de la fin du siècle dernier. — Acta Historiae Artium, 1970. XVI. 105—127.

²⁶ *Török László*: A szegedi eklektika. Móra F. Múzeum Évkönyve 1964—65.; Csongrád megyei Múzeumi Füzetek 7. sz. Szeged, 1966. 7—8.

²⁷ *Kulinyi Zsigmond*: Szeged új kora. Szeged, 1901. 496—97.; Lásd még: *Somogyi Könyvtár* megalapítása. SzH 1880. 120. sz.

²⁸ Irod.: SzN 1891. okt. 29., nov. 1.; 1892. jan. 7.; 1893. szept. 1., szept. 5., szept. 12., okt. 5., nov. 12., nov. 14., nov. 22., nov. 24., dec. 28.; 1894. jan. 12., febr. 2., febr. 3.—4., febr. 6., febr. 10.—11., febr. 14., dec. 22.; SzH 1894. jan. 21., jan. 28., jan. 31., febr. 2., febr. 6., febr. 9.—10., febr.

Steinhardt—Lang: A Közművelődési-palota. 1896. Szeged

és régiségtárat magába foglaló szegedi múzeumot a század legvégén, 1899. június 11-én nyitották meg és adták át a közönségnek.²⁹ Reizner János (1847—1904) a közös intézményként szereplő Somogyi Könyvtárnak és Városi Múzeumnak első igazgatója kiváló helytörténész volt, aki megírta Szeged nagyszabású monográfiáját.

1899 őszén elkészített jelentése hiteles képet nyújt a szegedi múzeum akkori állagáról. A képzőművészeti műveken kívül, az „érem-, régiség-, történeti- és természetrajzi anyag” leltározottsági állapotáról számol be, mely már a század végén tízezer tárgy fölé emelkedett. A hetenként három napon nyitva tartó múzeumnak az az első évben több mint 12 000 látogatója volt.³⁰

17., febr. 25., febr. 27., márc. 1., márc. 11., márc. 21., áprl. 15., áprl. 29., máj. 11.—12.; 1896. febr. 6., márc. 2., dec. 15.; 1898. jan. 13., júl. 3., aug. 22., okt. 8., nov. 20., dec. 14.; 1899. febr. 22., márc. 31., áprl. 2., áprl. 15., jún. 8., jún. 11., jún. 20., júl. 2., júl. 23.

²⁹ A szegedi múzeum megnyitása. SzH 1899. jún. 13.

³⁰ A városi múzeum. A könyvtár-igazgató jelentése. SzH 1899. okt. 12.

A „Szeged városi múzeum szépművészeti osztályának Lajstroma” szerint: 1851—1899 között az alábbi fontosabb művek kerültek a helyi közgyűjteménybe:

Vastagh Sándor János: I. Ferenc József arcképe (of. 1850.) Ltsz.: 1.
1858

Sonnenschein C.: Albrecht főherceg mellképe (of. 1858.) Ltsz.: 4.; Sonnenschein C.: Albrecht fhg. neje mellképe (of. 1858.) Ltsz.: 5.

1861

Canzi A.: Deák Ferenc mellképe (of. 1861.) Ltsz.: 10.; Barabás Miklós: Klauzál Gábor mellképe (of. 1861.) Ltsz.: 11.

1868

Than Mór: Horváth Mihály püspök mellképe (of.-) Ltsz.: 12.

1880

Petrovics László: „Szegedi árvíz, 1879” (I—IV. of. 1880.) Ltsz.: 13—16.; Gabara Vince: Tisza Lajos arcképe (szénrajz,-) Ltsz.: 17.

1881

Az árvíz utáni Szeged kulturális életében fontos szerepet betöltő Somogyi Könyvtár és a Városi Múzeum tevékenységén kívül mind jelentősebbé válik a helyi irodalom, mely az itteni képzőművészetre is ösztönzőleg hatott. A helybeli lapok közül a korábban (1859) megjelent Szegedi Híradó után az 1878-ban megindult Szegedi Naplónak sikerült tartós írói gárdát maga körül kialakítania. A Szegedi Napló munkatársai közé tartozott már a kezdettől Mikszáth Kálmán, az árvíz utáni követő évtizedekben pedig a Dankó Pista dalait megbecsülő Gárdonyi Géza, Tömörkény István és a később főszerkesztővé lett Móra Ferenc. Közülük Tömörkény és Móra a szegedi múzeum igazgatói tisztségét is maradandó érdemmel töltötték be. A Szeged-környéki szegényparasztság életének — őket országos hírre emelő — írói ábrázolása hatást gyakorolt a helyi festőkre, leginkább Tóth-Molnár Ferenc és Nyilasy Sándor paraszttémájú képeinek kialakítására.

Mielőtt a város újjáépítésének időszakában működő helyi festőkről részletesebben szólnánk, röviden számba kell vennünk azokat a rajzpedagógusokat, akik az árvíz utáni évtizedekben Szegeden tanítottak. Továbbá néhány fővárosi művész ezidőben Szegedre készült alkotását említjük meg.

A nyolcvanas évektől helyi művészeti vonatkozású eseményeknek számítottak azok a műsorsorolások, melyeket az Országos Képzőművészeti Társulat Szegeden rendezett. Ezenkívül az itteni reáltanoda növendékeinek munkáiból évenként megismétlődő rajzkiállításokat hoztak létre. A város társadalmában e kis tárlatok meglehetősen érdeklődésnek örvendtek és eredményeikben a szorgalmas szegedi rajztanárok: *Boem Antal*, *Füleky József*, *Kátay Lajos*, *Nováky Bertalan* és *Vitkovszky Lőrinc* törekvő szándékát dicsérték.³¹ Lyka Károly szerint az osztrák származású, építészethez is értő *Arleth Ferenc* és a csantavéri születésű, szentképeket másolató *Németh Kelemen* is Szegeden tanároskodtak a múlt század harmadik negyedében.³² A derék

Vastagh György: Somogyi Károly mellképe (of.-) Ltsz.: 18.
1884

Spányi Béla: Erdő szélén (of.-) Ltsz.: 19.
1885

Horovitz Lipót: Szent Jeromos (of.-) Ltsz.: 20.; Benczúr Gyula: Tisza Kálmán mellképe (of.-) Ltsz.: 22.; Benczúr Gyula: Tisza Lajos mellképe (of. 1885.) Ltsz.: 23.

1895

Kacziány Ödön: Golgotha (pasztell, 1895.) Ltsz.: 24.; Roskovics Ignác: „Szeged szebb lesz mint volt” (of.-) Ltsz.: 25.; Munkácsy Mihály: „Honfoglalás”. Nagy színvázlat. (of.-) Ltsz.: 26.

1897

Munkácsy Mihály: „Honfoglalás”. Nagy kompozíciós vázlat. (Szénrajz, papírlapokon,-) Ltsz.: 27.; Ferraris Artur: Széchenyi István portréja (of. 1897.) Ltsz.: 28.; Roskovics Ignác: Kossuth Lajos portréja (of. 1897.) Ltsz.: 29.; László Fülöp: Deák Ferenc portréja (of. 1897.) Ltsz.: 30.; Pataky László: Andrassy Gyula portréja (of.-) Ltsz.: 31.; Burger Lajos: Pálffy Ferenc portréja (of. 1897.) Ltsz.: 32.; Margitay Tihamér: Párbaj után (of. 1896.) Ltsz.: 33.

1899

Vastagh György: Osztrovszky József portréja (of.-) Ltsz.: 34.

³¹ Boem Antal irod.: A Szegedi Képzőművészeti Társulat első vidéki kiállítása. Magyar Génius, 1899. márc.; *Jászai Géza: A szegedi Szent Rókus-hoz címzett r. kath. plébánia 100 éves története, 1805—1905.* Szeged, 1905. 188.; *Szeged és Vidéke, 1913.* nov. 3.

Füleky József irod.: SzH 1892. máj. 5.; Ő festette: Kiss Dávid, Szluha Ágoston, Dáni Ferenc és br. Pulcz Lajos helyi közéleti férfiak arcmásait.

Kátay Lajos irod.: SzH 1893. nov. 14.; A szegedi állami főreáliskola értesítője az 1894—95-ik tanévről. Szeged, 1895. 150.; Tőle való Osztrovszky József szegedi közéleti férfi arcképe.

Nováky Bertalan irod.: N. B. (1852—1939) szegedi rajztanár az 1890-es években, a helyi múzeum régi festményeit restaurálta; Nováky Bertalan hirtelen halála. Délm. 1939. nov. 15.

Witkovszky Lajos irod.: SzH 1870. nov. 13.; 1871. júl. 21., júl. 26.

³² *Lyka Károly: Nemzeti romantika. Magyar Művészet 1850—1867.* Bp. 1942. 98.; *Arleth Ferencről még Szabó László: Szeged halála és feltámadása.* Szeged, 1929. III. 141.; *Bálint S.: i. m.* 103—104., 162.

helyi rajzpedagógusok iskolai elfoglaltságuk mellett több itt élő festővel (:*Hodina Antal, Hodina István, Oldal István*,³³) valamint szobrásszal (:*Kendelhofffer F. Károly, Oláh György*³⁴) együttműködve, érdemes képzőművészeti tevékenységet fejtenek ki Szegeden. Néhányuk alkotását — leginkább egy-egy helyi személyiséget ábrázoló portrét — a Móra Ferenc Múzeum őrzi.³⁵ Itt említjük meg Hodina Antal mennyezet-freskóját, melyet a szegedi szerb templom számára festett.

A múlt század két utolsó évtizedében végbemenő helyi újjáépítés kapcsán, a városi tanács neves mesterek foglalkoztatásával igyekezett az itteni képzőművészeti kultúrát és az új képtár anyagát emelni. *Benczúr Gyulával* (1844—1920) megfestette az árvíz utáni rekonstrukcióban vezetőszerepet játszó Tisza Lajos királyi biztos, valamint bátyja, Tisza Kálmán arcképét.³⁶ Az utóbbi portré a párizsi 1900-as világkiállításon, a grand prix-t nyerte el. A képet Tisza lányának kívánságára 1893-ban *Vajda Zsigmond* (1859—1931)³⁷ lemásolta. Vajda többször megfordult Szegeden. A helyi családoknak készített arcképein (Kass János és felesége portréja, 1894.)³⁸ kívül az ő nevéhez fűződnek a szegedi színház és a tanácsháza közgyűlési termének akadémikus előadású mennyezet-freskói.³⁹ Utóbbi művét a múlt század kilencvenes éve körül alkotta. E mennyezetképe kópárkánnyal körülvelt kék égboltot ábrázol felhőkkel, közepén Szeged címerét tartó putókkal. A galéria négy sarkán egy-egy angyal, illetve nőalak foglal helyet az Ipar, Mezőgazdaság, Kultúra és Művészet szimbólumaként. Vajda alkotása világos tónusú, kissé barokkos lendületű, Lotz-féle stílusban van megoldva. „A korszak helyhez kötött festészeti teljesítményei közül — Bálint Sándor szerint — még megemlíthető a Szent Dömötör templom kifestése, amelyet Jakobey Károly végzett.”⁴⁰ Az ezredév alkalmával a város négy nagyméretű, egész alakos arckép megfestését határozta el. Az ennek kapcsán elkészült portrék (*Ferraris Artur*: „Széchenyi István”, *Roskovics Ignác*: „Kossuth Lajos”, *Pataky László*: „Andrássy Gyula” és *László Fülöp*: „Deák Ferenc”) a szegedi múzeum tulajdonába kerültek.⁴¹

A korszakunkban itt élő vagy pályafutásukat innen kezdő, még az akadémiához kötődő művészek sorába tartozott két ellentétes felfogású és kifejezésű festő: a sötét tónusával az elmúlás gondolatára utaló, figurális ábrázolásokat kedvelő *Kacziány Ödön*, valamint a természethez közel álló, annak táji szépségeit ezüstös színekkel megjelenítő *Tölgyessy Artur*, akikről röviden szólnunk kell.

A sokat vándorló *Kacziány Ödön* (1852—1933)⁴² a Tisza-parti városban sem vert gyökeret. Az egy ideig itt rajztanároskodó Kacziány Marosvásárhelyen született

³³ Hodina Antalnak a Móra Ferenc Múzeumban két festménye van: egy ismeretlen férfi portréja s Oltványi István Csanád egyházmegyei nagyprépost arcképe (1874—76 k.). Hodina Istvánnak szintén két portrét őriz a szegedi múzeum, melyek az itt működő Rainer Ferenc és Lechner Lajos építészeket ábrázolják. Oldal Istvánról a SzH 1904. jún. 18. sz. ir.

³⁴ Kendelhofffer F. Károly irod.: SzH 1899. febr. 17.; Oláh György irod.: SzH 1881. jan. 23., júl. 3.

³⁵ Lásd: a Szeged Városi Múzeum történelmi képtárának — Reizner János által szerkesztett (1892) — naplóját.

³⁶ Irod.: SzN 1894. áprl. 6.; SzH 1899. febr. 16.; 1902. júl. 9.; 1903. márc. 8., áprl. 10.; 1904. jún. 7.; 1909. júl. 8.

³⁷ SzN 1893. júl. 28., aug. 31.

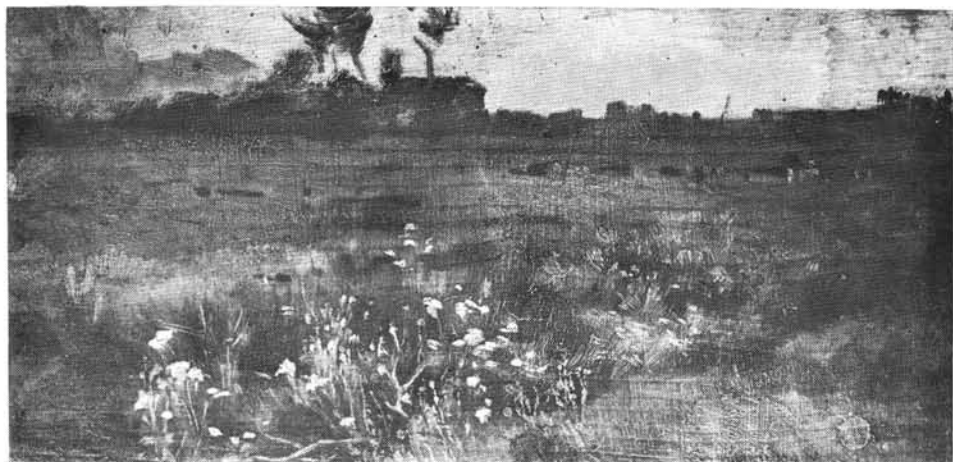
³⁸ SzH 1894. szept. 26.

³⁹ SzH 1894. júl. 25.

⁴⁰ *Bálint S.*: i. m. 121.

⁴¹ Az említett művészek közül még László Fülöpnek: Milkó Endre helyi kereskedőről és feleségéről 1889-ben készült portréi, valamint Pataky László több képe („Kurucok”, 1905.) került a szegedi múzeumba.

⁴² Irod.: SzH 1880. máj. 26.; 1881. dec. 29.; 1883. márc. 22.; 1891. jan. 9—10.; SzN 1891. áprl. 4—5.; 1893. okt. 20.; SzH 1894. dec. 2.; Szegedi állami főreáliskola értesítője az 1894—95-ik ta-

Kacziány Ödön: Szegei régi temető. 1890 k. o. fa. 18×38 cm. MFM

és Budapesten hunyt el. Első képzőművészeti benyomásai nagyatyja házában néhány történelmi eseményt ábrázoló olajnyomathoz fűződtek. Az akadémikus szakmai felkészültség alapvető követelményeit Barabás Miklósnál, a honi rajztanárképzőben, majd külföldön, Münchenben, Bécsben, Párizsban és Rómában sajátította el. Kacziány 1880-ban került Szegedre, ahol a helyi főreáliskola megüresedett rajztanári állását foglalta el. Emellett a városi színháznál is dolgozott mint díszlettervező. A szegedi pályaudvar egykori falképeit szintén ő festette. Nevéhez egy érdekes kiállítás kapcsolódik, melyet 1891-ben rendezett a helyi műgyűjtő-családok képeiből. Kacziány e tárlat után két évvel (1893) már nem volt Szegeden, visszatért a fővárosba. Megemlítjük, hogy 1904-ben rövid ideig a vásárhelyi művészek között tartózkodott. Tanítványai: *Tóth Molnár Ferenc, Zombory Lajos, Endre Béla, és Polczner Jenő* voltak.

Kacziány Ödön korábbi életképein („Hazafelé”) kívül, fantasztikumot kereső, bizarr hatású vásznaiból („Szellemlakoma holdfénynél”) és idevaló témájú alkotásaiból („Boszorkánysziget a Tiszánál”), számos került a szegedi múzeumba.⁴³ 1940 tavaszán ugyanis Kacziány-család több mint ötven képét (köztük a művész festővé lett leányának, Adrienne-nek a portréját) a helyi közgyűjteménynek adományozta. Megemlítésre méltó Kacziány mostanában előkerült, „Régi művészvilágból” címen írt terjedelmes önéletrajza. A kéziratot a Somogyi Könyvtár őrzi. Az egyik fejezetet a művész Szegeden eltöltött tizenhárom évének szenteli. Megemlíti, hogy a városban többnyire portrékat alkotott és az akkoriban épült evangélikus templom számára Krisztust ábrázoló főoltárképet készített.⁴⁴ Kacziány Ödönnek gyűjtemé-

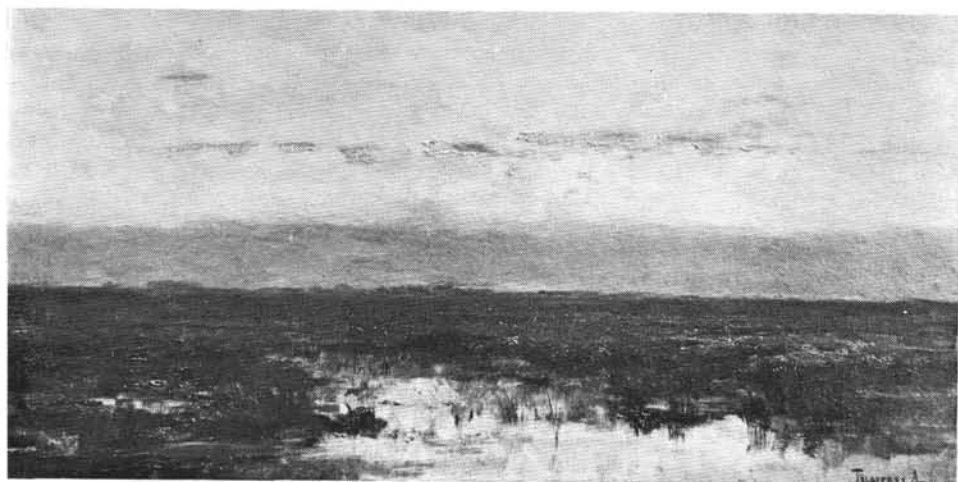
névről. Szeged, 1895. 149.; SzH 1897. dec. 2.; 1898. dec. 11.; SzH 1900. szept. 18—19.; SzH 1900. jan. 25., aug. 26.; *Kulinyi Zs.*: i. m. 484. és 486.; Sz. *Szigethy V.*: i. m. 130.

⁴³ Lásd: a Szeged Városi Múzeum Szépműv. Oszt. lajstroma 754—812. sz. leltári bejegyzéseit, mely a múzeumnak adományozott Kacziány-képeket felsorolja.; Délm. 1939. aug. 18.

⁴⁴ Kacziány géppel írott emlékezésének XIV. fejezete Szegeddel foglalkozik. Ebben leírja az árvíz utáni város társadalmi, irodalmi, színházi életét, érintve benne saját itteni működését is. Megemlítjük, hogy ezt a memoárját kiadásra szánta, melyet az első oldalon feltüntetett „Előfizetési felhívás”-a is jelez. Témájánál fogva ide tartozik még, *Kacziány Ödön: Az épülő Szeged.* (Vasárnapi Újság, 1882. 50. sz.)

nyes kiállítása 1932-ben volt a Múcsarnokban. Alkotásaival a Nemzeti Galériában is képviselve van.

Kacziány az ecset mellett a tollat is szívesen forgatta. Írásainak egyikében, a magyar tájfestészet kiváló szegedi származású képviselőjének, *Tölgyessy Artúrnak* (1853—1920)⁴⁵ életművét méltatja.⁴⁶ Ebben olvashatjuk, hogy Tölgyessy gyermek- és ifjúkorát a Tisza-parti városban töltötte, mivel apja itt pénzügyi titkárként hivatalnokoskodott. A reáliskolában folyó rajzoktatás csak táplálta vonzalmát a művé-

Tölgyessy Artúr: Az utolsó napsugár. 1900 k. o. v. 23×58 cm. MFM

szet iránt. Nemsokára sikerült megismerkednie egy *Ozoray* nevű szegedi festővel, aki címereket, zászlókat, kisebb-nagyobb szentképeket, portrékat festett. Művészi pályafutását Tölgyessy nála kezdte. Szegedtől azonban rövidesen búcsút vett és a budai reáliskolába iratkozott be.

Tölgyessyvel ezután a bécsi akadémián találkozunk újra, majd 1872 őszén Münchenben, Wagner Sándor osztályán tanult. Az idők során megfordult Belgiumban, Olaszországban, sőt a számára idegenné maradt Párizsban is. 1875-ben a bajor fővárosból képet küldött ajándékba Szegedre, a Dugonics szobor javára rendezett sorsjátékra.⁴⁷ Külföldi tartózkodása alatt a honvágy gyakran hazahajtotta. Szerezzel gondolt az itthoni környezetre, a szép magyar tájakra, melyek a szívébe vésődtek. Ebből fakadóan a nyarakat 1878—1881-ig Szolnokon töltötte, majd később a Balaton vidékét festette. Munkássága során kiemelkedő alkotásai méltó elismerést szereztek nevének. Műveiben gyermekkori emlékként Szeged környékének tájjelemei gyakran odalopakodnak vásznaira. Több kisméretű képén („Öltözködő nő”, „Virágzó bokor”) kívül egy nagyobb festményét, a „Kenesei rét” című alkotását őrzi a Móra Ferenc Múzeum, melyet a Szegedi Iparos Ifjúság Közművelődési Egylete 1903-ban adományozott.

⁴⁵ Irod.: SzH 1894. dec. 2.; 1900. aug. 26.; *Gonda Béla*: Szolnok a művészetben. Bp. 1927. 23.; *Lyka Károly*: Magyar művészetlet Münchenben 1867—1896. Bp. 1951. 40.; *Szelesi Zoltán*: Tölgyessy Artúr emlékezete. Délm. 1955. febr. 2.; *Lyka Károly*: Festészetünk a két világháború között. Bp. 1956. 100.

⁴⁶ *Kacziány Ödön*: Tölgyessy Artúr. Művészet, 1910. 294—303.

⁴⁷ SzH 1875. dec. 26.

Az árvíz után a helyi tehetségek egyik felismerője, Beck István művészetpártoló városi tanácsnok volt. Neki köszönhető *Gabara Vince, Tóth Molnár Ferenc* és *Fancsali Nagy János* szegény származású fiatalok felkarolása. Bár mostoha körülményeik miatt egyikük művészete sem tudott teljesen kibontakozni, mégis meg kell emlékezni róluk.

Gabara Vincze (1853—1890-es évek) egy helybeli csizmadia fia volt, akit tanácsi költségen a hetvenes években a Mintarajztanodában, majd Münchenben tanítottak. Studiumait azonban mindkét helyen megszakította, hiányzott a kitartása. Külföldről hazatérve nem váltotta be a hozzáfűzött reményeket, noha Tisza Lajost fénykép után ábrázoló szénrajza (1880) tehetséget mutat.⁴⁸ Élete — melynek anekdotikus vázlata Móricz Pál könyvében (1913) megjelent —, utóbb teljesen tönkrement. Említett rajza a helyi múzeumban található.

Jóval eredményesebb festőnek számít nála *Tóth Molnár Ferenc*,⁴⁹ (1867—1936), aki a nyolcvanas évek végén bukkant fel Szeged környékéről, mint tehetséges szatymazi parasztyerek. Előbb Kacziány Ödönnél tanult, majd a város őt is Budapesten és Münchenben képeztette tovább. 1891-ben — Munkácsy pártfogására —, a tanács megbízásából tizenegy portrét másolt, illetve festett meg az 1825—1872 között hivatalban levő szegedi polgármesterekről és helyi közéleti férfiakról (Szilber József, Kiss József, Lengyel Pál stb.). Ezek a képek a Móra Ferenc Múzeumban vannak. Tóth Molnár főművének a „Tanyai temetés” (1900) c. nagyméretű festménye tekinthető, mely a helyi képgyűjtemény kedvelt darabja lett. A művész a századfordulót követően — a szegedi Kálvária-stáció ábrázolásainak megfestése után — Berlinbe költözött, ahol ott bekövetkezett haláláig termékeny tollú illusztrátorként dolgozott. A kor nyárspolgári életének fonákságait karikírozzák rajzai. Több százra menő tusrajza és színes plakátterve, valamint a még itthon készült festményeinek jelentős része a szegedi múzeumba jutottak. Az egykori „tanyai festő” pályájával legutóbb Habermann Gusztáv foglalkozott.

Mint Tóth Molnár, úgy a kisteleki születésű *Fancsali Nagy János* (1883—1908)⁵⁰ is külföldön próbált szerencsét, de eredménytelenül. Fancsali Nagyot bognár édesatyja küldte Szegedre inaskodni. Úgyes rajzai megragadták a tehetségpártoló Beck István figyelmét, s ezt a fiatalembert is — mint korábban Tóth Molnárt — előbb a fővárosban (1901), majd Bécsben és Münchenben taníttatta. Akadémiai képzését Gabarához hasonlóan Fancsali Nagy sem fejezte be. Miután Párizsban is megfordult, visszatért Szegedre, de megbízások híján itt sem sokáig tartózkodott. Kecskeméten igyekezett megélni, ahol portrékat, tájábrázolásokat és a város számára történeti képeket festett. Ezt követően ismét külföldre ment és egészen fiatalon, huszonöt éves korában Párizsban hunyt el. Szegeden levő festményeiről, ill. rajzairól nem tudunk.

⁴⁸ Irod.: SzH 1881. szept. 3.; Budapesti Hírlap, 1910. márc. 20.; *Somogyi Miklós*: Magyarok a müncheni képzőművészeti akadémián. Művészet, 1912. 184.; *Móricz Pál*: Régi magyar élet. Bp. 1913. 128—132.; *Újlaki Antal*: Tisza Lajos és Szeged. é.n. 176.

⁴⁹ Irod.: SzN 1887. júl. 12.; SzN 1891. febr. 27., máj. 12.; SzN 1892. febr. 7., 25.; SzH 1892. márc. 4.; 1893. máj. 12., júl. 4.; 1894. júl. 22., dec. 16.; 1897. dec. 7.; 1898. dec. 11., 1899. febr. 17.; SzN 1900. júl. 19.; SzH 1901. jan. 13.; *Kulinyi Zs.*: i. m. 484, 486.; *Kiss F.—Tonelli S.—Sz. Szigethy V.*: Szeged. Bp. 1927. 318.; *Sz. Szigethy Vilmos*: A régi Szegedből az újba. Szeged, 1936. 58.; Lásd még: a Szeged Városi Múzeum történelmi képtárának naplóját, mely az 52—64. ltsz. alatt feltünteti a Tóth Molnár Ferenc által festett portrékat (Kiss Károly, Szilber József, Kiss József, Lengyel Pál, Wöber György, Gamperl Alajos, Taschler József, Réh János, Szilber Bérczi Antal, Gerencsér János, Aigner Rengyey Ferdinánd, Babarczy Antal és Kárász Anna); *Habermann Gusztáv*: A tanyai festő. Tóth Molnár Ferenc élete. Somogyi - könyvtári műhely, 1974. I. sz. 51—66.

⁵⁰ *Szendrei János—Szentiványi Gyula*: Magyar Képzőművészek Lexikona. Bp. 1915. 464.

Tóth Molnár Ferenc: Tanyai temetés. 1900. o. v. 104×200 cm. MFM

A hivatalos művészetnek számító hazai akadémikus festészet és szobrászat a század végére kiélte magát. Fellengzős tartalma és megmerevedett stílusa miatt akkorra már — a rohamosan gyorsuló technicizálódás és természettudományos gondolkodás térhódítása idején — korszerűtlenné vált. Hazai festészetünk századforduló körüli megújódása a nagybányai és a szolnoki művésztelephez fűződik. Az előbbinél inkább a tájképfestés vált dominánssá, az utóbbihoz viszont elsősorban a népelet-ábrázolások kötődnek. Mindkét iskola szinte egyidőben, a századfordulón jött létre, s törzstagjainak sorában szegedi művészeket is találunk. Jelentőségüket tekintve elsőül *Nyilasy Sándor* és *Károlyi Lajos* pályakezdéséről, illetve nagybányai éveiről kell szólnunk. Útjukat érdeklődési körük határozta meg, amely megegyezett a nagybányai festők: Hollósy Simon, Ferenczy Károly, Thorma János, Réti István és társaik törekvéseivel. Sem Munkácsy nehézveretű ábrázolásmódja, sem a müncheni akadémikus piktúra technikai gyakorlata nem édrekelte őket, hanem inkább a franciák póztalan könnyedsége, Bastien Lepage finom-natutralizmusa ragadta meg. A „nemzeti plain-air festőiskola” tagjainak számára az atmoszférának, a formákat és színeket alakító fény hatásának tanulmányozása volt a legfőbb újdonság. Felfedezése annak, hogy a levegő által betöltött környezetben új, eddig nem ismert viszonylatokban mutatkozik meg minden, mely által festőibbé és létszerűbbé válik az ábrázolandó világ.

Nyilasy és Károlyi nagybányai éveiről

A napsütötte Tápé parasztfiatalságát színpompás képekben megörökítő *Nyilasy Sándor* (1873—1934)⁵¹ s a Tisza-parti város rejtett szépségeit lírai hangulatok-

⁵¹ Irod.: Szeged művészeti díjának nyertese. SzH 1899. febr. 17.; A Nemzeti Szalon Szegeden. 1899. márc. 14.; A Nemzeti Szalon tárlatai. SzH 1899. dec. 1.; Nyilasy Sándor: Csordakút-ja. SzH 1900. jan. 30.; A tavaszi tárlat. SzH 1900. áprl. 3.; Az őszi tárlat megnyitása. SzH 1900. szept. 18.; Szegedi őszi tárlat. SzH 1900. szept. 23.; Képsorsolás az őszi tárlaton. SzN 1900. okt. 8.; A szegedi tavaszi tárlat. SzH 1901. márc. 30.; A tavaszi tárlatról. SzH 1901. márc. 31.; A szegedi tárlatról SzH

1901. áprl. 4.; A Képzőművészeti Egyesület képsorsolása. SzH 1901. áprl. 23.; A tavaszi tárlat anyaga. SzH 1902. febr. 23.; A tavaszi tárlat. SzH 1902. márc. 16.; A tavaszi tárlat. SzH 1902. márc. 23.; A tavaszi képkiallítás. SzH 1902. márc. 30.; A tavaszi tárlat. SzH 1903. jan. 18.; A tavaszi tárlat. SzH 1903. márc. 25.—márc. 27.; A Képzőművészeti Egyesület vasárnapja. SzH. 1903. áprl. 21.; Nyilasy Sándor dícsérete. SzH 1903. dec. 3.; Két szegedi festmény az állam bírtokában. SzH 1903. dec. 19.; k. j.: Tavaszi tárlat. SzH 1904. márc. 20.; A tavaszi műtárlat. SzH áprl. 3.; A tavaszi tárlat. SzH 1905. jan. 17.; Aradi lap Nyilasy Sándorról. SzH 1905. márc. 30.; K. J.: A szegedi tárlat. SzH 1905. áprl. 7.; Képsorsolás. SzH 1905. máj. 9.; Nyilasy Sándor sikere. SzH 1905. nov. 15. Nyilasy Sándor festményei. SzH 1905. nov. 23.; Nyilasy Sándornak az Andrassy-féle 4200 koronás ösztöndíjat adományozták. Művészet, 1906. 42. sz.; A tavaszi tárlat. SzH 1906. áprl. 1.; Képsorsolás a Képzőművészeti Egyesületben. SzH 1906. máj. 1.; *Kun József*: A szegedi tárlat. SzH 1907. márc. 24. Nyilasy Sándor sikere. SzH 1907. nov. 15.; Nyilasy Sándor kitüntetése. SzH 1908. márc. 24.; A Lipótvárosi Kaszinó-díját: 1000 koronát Nyilasy Sándor kapta meg. Művészet, 1908. 65. sz. *Szalay János*: A szegedi tárlat SzH 1908. máj. 31.; Nyilasy Sándor Szegeden. SzH 1908. nov. 3.; Nyilasy Sándor ösztöndíja. SzH 1908. dec. 5.; *Szalay János*: A szegedi képkiallítás. SzH 1909. áprl. 4.; Nyilasy Sándor képei. SzH 1909. nov. 24.; Nyilasy és Juhász Szabadkán. SzH 1909. dec. 16.; Nyilasy Sándor képei. SzH 1909. dec. 22.; Nyilasy S. képei. SzH 1910. jan. 4.; Nyilasy Sándor Aradon. SzH 1910. febr. 6.; *Szalay János*: A tavaszi képkiallítás. Délm. 1911. febr. 19.; sz-e: A Képzőművészeti Egyesület tárlata. SzH 1911. febr. 19.; A tavaszi képkiallításról. Délm. 1911. febr. 21.; *Sólyom Gyula*: A tavaszi tárlatról. Délm. 1911. febr. 24.; *Szentiványi Gyula*: Nyilasy Sándor. SzH 1911. febr. 26.; Képvételek a téli tárlaton. SzH 1911. febr. 28.; A Szegedi Képzőművészeti Egyesületből. Délm. 1911. márc. 14.; Nyilasy kontra Kun. Délm. 1911. máj. 11.; Nyilasy—Kun-ügy újabb fejleményei. SzH 1911. máj. 12.; A Nyilasy—Kun-affér. Délm. 1911. máj. 12.; Afférok és művészet. Délm. 1911. máj. 24.; Művészhaborúság és kultúrpolitika. Délm. 1911. máj. 25.; Szegedi művészek sikerei idegenben. Délm. 1912. jan. 10.; Tavaszi tárlat Szegeden. Délm. 1912. máj. 12.; Téli tárlat. Délm. 1912. nov. 6.; *Domokos László dr.*: Magyar Művészek Műkiállítása. Délm. 1913. márc. 7.; Nem lesz tavaszi tárlat. Délm. 1913. áprl. 12.; Egy művész többi ellen. Délm. 1913. áprl. 13.; Művészek dolga. Délm. 1913. áprl. 15.; d.: Szegedi festők kiállítása. Délm. 1913. máj. 3.; Szegedi festők karácsonyi vásárja. Délm. 1913. dec. 21.; (d): Séta a tárlaton. Délm. 1914. máj. 10.; Karácsonyi képkiallítás. Délm. 1914. dec. 25. *dr. Szalay József*: Háború és művészet. Délm. 1915. dec. 25.; Műbarátok körének kiállítása. Délm. 1917. máj. 27.; Művásár a Növédőben, a Napköziotthon és az utászok javára. Délm. 1918. dec. 22.; Képek, rajzok, műtárgyak. Délm. 1919. dec. 7.; (7): Szegedi műtárlat. Délm. 1920. áprl. 7.; Látogatások a szegedi kultúra tényezőinél. Szeged, 1920. okt. 3.; Képzőművészeti, iparművészeti és háziipari kiállítás és karácsonyi vásár. Katalógus. Szeged, 1921.; (*Cs. Sebestyén Károly*) *Cs. S. K.*: Tavaszi tárlat az Interieurban. SzN 1921. máj. 2.; Föleledt a Szegedi Képzőművészeti Társulat. Szeged, 1924. jún. 1. Szegedi festők anketja a Képzőművészeti Társulat megalakulásáról. Délm. 1926. márc. 14.; Megalakult a Képzőművészeti Társulat. Délm. 1926. máj. 28.; Nyilasy Sándor vászna a genfi munkaügyi hivatal palotájában. Délm. 1926. máj. 30.; Nyilasy Sándor és Balogh Margit képkiallítása a Múzeumban. Délm. 1927. okt. 28. Katalógus sz.: Alföldi Művészek Egyesületének I. Tárlatáról. Szeged, 1928. június. Bev.: *Juhász Gyula.*: Nyilasy-szoba a szegedi múzeumban. Délm. 1928. okt. 21.; Nyilasy: A földeken (repro). Magyarság, 1929. márc. 3.; Néhány napig marad nyitva a Képzőművészeti Társulat tárlata. Délm. 1929. jún. 6.; Vasárnap megnyílik Nyilasy Sándor kollektív képkiallítása. Délm. 1930. máj. 18.; Nyilasy Sándor: Vasárnap délután c. képének reпрója. Délm. 1930. máj. 25.; 50 neves festő 300 képével nyílt meg Freiman műkereskedő Kárász-utcai képkiallítása. Délm. 1930. okt. 12.; Az 1931. évi Tavaszi Tárlat képes tárgymutatója. Bp. 1931. áprl. -máj.; Nyilasy Sándor legújabb alkotása (a Tápéi-triptichon az egyetem Néprajzi Intézetében). Szegedi Szemle. 1931. 22—24. sz.; A kultuszminiszter Nyilasy Sándor műtermében. Délm. 1931. márc. 13.; Bob: Az élet mozi (két felfogás). Délm. 1934. jan. 6.; *Lengyel Vilma*: A festő halála. Délm. 1934. jan. 9.; Szerdán délelőtt kísérik utolsó útjára Nyilasy Sándort. Délm. 1934. jan. 10.; Eltemették Nyilasy Sándort. Délm. 1934. jan. 11.; Szegeden nagy részvét mellett temették el Nyilasy Sándor festőművészt. Képes Pesti Hírlap. 1934. jan. 12.; Nyilasy Sándor végrendelete. Délm. 1934. jan. 13.; Nyilasy Sándor utolsó festménye. Délm. 1934. jan. 16.; *Lyka Károly*: Nyilasy Sándor-emlékkiállítás (az 1934. május 19. megnyitáson tartott előadás). Szeged, 1934.; A Nyilasy Sándor-emlékkiállítás katalógusa. Szeged, 1934. Szerk.: Szalay József és Cs. Sebestyén Károly.; (*Lengyel Vilma*) *l. v.*: Nyilasy-emlékkiállítás. Délm. 1934. máj. 20.; *Lyka Károly*: Egy város és az ő művészfia (Nyilasy Sándor). Új Idők, 1934. I. 808.; Nyilasy Sándor. Magyar Művészet, 1934. I. és 6. sz.; Az 1934. év halottai. Délm. 1934. dec. 25.; A Szegedi Képzőművészeti Egyesület tavaszi kiállításának Katalógusa. Szeged, 1935.; Nyilasy-asztal. Délm. 1935. márc. 24.; Tárlatot rendezett a végrehajtó Nyilasy Sándor hagyatékából. Délm. 1936. dec. 5.; *Vásárhelyi Júlia*: Siremléket emelt a szabad királyi város nagy festőfiának: Nyilasy Sándornak. Délm. 1939. 248. sz.; A „Szegedi Képzőművészeti Céh” Egyházművészeti és Világi képzőművészeti kiállításának képes tárgymutatója. Szeged, 1938. júl., aug.; *Vásárhelyi Júlia*: „Ma-

ban kifejező *Károlyi Lajos* (1877—1927)⁵² életük nagy részét szülővárosukban, Sze-

gyar táj, magyar ecsettel.⁷ Nyilasy Sándor emléke. Szeged, 1940.; Képvásárlás. Délm. 1942. áprl. 2.; Móra Ferenc, Nyilasy Sándor életrajzát és Szeged néprajzát megírta a Dugonics Társaság. Délm. 1944. febr. 29.; B. S.: Délvidéki és szegedi kiállítás a múzeumban. Délm. 1944. márc. 21.; Délvidéki Szellemi Találkozó Szegeden. Képzőművészeti kiállítások a Kultúrpalotában. Katalógus. Szeged, 1944. márc.; *Lengyel Vilma*: Emlékezés Nyilasy Sándorra. Délm. 1944. 24. sz.; Cs. P.: Nyugalomba vágyik az öreg múzeumi altiszt, aki nem fogadott el képet Nyilasytól. Délm. 1944. márc. 25.; *Dorogi Imre*: Szeged nagy festője. Délvidéki Szemle. 1944. 7. sz. 309—320.; A Délvidéki művészek munkáiból rendezett reprezentatív kiállításának katalógusa. Szeged, 1946. okt. *Lyka Károly*: Magyar Művészet Münchenben. 1867—1896. Bp. 1951. 72.; *Szelesi Zoltán*: A népelet festője: Nyilasy Sándor. Délm. 1953. dec. 3.; Nyilasy Sándor-emlékest. Délm. 1954. máj. 5.; *Réti István*: A nagybányai művésztelep. Bp. 1954. 238—239.; *Szelesi Zoltán*: Nyilasy Sándor, Szabad Művészet, 1955. febr. 2. sz. 73—78.; *Szelesi Zoltán*: Két szegedi festő: Nyilasy Sándor és Károlyi Lajos. Tiszatáj, 1955. febr. 43—50.; *Szelesi Zoltán*: Nyilasy Sándor. TTIT Csongrád megyei Füzetek 14. sz. Szeged, 1955.; *Lyka Károly*: Festészettünk a két világháború között. Bp. 1956. 75.; *Bodnár Éva*: Tornyai János. Bp. 1956. 44.; *Szelesi Zoltán*: Alföldi mesterek. Csm. Hírl. 1958. márc. 2.; *Szelesi Zoltán*: Koszta, Tornyai, Nyilasy. Délm. 1958. ápr. 30.; *Szelesi Zoltán*: Emlékezés Nyilasy Sándorra születésének 85. évfordulóján. Délm. 1958. dec. 2.; Magyar Művészet (1800—1945). A Magyarországi művészet története II.). Szerk.: *Zádor Anna*. Bp. 1958. 286.; A XX. századi magyar festészet és szobrászat. Katalógus. Bev.: *Bodnár Éva*. Szeged, 1966.; (*Szelesi Zoltán*) Sz. Z.: Nyilasy Sándor: Hazatérő munkáspár. Délm. 1966. máj. 8.; *Szelesi Zoltán*: A Szegedi Képtár új állandó kiállítása. Művészet, 1966. 9. sz. szept. 32—34.; Szegedi Képzőművészek Tárlata. Katalógus. Bev.: *D. Fehér Zsuzsa*. Bp. 1967.; (*Szelesi Zoltán*) Sz. Z.: Kis Szegedi Művészettörténet. Tiszatáj, 1968. febr. 2. sz.; Nyilasy-rajzok Tápén. Délm. 1972. okt. 14., okt. 24.; *Apró Ferenc*: Hagyományokról mai szemmel. Művészet, 1973. aug. 8. sz. 11—12.; *Szelesi Zoltán*: Festészet a Tisza-partján. Művészet, 1973. aug. 8. sz. 13.; *Apró Ferenc*: Nyilasy Sándor. Szegedi Műsor, 1973. dec. 10—11.; *Szelesi Zoltán*: Népeletkép-festő volt. Száz éve született Nyilasy Sándor. Csm. Hírl. 1973. dec. 2.; *Simon Gy. Ferenc*: Egy lap a művészet-történetből. — Nyilasy Sándor. Képes Újság, 1973. dec. 29.

⁵² Irod.: Szeged művészeti díjnak nyertese. SzH 1899. febr. 17.; *Károlyi Lajos*: A művészet-ről. Magyar Génusz, 1900. 678—861.; Festőművész-iskola Szegeden. SzH 1900. szept. 5., nov. 11.; Festőiskola Szegeden. SzH 1900. nov. 11.; A szegedi tavaszi tárlat. SzH 1901. márc. 30.; A Képzőművészeti Egyesület képsorsolása. SzH 1901. ápr. 23.; A Jézusképű festő. SzH 1901. aug. 13.; A tavaszi tárlat. SzH 1903. jan. 18.; márc. 27.; Képsorsolás és közgyűlés. SzH 1903. ápr. 21.; (*Kovács János*) k. j.: Tavaszi Tárlat. SzH 1904. márc. 28.; A szegedi tárlat. SzH 1905. áprl. 7.; A képzőművészeti Egyesület képsorsolása. SzH áprl. 15.; *Kun J.*: A szegedi tárlat. SzH 1907. márc. 24.; *Károlyi Lajos*: Erő, élet, művészet. — *Kézai Simon és Kuszko Dezső*: Karácsonyi Könyv. Szeged, 1908. 48—55.; *Kézai Simon*: Károlyi Lajos szegedi festő látogatása Tolsztojnál. SzH 1909. szept. 26.; *Kézai Simon*: Szegedi művészek. SzH 1909. okt. 6., okt. 7.; Szegedi festő utazásai. SzH 1909. okt. 13.; A szegedi művésztelep. Kollektív kiállítás készül Szegeden. SzH 1909. okt. 19. *Szalay János*: A tavaszi képiállítás. SzH 1910. áprl. 10.; *Kézai Simon*: Szegedi festő Tolsztojnál. Délm. 1910. nov. 17.; Károlyi Lajos gyűjteményes kiállításának katalógusa. Szeged, 1910.; *Kun József*: Károlyi Lajos. Szeged és Vidéke. 1910. dec. 17.; *Catullus*: Károlyi Lajos. SzN 1910. dec. 18.; A Károlyi-kiállítás megnyitása. SzN 1910. dec. 18.; *Szalay János*: Impressió nélkül (Károlyi Lajos képiállítás). Délm. 1910. dec. 18.; *Károlyi Lajos*: Mire törekszem. — K. L. kiáll. katalógusa. Szeged. 1910. 3—8.; Délm. 1910. dec. 20. *Szentiványi Gyula*: Károlyi Lajos. SzH 1910. dec. 18.; Károlyi Lajos képiállítás. SzH 1910. dec. 20.; *Szöri József*: Károlyi Lajos kiállítása. Délm. 1910. dec. 25.; Károlyi Lajos festő (Szeged kis lexikona). Délm. 1910. dec. 25.; *Károlyi Lajos*: Tolsztoj. Délm. 1910. dec. 25.; A képzőművészeti egyesület gyűlése. SzH 1911. jan. 29.; Károlyi Lajos kiállítása. Művészet, 1911. 42. sz.; *Barabás Béla*: A szegedi növényevő kolónia. SzH 1911. okt. 22.; Újabb hírek a képzőművészeti egyesületről. Délm. 1912. ápr. 30.; *Szalay János*: Jegyzések Károlyi Lajos piktúrája és az egyetemes művészet körül. Délm. 1912. máj. 19.; *Bródy Sándor*: Pesti kis tükör. Az Újság, 1912. ápr. 28.; *Kun József*: Károlyi Lajos. Művészet, 1913. 144—146.; Új képzőművészeti alakulás. Délm. 1913. máj. 14.; Amikor a tanács szegedi művészetet pártol. Délm. 1913. dec. 10.; *Szalay János*: Jajkiáltás a művészet elátkozott városában. Délm. 1913. dec. 23.; *Domokos László*: (d): Séta a tárlaton. Délm. 1914. máj. 10.; *Comrad Gyula*: Károlyi Lajos, Lénárd Imre és Wagner Géza gyűjteményeiből rendezett Csoportkiállítás Katalógusa. Nemzeti Szalon. Bp. 1918. szept. 19.; *Nagy Andor*: Pesti levél szegediekéről. SzH 1918. szept. 22.; *Eidus Bentian*: Az igazi művész. — *Eidus Bentian*: Munka után. Szeged, 1919. 41—43.; Károlyi Lajos képzőművészeti népbiztos. Délm. 1919. áprl. 17.; Szegedi Képző- és Iparművészek kiállítása a Kultúrpalotában. Katalógus. Szeged, 1919. május.; *Juhász Gyula*: Szegedi művészek kiállítása a Kultúrpalotában. Délm. 1919. máj. 18.; Látogatások a szegedi kultúra tényezőinél. Szeged, 1920. okt. 3.; Szegedi képzőművészek kiállítása a Kultúrpalotában. Szeged, 1920. december.

Katalógus.; *Juhász Gyula*: Károlyi Lajos képei. A Munka. 1921. márc. 1.; SzN 1921. márc. 21.; Károlyi Lajos festőművész a szegedi múzeumnak hagyományozta összes képeit. A külföldre távozó művész végrendelete. Szeged. 1921. ápr. 23.; Margó (Károlyi L.), Szeged. 1921. máj. 1.; Két kiállítás. Az Est, 1922. febr. 19.; *Terescsényi György*: Károlyi Lajos. Magyar Jövendő, 1922. 1. sz. 46—50.; Károlyi Lajosról. Színház és Társaság (Szeged), 1924. márc. 10.; (*Tardos Taussig Armin*) T. T. A.; Személylenyék Károlyi Lajos kátéjából. Szeged. 1924. máj. 15.; *Tóth István Jenő*: Károlyi Lajos művészete. Friss Hírek, 1924. jún.; *Lengyel Vilma*: Károlyi Lajos képkiallítása. Szeged. 1924. jún. 8.; *Juhász Gyula*: Károlyi Lajosnak (vers), Szeged. 1924. jún. 8.; *Lengyel Vilma*: Károlyi Lajos képkiallítása. Délm. 1926. jún. 29. *Károlyi Lajos*: Néhány szó a művészetről. Délm. 1926. júl. 4.; Károlyi Lajos nagybeteg. Délm. 1927. márc. 11.; Meghalt Károlyi Lajos. Délm. 1927. márc. 18.; *Lengyel Vilma*: Vasárnap délelőtt 11 órakor temetik Károlyi Lajost a múzeum elől. Délm. 1927. márc. 19.; Eltemették Károlyi Lajost. Délm. 1927. márc. 22.; Károlyi Lajos özvegye kolostorba vonul és férjének összes képeit a városnak ajándékozta. Délm. 1927. márc. 23.; *Juhász Gyula*: Károlyi Lajos. Széphalom, 1927. 1. évf. 7—9. sz. 305—306.; *Lyka Károly*: Károlyi Lajos. Művészet, 1927. III. év. 4. sz. 235.; Móra Ferenc látogatása a város házában a püspök portréja és Károlyi Lajos hagyatéka ügyében. Délm. 1927. aug. 10.; *Kontraszty Dezső*: Károlyi Lajos emlékezete. Délm. 1927. okt. 30.; *Kontraszty Dezső*: Nyílt levél a szegediekhez. Délm. 1927. nov. 1.; *Czibula Antal*: A nagy diktátor. Szeged, 1928. 169—199.; A Képzőművészeti Társulat határozatképtelen. Délm. 1928. jan. 15. *Prohászka Ottokár*: Soliloquia. Bp. 1929. 31, 96—97.; *Földi Mihály*: Prohászka és naplója: Soliloquia. Nyugat, 1929. XXII. évf. 22—23. sz. 598.; Heller Ödön, Károlyi Lajos, Szőri József emlékkiállítás. Délm. 1930. szept. 28.; Heller Ödön Károlyi Lajos, Szőri József emlékkiállítás. Katalógus, Szeged. 1930. szept. 28.; A Munkácsy-céh és a Szegedi Fészek-klub reprezentatív képzőművészeti kiállítása. Délm. 1930. okt. 19.; *Tóth István Jenő*: Ki jogosult Károlyi Lajos hagyatékának értékesítésére? SzN 1934. máj. 25.; Tardos Taussig Armin meghalt. Délm. 1936. febr. 26.; Elkészítik Károlyi Lajos síremlékét. Délm. 1937. nov. 4.; Eltűnt Károlyi Lajos sírja. Délm. 1938. szept. 11. *Vér György*: Károlyi Lajos a szentéletű festő. Délm. 1940. jún. 29. Károlyi emlékkiállítás sikere. Délm. 1940. júl. 2.; (*Dinnyés Ferenc*) D. F.: Károlyi Lajos művészete. Délm. 1940. júl. 3.; *Juhász Gyula*: A halhatatlan. — *Paku Imre*: Juhász Gyula összes versei. Szeged, 1941. 284.; Virág nyílik a hervadó őszirózsák festőjének sírján. Délm. 1943. júl. 4.; *Dorogi Imre*: Emlékezés Károlyi Lajosra. Tiszatáj, 1947. május. 62—63.; *Lyka Károly*: Festészeti életünk a milleniumtól az első világháborúig. Bp. 1953. 105.; *Bényi László*: Rudnay Gyula. — Magyar Művészettörténeti Munkaközösség Évkönyve. Bp. 1953. 459—460.; *Soltész Zoltán*: Hollósy Simon leveleiből. Magyar Művészettörténeti Munkaközösség Évkönyve. Bp. 1953. 623, 626.; Múzeumi-képtár (rövid vezetõ), Szeged, 1953.; *Réti István*: A nagybányai művésztelep. Bp. 1954. 313—314.; *Szelesi Zoltán*: Károlyi Lajosról. — MSZT Mozgalom, 1954. febr.; *Szelesi Zoltán*: Szeged festő poétája, Károlyi Lajos. Délm. 1954. júl. 15.; *Szelesi Zoltán*: Szeged felszabadult képzőművészetéről. Tiszatáj, 1954. okt.; *Péter László*: Eidus Bentian. Délm. 1955. jan. 16.; *Szelesi Zoltán*: Két szegedi festő: Károlyi Lajos és Nyilasy Sándor. Tiszatáj, 1955. febr. 43—50.; Kiállítás Hódi Géza festőművész oroszországi műveiből. Katalógus 1955. jún. *Szelesi Zoltán*: Kiállítás Hódi Géza oroszországi műveiből. Délm. 1955. jún. 14.; *Péter László*: Juhász Gyula a képzőművészetről. Szabad Művészet, 1955. augusztus. Múzeumi-képtár (rövid vezetõ), Szeged, 1955.; *Lyka Károly*: Festészetünk a két világháború között. Bp. 1956. 99—100.; *Bodnár Éva*: Tornyai János. Bp. 1956. 44.; Károlyi Lajos-emlékkiállítás katalógusa. Szeged, 1957. október.; *Szelesi Zoltán*: Juhász Gyula Károlyi Lajosról. Tiszatáj, 1957. okt.; *Szelesi Zoltán*: Károlyi Lajos. Délm. 1957. okt. 23.; Ma Károlyi Lajos-emlékest a szegedi képtárban. Délm. 1957. okt. 24.; Károlyi Lajos emlékest. Délm. 1957. okt. 26.; Képzőművészeti Figyelő — Tiszatáj, 1957. okt. 26.; Károlyi Lajos emlékkiállítás nyílik Vásárhelyen. Csongrád megyei Hírlap, 1957. nov. 23.; Károlyi Lajos emlékkiállítás Hódmezővásárhelyen. Csongrád megyei Hírlap, 1957. nov. 26.; *Juhász Gyula*: Örökség. Bp. 1958. I. 305—307.; *Szelesi Zoltán*: Szeged új képzőművészete. Tiszatáj, 1958. nov.; Szegedi képzőművészek retrospektív kiállítása. 1945—1958. Katalógus. Szeged, 1958.; Károlyi Lajosról hangzik el előadás a TIT makói klubjában. Csm Hírl. 1958. dec. 11.; (*Lökös Zoltán*) I. z.: A tiszai táj ihletett festője. Délm. 1959. máj. 20.; Nyári Tárlat. Délm. 1959. júl. 24.; Csongrád megyei Képzőművészeti Kiállítás. Katalógus. Szeged, 1959. 5. sz.; *Szelesi Zoltán*: Szegedi képzőművészek a Tanácsköztársaság alatt. — Tanácsköztársaság Csongrád megyében. Hmvhely. 1959. 157—168.; *Szelesi Zoltán*: Vásárhelyi művészélet 1958-ban. — Csongrád megyei tanulmányok. Hmvhely. 1959. 1. sz. 43—44., 46.; *Szelesi Zoltán*: Károlyi Lajos. — Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1958.—1959. Szeged, 1960. 143—189.; (*Szelesi Zoltán*) Sz. Z.: Károlyi Lajos: Őszirózsák. Délm. 1966. jún. 26.; *Szelesi Zoltán*: A Szegedi Képtár új állandó kiállítása. Művészet, 1966. 9. sz. 32—43.; Szegedi Képzőművészek Tárlata. Katalógus. Bev.: D. Fehér Zsuzsa. Bp. 1967.; (*Szelesi Zoltán*) Sz. Z.: Kis Szegedi Művészettörténet. Tiszatáj, 1968. márc. 3. sz.; *Szelesi Zoltán*: Károlyi Lajos emlékezete. Szegedi Músor, 1972. júl. 18.; *Szelesi Zoltán*: Festészet a Tisza-partján. Művészet, 1973. aug. 8. sz. 13.

geden töltötték. Gyermekkoruk sorsát a várost pusztító árvíz szabta meg. Nyilasy jómodú iparoscsaládja körében nem látott szomorúságot. Atyja Nyilasy (Pfeilschifter) Ferenc, neves asztalosmester volt. Az 1879-ben bekövetkezett árvíz azonban az ő szüleit is tönkretette, vagyonuk elpusztult. Anyja, Telbisz Anna, Sándor és Károly fiaival Nákófalvára menekült, ahol egy évet töltöttek és 1880-ban tértek vissza Szegedre, amikor a kis Nyilasy iskoláztatása megkezdődött. A művészet iránti hajlama korán megnyilatkozott. Ennek beszédes bizonyítékai azok a bátortalan gyermekrajzok, melyeket a Móra Ferenc Múzeum őriz tőle.⁵³

Károlyi szintén hamar elvesztette atyját, Károlyi Mihály csizmadiát, aki az árvízkor szerzett meghülésbe halt bele. Anyja, Malatinszky Mária, még egyszer férjhez ment egy Martinovics Mátyás nevű bácsalmási erdészhez, azonban nemsokára ő is sírba szállt. Mire az árván maradt Károlyi Lajos iskolába került, már két testvére, Mihály és Ferenc sem élt. A fiú nevelésével egy darabig erdész mostohaatyja törődött. Keze alatt Károlyi az elemi és a középiskola három alsó osztályát Bácsalmáson, illetve Zomborban végezte el. Egy évet mint cseregyerek a német nyelv elsajátítása végett Apatinben töltött, a negyedik gimnáziumot már Szegeden, a piaristáknál járta.

Gondozását ugyanis tizenhárom éves korától nagybátyja, Malatinszky György, szegedi vendéglős vállalta magára, akinek alsóvárosi házában Károlyi később is, mint magánosan élő festő, otthonra talált.

Középiskolai tanulmányait Nyilasy és Károlyi is a szegedi piarista gimnáziumban végezte, ahol Nováky Bertalan rajztanár oktatta őket a művészet alapfogalmaira. Nyilasy diákéveiről jóformán semmit sem tudunk. Annál többet azonban a gimnazista Károlyiról. Kontraszty Dezső paptanár, aki az ifjúvá növő Károlynak nemcsak osztálytársa, de meghitt barátja és a további idők során is nagy tisztelője volt, a művész halála után írt megemlékezésében⁵⁴ részletesen és jól érzékelteti a serdülő korú Károlyiban kibontakozó egyéni vonásokat, melyek a festő lényét később is döntően meghatározták.

Érettségi után vágyuktól hajtva, — melyet Nyilasynál egy évig tartó mintarajziskolai studium előzött meg, — mindketten Münchenbe kerültek: Nyilasy 1893-ban, Károlyi 1895-ben. A müncheni művészeti akadémia megcsontosodott oktatási rendszere azonban egyiküknek sem felelt meg, csalódtak benne. Sem a természetszerető Nyilasy, sem a költői érületű Károlyi — éppúgy, mint a haladó gondolkodású művésztársaik — nem szenvedhették a valóságot meghazudtoló — akadémikus ízű — népéletképeket. Hátat fordítottak tehát a hivatalos művészet müncheni fellegrájának. A kevésbé érzékeny Nyilasy sietve átment Hollósy Simon ottani festőiskolájába, ahol az akadémiai kötöttségektől mentes, egészséges természetszemlélet alapján nyertek művészeti képzést a növendékek. A meghasonlott Károlyi pedig elkeseredve azzal a szándékkal utazott haza, hogy „végleg” búcsút mond a festészetnek és pályát változtat.

Nyilasy, ahogy Réti István, a nagybányai művésztelepről szóló monográfiájában írja „...1894-ben és 1895-ben Münchenben Hollósynál tanult, majd később Párizsban, a Julianban. Thorma 1897 tavaszán ott ismerkedett meg vele és tanulmányait, de főképpen Krisztus születését ábrázoló képvezetékét látva, meghívta, jöjjön Nagybányára.”⁵⁵ Egy fiatal szegedi festőbarátja szerint Nyilasy „...a párizsi évei alatt sokat érintkezett Munkácsyval. ...Nyilasy nem élhetett Munkácsy közelségében és

⁵³ Lásd, a Móra F. Múzeum képzőművészeti leltárkönyvének 55., 108., 55. 118. ltsz. alatti bejegyzéseit.

⁵⁴ *Kontraszty D.*: i. c.

⁵⁵ *Réti I.*: i. m. 238.

Nyilasy Sándor: Gombaszedők.
1900 e. o. v. 95×80,5 cm. MNG

nagyobb képet festett ezen a nyáron, az „Esti harangszó”-t és három kisebb tájképet. Ezek már Nagybánya hatása alatt keletkeztek. Friss, eleven színei, természetlátásának bizonyos dekoratív jellemvonásai Ferenczy festői szemléletére utaltak. Hollósy maga, noha Nyilasy elég sok időt töltött iskolájában s környezetében, emberileg is, művészileg is aránylag hidegen hagyta őt.”

„A második csoportkiállításon a nagybányaiaknak Nyilasy 10 képpel vonult ki. Ezek nagyobb része Nagybányán készült és fejlődésében egyenesvonalú folytatása volt előző nyári alkotásainak. Főműve ezen a kiállításon, de általában is egyik legkomolyabb alkotása, a „Magvetők” c. olajfestménye volt, amelyet az állam vett meg. A következő évben (1899) már elmaradt Nagybányáról s Szegedről küldte be műveit — 5 darabot — a nagybányai csoportkiállításra, éppúgy, mint az utolsó felvonulására is, a következő évben. De már ez utóbbi alkalommal csak egy munkájával szerepelt. Ezek a szegedi képei lassan egészen más jelleget öltöttek, mint a nagybányaiak: más levegő, más színek, más emberi környezet, más tájkék, sőt talán más temperamentum is tükröződik bennük.”⁵⁷

A szerencsésebb indulású Nyilasyval szemben, Károlyi Lajos útja kerülőkkel terhes volt. Velence érintésével, az alig félévig tartó külföldi tartózkodás után, 1896 tavaszán tért haza Szegedre. Leromlott egészségi és kedélyállapotát, a város zajától távol, a szabad természetben vélte visszanyerni. Elhatározta, hogy ő is mint mostohaatyja, erdész lesz. Le is utazott Martinovics Mátyáshoz, aki Windischgrätz herceg drávatoroki erdejében teljesített szolgálatot. A vén fák, dús árnyékú lombok lelket gyógyító környezetében hamarosan visszanyerte munkakedvét és újra feltámadt benne a művészet utáni vágy. Itt készült rajzait, színvázlatait egy alkalommal a bir-

korában anélkül, hogy annak hatalmas alapformáló egyénisége bontakozó művészetét ne irányította volna... A szegedi múzeumban levő „Cigányok” c. képén még erősen érezzük a Munkácsy-ízt, ő azonban már ismerte Szinyei Merse „Majális”-át, valamint Courbet és Bastien Lepage művészetét is.”⁵⁶

Nyilasy Sándor 1897—98 nyarán tartózkodott Nagybányán mint a művésztársaság legifjabb tagja. A nagybányaiak első budapesti kiállításain ő is részt vett. Itt szereplő művei közül főleg a „Betlehem”, „Esti harangszó” és a „Magvetők” c. alkotásai a kiemelkedők. Ahogy Réti írja: „...a „Betlehem” víziója egészen Rembrandt hatására vallott, csak a színtónusa volt hidegebb. Az isteni Kisdéd testecskéje a kép közepétől sugározta fényét a betlehemi istálló sötétségébe, az egész környezetére. Elképzelése szép, de Nagybányától idegen volt, főleg abban az időben. Thorma és ő is, mindketten akkor kerültek Rembrandt bűvöletébe, átmenetileg. Még egy

⁵⁶ *Temesváry József*: Szeged képzőművészete. Délm. 1941. júl. 20.

⁵⁷ *Réti I.*: i. m. 238—239.

Nyilasy Sándor: Napsütés. 1911. o. v. 65×80 cm. MFM

tokára lerándult herceg meglátta és ajánlatot tett neki, hogy jöjjön fel hozzá Bécsbe, a lányait festeni tanítani. Ő azonban a biztos jövedelemmel járó ajánlatot visszautasította. Helyette, a nélkülözést vállalva, inkább a nagy művészeti élményeket és tanulságokat ígérő Rómát választotta.

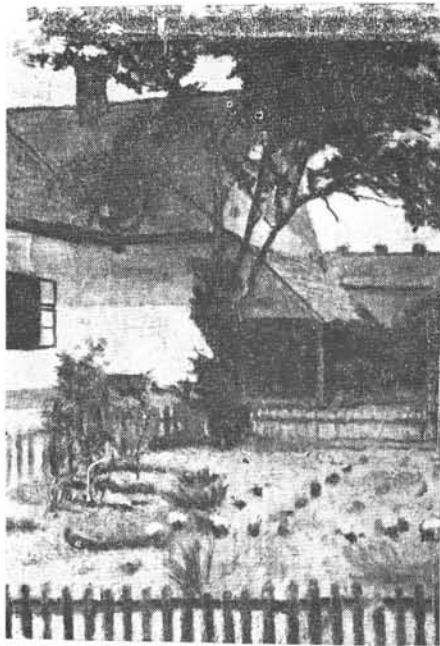
A drávatoroki erdőben töltött hasznos vakáció után Károlyi 1896 őszén indult el Olaszországba. Rómában Rudnay Gyulával és még két magyar szobrásszal, a Via Ripeta-n lakott, akikkel „...ugyanoda jártak rajzolni az Instituto Di Belle Arti-ba, illetőleg nappal ennek szabadiskolájába, a Scuola Libera-ba, esti aktra pedig a Villa Medici-beli Francia Akadémiára.”⁵⁸ Művészeti szomját Rómában volt miből oltania. Szorgalmas intézeti stúdiumai mellett, gyakran kereste fel a képtárat a gyönyörködve tanult a magmesterek alkotásaiból. Érdeklődését Beato Angelico és Michelangelo között osztotta meg, különösen azonban Velasquez alkotásai voltak rá hatással. Megtalálni vélt boldogságát csak az egyre súlyosbodó anyagi gondjai nem engedték teljessé lenni. Félt, hogy külföldi tanulmányait pénz híján újból meg kell szakítania. Szerencsére azonban, 1897 januárjában megismerkedett a Rómában tartózkodó magyar Fraknoi Vilmos püspökkel, aki a szegedi fiatalembernek támogatást ígért. Megbízta mindjárt Melozzò da Forlì és Pinturicchio Vatikánban

⁵⁸ Bényi L.: i. c.

őrzött alkotásainak lemásolásával, amit Károlyi el is vállalt és a püspök meglezésére teljesített is.

Több mint egy évet töltött az „Örök város”-ban. Közben Fraknoi megszerette a szorgalmas, csendes fiút, és azt ajánlotta neki, hogy legyen szentképfestő. Ő azonban ismét elhárította magától a gondtalan életet biztosító állást, mert művészi függetlenségét nem engedte semmi által korlátozni. Római munkakörét megúnván 1897

Károlyi Lajos: Kertrészlet.
1910 k. o. v. 50×37 cm. MFM

őszén újra Münchenbe utazott, hogy bekerülhessen ő is, mint Nyilasy Sándor Hollósy híressé vált festőiskolájába. Törekvése sikerrel is járt. Szegedi tanítványának mellette töltött iskolai éveiről a nagy magyar művésznevelő később szép bizonyítványt állított ki.⁵⁹

A nagybányai művészekkel a Hollósy-iskola keretében 1898-ban hat tanulmányfejet Károlyi is kiállított. Minden bizonynyal ezek közül való az a két fiatal nőt ábrázoló kép, melynek reprodukciói Kun József „Károlyi Lajos”-ról szóló cikkének kép-mellékleteként, a Művészet 1913. évf. 141. oldalán szerepelnek. Már tanulmányfejekon is jól tükröződik Károlyi kiváló jellemző ereje és fátyolosan szomorkás líraisága, melyek művészetében alapvető tényezőkként mindvégig megtalálhatók. E tanulmányai magukon hordják a Hollósy-iskola szemléletmódját is, melyet a korabeli újság így méltat: „...Ezeknek az iskolai munkáknak semmi közül az akadémiai munkához és föltünteteti azt a roppant úrt, amely az akadémiai sablonok és Hollósy mester zseniális vezetése közt tátong.”⁶⁰

Károlyi otthon, a fővárosban élő barátja⁶¹ közvetítésével 1898 nyarán néhány

tanulmányát mellékelve, folyamodványt nyújtott be a Budapesti Képzőművészeti Tanácsához, hogy külföldi tartózkodását biztosító ösztöndíjban részesülhessen. Próbálkozása azonban nem járt eredménnyel. Fél év múlva Nyilasyval együtt ő is szeretne volna elnyerni azt az ezer koronás művészeti díjat, melyet szülővárosa, Szeged első ízben adományozott. Ez azonban egyikőjüknek sem sikerült. Az öt pályázó:

⁵⁹ Hollósy kézírásával kiállított eredeti bizonyítvány, — melyet Malatinszky György bocsátott rendelkezésünkre — szövege a következő:

„Károlyi Lajos Úr szegedi illetőségű művésznövendék, 1879. november hava óta iskolám növendéke, ez idő szerint is a legkitartóbb szorgalommal és a legkitünőbb eredménnyel munkálkodik.

München—Nagybánya, 1899. június 6.

Hollósy Simon”

⁶⁰ y. j.: A nagybányaiak. A Hét, 1899. 1. sz.

⁶¹ Rátkovics Mihály szegedi származású, budapesti műegyetemi hallgató, majd később mint a fővárosban élő műépítész, Károlyi barátja volt s a festőt tőle telhetően támogatta. 1895—1903 között a művészhez írt 54 darab levelét — egyéb Károlyira vonatkozó dokumentumokkal együtt — Malatinszky György, Károlyi nagybátyjának fia bocsátotta rendelkezésünkre.

Károlyi Lajos, Kendelhoffer Ferenc Károly, Nyilasy Sándor, Tóth Molnár Ferenc és Zombori Lajos közül az utóbbi lett a nyertes. Az ösztöndíj odaítélésében — a helyi lap szerint — a tanács részrehajlóan döntött.⁶²

A gyenge fizikumú Károlyit nemcsak lelkileg, de egészségileg is próbára tették az ösztöndíjak megszerzésének sikertelenségei. 1899 kora tavaszán gyomor baj kínoztta, aminek oka — az izgalmon kívül — elsősorban a rendszertelen étkezés volt. Ettől fogva lett vegetáriánus. A húsfélékről lemondva leginkább gyümölcsöt és növényi eredetű ételeket fogyasztott haláláig,⁶³ igénytelen életmódja folytán pénzre alig volt szüksége. Azt a keveset, ami létminimumát biztosította, megkereste utóbb Hollósy mellett, aki rábízta festőiskolája adminisztratív teendőit. S hogy Hollósy mennyire megbecsülte a törekvő fiatal művészt, jól tükrözi egy levele, melyben tanítványát állami ösztöndíj elnyerésére ajánlotta: „...Károlyi egyike azoknak a keveseknek — írja Hollósy —, akik tiszteletet fognak kivívhatni a mi hazai művészetünknek: erre nézve biztosítékot nyújt az ő véghetetlen magas műveltsége, ennek megfelelő tehetsége és szorgalma, komolysága.”⁶⁴

Károlyi Lajos Hollósy mellett töltött müncheni idejéről Réti I. nagybányai monográfiájában így ír: „Münchenben igen szerényen élt, de nem is akart másként. A kényszerű nélkülözésből tudatos igénytelenséget, erkölcs filozófiát, erényt csinált. Meg volt elégedve sorsával, főleg, hogy Münchenben lehetett és a művészetben élhetett. Ez betöltötte érzékeny, gyöngéd és rajongó lelkét. Festői tehetsége finom, de halk hangú volt. Nehezen, kétségek között, elmélyedve dolgozott, azonban egy-egy fejtanulmányánál, nemesen rajzolt önarcképnél, tájvázlatnál abban az időben nem igen jutott messzebbre. Aszkétikus, szerzetesi életmódja mellett a temperamentuma nem vehetett nagyobb lendületet. Fütetlen, bútorozatlan műtermében télen minden reggel a kádjában be kellett törnie a jeget a fürdés előtt. Ily életmód mellett vélte magát edzeni és serdülőkorában legyengült szervezetét megerősíteni.”⁶⁵

Károlyi a müncheni és nagybányai évek alatt nemcsak a mozgalom Réti által megfogalmazott programját („Minden szép és igaz legegyszerűbb forrása a természet”) tette magáévá, hanem behatóan foglalkozott társadalmi és vallás erkölcsi kérdésekkel is. Szenvedéllyel merült el Tolsztoj életfilozófiájának tanulmányozásában, s ez végül arra serkentette, hogy 1899 őszén mindenét pénzzé téve, hozzá zarándokoljon. Nehéz körülmények között jutott el Jasznaja Poljánába, a nagy orosz író otthonába. A vele való találkozásról 1910-ben, Tolsztoj halálának évében emlékezett meg egy helyi lapban.⁶⁶ A jasznaja poljánai út után Károlyi szülővárosában, Szegeden

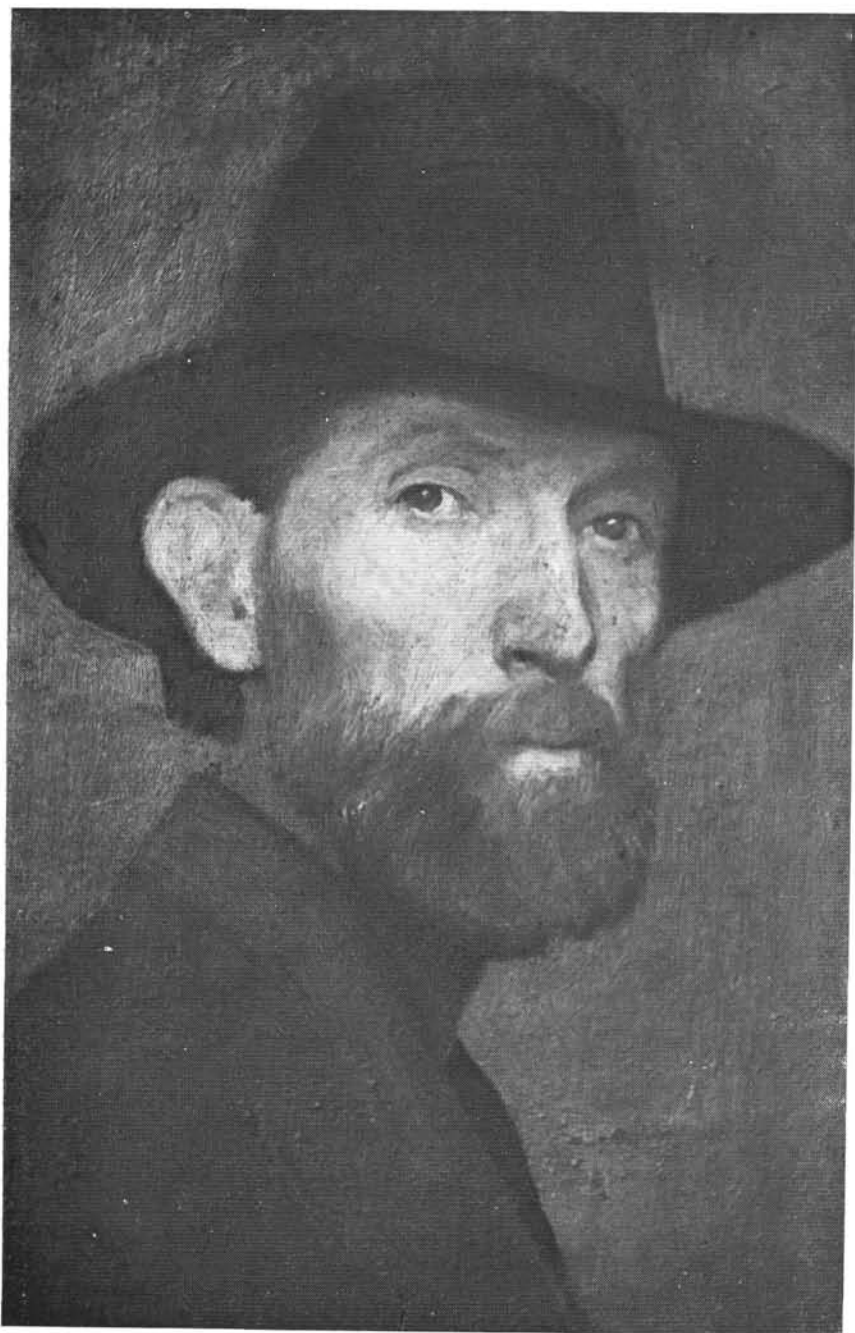
⁶² „A szegedi művészifjak reményt keltő sikerei hatottak arra, hogy Szeged immár egy pár művészi ösztöndíjjal is rendelkezik — írja Kulinyi Zsigmond, a századfordulón megjelent könyvében —. Így Zombori Fodor István ügyvéd 1898-ban 12 000 korona alapítványt tett, hogy annak évi kamataiból külföldön folytathassa a tanulmányait oly szegedi ifjú, aki a művészet valamely ágában föltűnést kelt. Maga a város közönsége pedig azon alkalomból, hogy a király a székesfővárosban tíz szobormű felállításáról rendelkezett, 1895-ben 20 000 korona alapítványt tett, melynek kamatai ugyancsak szegedi művésznövendékek ösztöndíjára fordítandók.” — *Kulinyi Zs.*: i. m. 484—485.; Az ösztöndíj első ízbeni odaítélésével kapcsolatban lásd: Bob: Az élet mozija (két felfogás). Délm. 1934. jan. 6.

⁶³ Az 1910-es évek elején Szegeden többen csoportosultak Károlyi Lajos mögé, akik vegetáriánus elveket vallottak. — *Barabás B.*: i. c.

⁶⁴ *Soltész Z.-né*: i. m. 623.

⁶⁵ *Réti István*: A nagybányai művésztelen. Bp. 1954. 313—314.

⁶⁶ *Károlyi Lajos*: Tolsztoj. Délm. 1910. dec. 25.; *Kézai Simon*: Szegedi festő Tolsztojnal. Délm. 1910. nov. 17.; Károlyi jasznaja poljánai útját és Tolsztojjal való találkozását, 1921 szeptemberében elbeszélte Prohászka Ottokár püspöknek, akinek Székesfehérvárott ezidőben vendége volt. Ekkor festette meg a főpap és annak testvére, Prohászka László gyáros arcképét. *Prohászka*: Soliloquia c. naplójában (Bp. 1929. 81. és 96—97.) feljegyezte a szegedi festővel való beszélgetését, melyet később *Földi Mihály*: Prohászka és naplója: Soliloquia (Nyugat, 1929. XXII. 598.) és tőle idézve, *Vér György*:

Károlyi Lajos: Önarckép. 1920. k. o. v. 45×37,5 cm. MFM

telepedett le. Diákoskodása színhelyén, nagybátyja házánál az alsóvárosi Róka utca 24. sz. alatt talált otthonra. Jó ideig nem vett ecsetet a kezébe. Úgy gondolta, hogy nyugalmát csak nehéz testi munkában nyerheti vissza, ezért elszegődött unokabátyjához Makóra, asztalosnak. A közel egy esztendő alatt, amit e szakmában eltöltött, visszanyerte lelki egyensúlyát. A csöndes vidéki légkörben a testi munkától felüdülve újra kedvét lelte a művészetben. Festészetének kibontakozása ekkor kezdődött el.

Károlyi Lajos és Nyilasy Sándor a századfordulókörül — 1899-1900 körül — Szegeden letelepedve találtak igazán önmagunkra. Nyilasy előbb Horgoson, majd Tápén ütötte fel tanyáját. Itt a természet és az egyszerű népi élet közelségének hatása alatt festette legszebb képeit: a széljárta tavaszi földeken dolgozó és alkonyatkor fáradtan hazafelé tartó embereket, vagy a vasárnapi ünneplőbe öltözött, vidáman enyelgő parasztfiatalokat ábrázoló alkotásait. Sokszor megihlették a falu kisablakos, zöld-zsalugáteres, rozzant kerítéses házacskái, akácoktól árnyas utcái és a Tisza napégette, füzes borította partjai.

Nyilasyval ellentétben Károlyi Lajos magánykedvelő, szobájába húzódó, csöndes, elmélkedő festő volt. Erkölcs- és művészetfilozófiai törekvései megvalósítására szentelt életét remete módon, minden anyagi igényről lemondva élte le. Százakra menő önarcképein és kedvelt virág-ábrázolásain kívül odaadással festette a kertvárossá fejlődő Újszeged egy-egy részletét, a régi Szeged ódon hangulatú utcáit, gyengéd színekkel örökítve meg sajátos szépségüket.

Szolnokra és Vásárhelyre került festők

A több mint félszázados múltra visszatekintő szolnoki művésztelep jelentősége nagy fontosságú az új magyar képzőművészet történetében. „Hiszen a XIX. század második felében — írja Végvári Lajos — részben itt alakult ki a hazai életkép és tájképfestészet, közelebről az alföldi tájfestészet.”⁶⁷ Mint Nagybányán, úgy Szolnokon sem bontakozott ki egy egységes irányzat, de az itt működő mesterek: Deák Ébner Lajos, Bihari Sándor, Fényes Adolf, Pólya Tibor, Aba-Novák Vilmos és mások, ha egymástól eltérően festettek is, összességükben mégis hű képet adtak az Alföld tájáról és népéről. A paraszt-ábrázolás Munkácsyhoz kötődő kritikai realista útja Pataky László, Révész Imre és más, népi valóságot megjelenítő festők művei kapcsán a századfordulón túl is nyomon követhető. A kilencszázas évek elejétől mindinkább fokozódó társadalmi ellentmondások nemcsak a szolnoki Fényes Adolf, hanem a vásárhelyi Tornyai János és a Szentes környékén élő Koszta József festészetében is hiteles tolmácsolást nyernek. Képeiken az alföldi nép nehéz viszonyai leleplező erővel jelennek meg. Szolnok, csakúgy, mint a századelőtől kibontakozó Hódmezővásárhely, az alföldi művészet központja lett. Mindkét helyre alapító tagként egy-egy szegedi születésű festő is került. Szolnokra a kiváló állatfestővé vált *Zombory Lajos*, Vásárhelyre pedig a sík vidék poézisét kifejező *Endre Béla*. Munkásságuk jelentősége folytán az alföldi festészet mesterei közt tarjuk őket számon.

A város első ízben adományozott művészeti díjával egy helyi lakatosmester fiát, *Zombory Lajost* (1867—1933)⁶⁸ tüntette ki, hogy Münchenben Zügel mellett állatfes-

Károlyi Lajos, a szentéletű festő (Délm. 1940. jún. 29.) c. írásunkban, a püspök Károlyival kapcsolatos naplórészleteit felelevenítik.

⁶⁷ *Végvári Lajos*: Szolnoki művészet. 1852—1952. Bp. 1952. 7.

⁶⁸ SzH 1902. okt. 7.; SzH 1903. márc. 14.; SzH 1904. máj. 27.; SzH 1905. márc. 1.; *Kulinyi Zs.*: i. m. 484.; *Gy.*: Zombory Lajos. Képzőművészet, 1928. 10. sz. 119—120.; Zombory Lajos halála. Magyar Művészet. 1933. 12. sz. 380.; *Végvári L.*: i. m. 36, 64, 67—68, 77, 79.; *Lyka Károly*: Festészetünk a két világháború között. Bp. 1956. 100.; *B. J.*: Az építész festő (Zombory Lajos). Délm. 1973. nov. 17.

Zombory Lajos: Huszárverseny Szegeden. 1910 k. o. pl. 34×49 cm. MFM

tészetet tanuljon. Ezt megelőzőleg tizenkét éven át aradi és szegedi építési tervezőirodákban — többek között — Pártos és Lechner keze alatt dolgozott. A szegedi gőzfürdő és az itteni közművelődési palota tervpályázatának második díját egyik társával Zombory nyerte el (1892).⁶⁹ Ő tervezte a helyi volt ügyvédi kamara épületét (1896) is, amely ma a KISZ városi és járási bizottságának székháza.

A müncheni akadémia után Zombory Lajos Benczúr mesteriskolájában folytatta tanulmányait, majd 1903-ban állami ösztöndíjban részesült. Állatképeit először 1905-ben budapesti műtermében mutatta be. Ezt követően 1908 januárjában mintegy 90 festményéből a Könyves Kálmán Művészeti Társaság termeiben rendezett kiállítást. Ezúttal mondta Zombory: „...szenvetélyel pingálok öklömnyi gyermekkorom óta. A magyar Alföld szépségei vonzanak. Ma is félttem magamat, ha rá gondolok, hányszor szöktem ki apám szegedi házából Tápéra, a nyáj, a ménes, a gulya közé, hogy azokat rajzolgassam.”⁷⁰ Ekkor Zombory Lajos már Szolnokon telepedett le, melynek később egyik vezető alakja lett. 1928-ban az Alföldi Művészek Egyesületének szegedi tárlatán alkotásaival ő is szerepelt. Az ezúttal hazalátogató festő a szegedi művészeti élet érdekében javasolta, hogy a város építtessen állandó kiállítási csarnokot, idővel pedig művészeti iskolát létesítsen.⁷¹

Nemcsak szóval, hanem tettel is bizonyította szülővárosához való ragaszkodását. Hálából 26 festményét ajándékozta a szegedi múzeumnak, melyeket a művész szolnoki műtermében Móra Ferenc, a közgyűjtemény akkori igazgatója válogatott

⁶⁹ SzN 1892. márc. 8.; SzH 1892. máj. 31.

⁷⁰ SzH 1908. jan. 5.

⁷¹ *Lengyel Vilma (L. V.): Beszélgetés Zombory Lajossal. Délm. 1928. jún. 7.*

ki.⁷² Az 1928-ban idekerült Zombory-képek közül a „Szántás,” a „Huszárverseny Szegeden” és a „Jéghordás ökrökkel” népszerű alkotások. A Magyar Nemzeti Galériában és a szolnoki Damjanich János Múzeumban Zombory Lajos számos műve megtalálható.

A Vásárhelyen munkálkodó *Endre Béla* (1870—1928)⁷³ születési helyére vonatkozóan megoszlanak a vélemények. A lexikonok szerint Hódmezővásárhelyen, Kiss Lajos és Ybl Ervin szerint viszont Szegeden jött a világra. Ez utóbbi tény hitelességét Bényi Lászlónak a festő családtagjai is megerősítették.⁷⁴ A vele foglalkozó szakemberek kutatása és a művész hozzátartozói szerint is Endre Béla 1870-ben Szegeden a város egyik legszebb magánépületében — a már szóba került — „Feketeház”-ban született. Atyja ugyan a vásárhelyi Ármentesítő Társulatnál mérnökösödött, de a „Feketeház” tulajdonosának, Mayer Ferdinánd szegedi vaskereskedőnek egyik leányát vette feleségül. A gyermek Endre Béla többször vendégeskedett nagyszüleinél, így „...nyolc éves korában — írja Kiss Lajos — tavasszal Szegeden tartózkodott rövid ideig, mert a családi hagyomány szerint az 1879 március 5-én történt gátszakedáskor apja dereglyén szállította át Vásárhelyre.”⁷⁵ A későbbiek során 1887-től Endre Béla a főreáliskola VI—VII. osztályát (az utóbbit megszakítva) Szegeden végezte, ahol Kacziány Ödön tanította rajzra. Endre egykori tanárával 1895-ben Rómában találkozott ismét össze, s ott pályájának kialakítására Kacziánynak is volt hatása. Olaszországi stúdiuma — beleértve az Accademi di Raffaello Santi és egyéb képtárak látogatását —, másfél évig tartott. Így valószínű, hogy az 1896—97-ben szintén Rómában tartózkodó Rudnay Gyulával és a szegedi Károlyi Lajossal is összehatalálkozott. Annál is inkább, mert Endre Béla is, akár csak Károlyi, megfordult Fraknói Vilmosnak, a művészetkedvelő magyar püspöknek és történetírónak római otthonában.⁷⁶ Endre Béla pályakezdésének másik fontos állomása párizsi tanulmányútja volt, 1901-ben. Ő is, mint a szegedi Nyilasy Sándor, 1898-ban müncheni tartózkodását követően Párizsban, a Julian akadémián tanult. Bár rá sem volt hatástalan a modern francia piktúra, Párizsban éppen arra eszmélt rá, hogy itthon, az Alföldön bontakozhat csak ki igazán festészete. Finom tónusú táj- és figurális ábrázolásai, de méginkább magas műveltsége és érzékeny, visszahúzódó természete révén Szeged festőpoétájával, Károlyi Lajossal válik rokonná. Mindkettőjükhez közel állt az azonos lelkialkatú Juhász Gyula. A két művész versírásra is ihlette a költőt.⁷⁷

1899-től kezdve Tornyaiival közösen Endre Béla többször szerepelt képeivel a szegedi tárlatokon, melyek közül különösen az 1904-ben rendezett kiállításon volt nagy sikerük. A század elején, a Bartók, Kodály és Vikár, ill. Körösfői-Kriesch

⁷² Délm. 1928. júl. 4. sz. újság részletet közöl abból a levélből, melyet Zombory Lajos ez alkalommal a szegedi tanácshoz írt. „Hivatkozással a 18 691/1928. tan. sz. alatti leiratára, van szerencsém tisztelettel értesíteni, hogy Móra Ferenc Úr június 30-án szolnoki műtermemben felkeresett és velem együtt 26 darab képet, 1 darab római mellszobrot és egyelőre 30 darab könyvet közös megegyezésünk alapján kiválasztottunk... Öröömöm teljes lesz, ha ténykedéssel ezúttal a Tekintetes Tanács megelégedését kiérdemelhetem és ezzel együtt Szeged, szeretett szülővárosomnak készséges szolgálatára leheltem.”

⁷³ Endre Bélával kapcsolatos fontosabb irodalmat lásd: *László Emőke*: Endre Béla festészete c. tanulmányának jegyzetanyagában. — Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1968. Szeged, 1968. 219—235.

⁷⁴ *Kiss Lajos*: Vásárhelyi művészet. Bp. é. n. 58—64.; *Ybl Ervin*: Egy elfelejtett magyar festőművész. Szépművészet, 1940. 1. évf. 2. sz. 34.; Bényi László levele Szelesi Zoltánhoz. Bp. 1954. dec. 7.

⁷⁵ *Kiss L.*: i. m. 60.

⁷⁶ Lásd: *Kiss L.* és *László E.*: i. m.: *Szelesi Zoltán*: Károlyi Lajos — Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1958—59. Szeged, 1960. 143—189.

⁷⁷ *Olvdáskor* — Endre Béla képe alá.; Endre Bélának sírjára; Károlyi Lajoshoz; K. L. — *Juhász Gyula*: Összes versei. Bp. 1959. 384, 666, 807—808, 814.

Endre Béla: Falu este. o. v. 54×75 cm. MFM

Aladár által elindított népzenei, népművészeti kutatás a vásárhelyi kolónia tagjai közt is megértésre talált. Tornyai János, Kiss Lajos és Endre Béla voltak az itteni népművészet első kutatói. 1912-ben létrehozták a Vásárhelyi Művészek Majolika és Agyagipari Telepét, melynek egyik alapító tagja Endre Béla volt. A Majolika Telep első kiállításával (1912) együtt több mint 100 Endre-kép került először a nyilvánosság elé, melyet utána (1913) Szegeden, Makón és Aradon is nagy érdeklődéstől kísérve mutattak be.⁷⁸ Jellemző a művész vonzó szerénységére és mélyeséges etikai magatartására, hogy másfél évtizednek kellett eltelnie, míg ismét jelentkezett alkotásaival a szegedi közönség előtt. Ezúttal is a Majolika Telep munkáival együtt szerepelt. A helyi Kass-szálló halljában 1927 októberében megrendezett kiállítást Juhász Gyula nyitotta meg.⁷⁹ Ez volt az utolsó, általa is megért tárlata, mert alig egy év múlva, 1928 nyarán Mártélyon elhunyt.⁸⁰ Közvetlen halála előtt — 1928 júliusában —, az Alföldi Művészek Egyesülete első szegedi kiállítása alkalmával vásárolták meg Endre Béla „Szeles idő” c. festményét, amely a későbbiek során még két művével („Gorzai táj” és „Faluk este”) együtt a Móra Ferenc Múzeumba került.

⁷⁸ *Szentiványi Gyula*: Endre Béla festőművész képei. Vásárhelyi művészek majolika kiállítása. SzH 1912. nov. 1.; *Gonda József*: Endre Béla képei. SzN 1912. nov. 20.; Képkiallítás Makón. SzH 1913. márc. 18.; Makói Újság 1913. márc. 18—19., dec. 19.; Aradi Közlöny 1914. máj. 24.

⁷⁹ *(Lengyel Vilma) l. v.*: Endre Béla és vásárhelyi művészek kerámiai telepének kiállítása a Kass-halljában. Délm. 1927. okt. 30.

⁸⁰ Endre Béla (egy alföldi festő halála). Délm. 1928. aug. 15.; Endre Béla. Magyar Művészet. 1928. 7. sz. 597.

Endre Béla halála után 1950-ben Vásárhelyen, 1951-ben Budapesten, majd 1958-ban ismét a Tornyai János Múzeumban rendeztek a művész képeiből emlékkiállítást.⁸¹ A festő 100 éves születési évfordulója alkalmából — 1970-ben —, minden eddiginél nagyobb Endre-kiállítást hoztak létre Vásárhelyen. Ezt a tárlatot a Móra Ferenc Múzeumban és a Nemzeti Galériában is bemutatták.⁸²

Endre Béla munkásságát többen méltatták. Ezek közül László Emőke tanulmányából idézünk: „Életműve — írja —, nemcsak a XX. század első negyedének hazai stílustörékvései között magányos, hanem az eszmeileg hasonló törekvésű alföldi festőtársaitól (Tornyai, Koszta, Rudnay) is elválasztja őt szelíd természete, másfajta festői kultúrája. Halk, lírai megfogalmazója a jellegzetesen magyar festészet kialakítására irányuló szándéknak. Emellett ő az, aki talán széleskörű műveltségéből, talán az alkatából eredően, az alföldiek közül legjobban megérti a kor modernebb festői irányzatait.”⁸³ E megállapítás megegyezik azzal a véleményünkkel, hogy az alföldi művészet a század elején — bár eddig nem helyeződött különösebb hangsúlyra — kettős karaktert mutat: Tornyai, Koszta, Rudnay mélyzengésű, komor festészetével egyidejűleg bontakozik ki és a későbbiek során is ezekkel együtt tart, sőt kiegészíti amazok sötét tónusát egy lírai, derűs hangvételű helyi jellegű piktura: Nyilasy Sándor, Károlyi Lajos és Endre Béla munkássága által reprezentált festészet. Az alföldi táj szépségeit, komorságát, népének örömet-bánatát poétikus vagy drámai módon ábrázolva teremtették meg a délföldi festészetet a különböző alkotói karakterű mesterek — együttesen.

Híres szegedi műgyűjtő-családok

A XIX. század végére jelentőssé vált a helyi műgyűjtés is, melynek fejlődését nem hagyhatjuk említés nélkül. A szegedi műgyűjtés kezdetei a reformkor idejére nyúlnak vissza, melyről Bálint Sándor „Szeged városa” c. könyve is említést tesz. Többek között *Schaeffer Ádám*⁸⁴ vaskereskedő házának fényes berendezését emeli ki. A copf-stílusú házat, melyet nemrég bontottak le, Vedres István tervezte (1809), Schaeffer szobáinak rózsafából díszített padozatait párizsi szakmunkások készítették. A mennyezetfestmények holland művész nevéhez fűződtek. A bútorzat és egyéb berendezés szintén nyugati mesterektől származott. Szép ötvösmunkákat, valamint meissenai és altwien-porcelánokat is őrzött; Ferancia és holland képek mellett állítólag egy Rubens-festménye is volt. Schaefferen kívül — a már említett — *Vedres István* szegedi építész és *Korda János*⁸⁵ 48-49-es nemzetőr ezredes műgyűjtő családját kell előljáróként megemlítenünk.

A későbbiek során, a század második felétől kisebb helyi gyűjteményekről, mint pl. *Kováts István* szegedi építőmester műtárgyairól szerezhetünk tudomást. Már ő előtte *Krebsz Mihály* vaskereskedőnek — Rákosi Nándor festőművész atyjá-

⁸¹ (*Szegi Pál*) *Szegi*: Endre Béla emlékkiállítása. Szabad Művészet, 1950. 444.; (*Székely Zoltán*) *Székely*: Endre Béla emlékkiállítása. Szabad Művészet, 1951. 133.

⁸² Endre Béla emlékkiállítása. 1958. Tornyai János Múzeum, Hmvhely. Katalógus. 1958. Katalógus. 1958. Bev.: *Kiss Lajos*.: Endre Béla emlékkiállítás. 1870—1928. Tornyai János Múzeum, Hódmezővásárhely; Magyar Nemzeti Galéria, Budapest; Móra Ferenc Múzeum, Szeged. Katalógus. Bev.: *László Emőke*.; *Szelesi Zoltán*: Endre Béla emlékezete. Délm. 1970. nov. 15.

⁸³ *László E.*: i. m. 219.; Lásd még: *László Emőke*: Endre Béla, Corvina, 1973.; *Szelesi Zoltán*: Az Alföld festő-lirikusa. Könyv Endre Béláról. Délm. 1974. febr. 20.

⁸⁴ *Bálint S.*: i. m. 92.

⁸⁵ A Korda-örökösök adományaként került 1861-ben a szegedi múzeumba Joó Ferenc: Korda János arcképe.

nak — főleg a fia munkáiból két szobát betöltő képtára volt, melyről a korabeli Szegedi Hírlap is írt. Szegeden az első szökőkutas, kultúraltan kialakított kertet is Krebsz hozta létre. Mint Krebsz Mihály, úgy később — a múlt század harmadik negyedében — *Mayer Ferdinánd* is tekintélyes helyi vaskereskedőnek számított, aki a — már szobakerült — „Fekete-ház” tulajdonosa volt. A róla író Ybl Ervin szerint, házának berendezése — a romantikus gót stílusú bútorok — is a tervező építész, Gerster Károly rajzai alapján készültek. Mayer rokona volt — az említett — Rákosi Nándor, akitől családi arcképén (1865) kívül, egyéb tájbrázolásokat is őrzött.⁸⁶

Szólunk kell *Zsótér Andorról*, a szegedi hajósgazdáról — Mikszáth Kálmán barátjáról —, aki értékes grafikákkal rendelkezett. Ebből a kilencvenes évek elején a városi múzeumnak 42 rajtot ajándékozott, amelyek olasz és német barokk mesterektől származó oltár- és mennyezetképekhez készült vázlatok. Találhatók közöttük tollrajzok, Donnertől, Sambach-tól és Maulbertsch-től.⁸⁷ Indokoltnak véljük Bálint Sándornak azt a megállapítását, mely szerint „...nyilvánvaló, hogy ez a művelt polgári környezet ihlette a múlt század legnagyobb hazai gyűjtőinek és bibliofiljainak egyikét, Ráth Györgyöt is, aki itt született és nevelkedett Szegeden.”⁸⁸ Műkincseiről Radisics Jenő írt 1906-ban, „Az Országos Ráth György Múzeum Kalauza” címen.

A XIX. század végén a helyi műgyűjtők közül a földbirtokos *Kárász Géza* tűnt ki, akinek keze alatt — egy ideig — az örökölt gyűjtemény múzeális méretűvé bővült. Kárász azonban költekező életmódot folytatott, sokat tartózkodott külföldön, így élete vége felé áruba kellett bocsátania műkincseit, amelyet 1890 tavaszán árvereztek el Párizsban. Kovács János szegedi helytörténész 1891-ben megjelent cikkében részletesen foglalkozott Kárász gyűjteményeivel.⁸⁶ Ebből — többek között —, a pekingi nyári palotából tulajdonába került kínai vázát, a Lodi-i templomból származó románkori bronz-gyertyatartót és Pollaiuolo művének tartott zománcos oltárkeresztet, valamint a gyűjteményében levő régi Sèvres-i porcelánokat emelt ki. Megemlítette, hogy Kárász iparművészeti kuriózumait a külföldi szaklapok is közölték, köztük a párizsi *Publication* és a német *Kunstgewerblatt* is írt e magyar gyűjteményről.

A múlt század szegedi műgyűjtés történetének fontos dátuma az 1891-es esztendő. Ugyanis ez év áprilisában volt az első nyilvános kiállítás a Szegedi Nőiparegylet gondozásában. Műgyűjtők — *Fluk Ferenc*, *Lengyel Józsefné*, *Odry Lehel*, *Zsótér Andor* és mások — képeiből, Kacziány Ödön rendezésével hozták létre a Tisza Szálló nagytermében. Külön érdekességet adott a kiállításnak, hogy a Szegeden vendégszolgáltató Jókai Mór nyitotta meg.⁹⁰

⁸⁶ Irod.: SzH 1862. áprl. 12.; 1863. áprl. 8., áprl. 25.; 1864. öprl. 9.; *Ybl Ervin*: Egy szegedi műpártoló. Művészettörténeti Értesítő, 1961. 42—44.

⁸⁷ Lásd: A Móra Ferenc Múzeum képzőművészeti leltárkönyvének 54 406—55 447. sz. bejegyzéseit.

⁸⁸ *Bálint S.*: i. m. 92.

⁸⁹ *Kovács János*: Kárász műkincseiről. SzH 1891. febr. 11., febr. 21.

⁹⁰ Jókai e kiállításon az alábbi beszédet mondotta (SzN 1891. áprl. 25.)

„Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

A Szegedi Nőiparegylet megbízott azzal, hogy a Nőipar javára rendezett képtárlatot nyissam meg. Azt hiszem, hogy nem a véletlen találkozása ez a momentum, hogy a művészet nyújt testvérkezet az iparnak. Más nemzeteknél is, ahol a művészet és az ipar kifejlődött, együtt működik a festő paléta, a szövőszék és a gyalupad. Nálunk magyaroknál még inkább tanácsolva van az együttműködés, ahol hazai ipart csak a nemzeti felfogás, az eredeti motívumnak felhasználása fogja versenyképessé tenni az idegennel.

Ezért üdvözlöm ez alkalomból a jelen kiállításon résztvevő művészeket és műpártolókat, ezen kiállítást rendező Nőiparegyletet és különösen a közönséget, melynek pártolása vezetni sikerre és juttatja kívánt célhoz annak kitűnőit.

Az ég áldása kísérje együttes törekvésüket.”

A bemutatott képek között főleg XVI—XVII. századi olasz festők alkotásai szerepeltek. A magyar mesterek soraiból Barabás és Munkácsy volt néhány művével képviselve. A helyi festők közül pedig Rákosi (Krebsz) Nándor, Joó Ferenc és Polczner Jenő egy-két munkájukkal vettek részt. A korán elhunyt Polczner festményei felkeltették Jókai figyelmét. Egy szegedi magántulajdonból mostanában előkerült férfi fejet ábrázoló képe az egyetlen mű, amit tőle ismerünk.

A századforduló körül neves itteni műgyűjtő-házaspárnak számított *Enyedi Lukács* és felesége, *Zsótér Ilona*. Enyedi mint a Szegedi Napló főszerkesztője és lap-tulajdonosa szép jövedelemmel bírt, amelyhez felesége tekintélyes örökölt vagyona járult. Jómóduk lehetővé tette, hogy műtárgy-vásárlás céljából többször is megforduljanak külföldön. Műkincseikről Diener-Dénes József írt 1903-ban a Művészet c. folyóirat hasábjain.⁹¹ Ebből tudhatjuk meg, hogy a félszáz műalkotást kitevő Enyedi-gyűjteményben a quattrocentotól számítva képviselve voltak a különböző itáliai iskolák: a sienai, firenzei és velencei mesterek közül nevesebbeknek és kevésbé nagyoknak egyaránt megtalálható egy-egy alkotása. Állítólag Reynolds, Poussin és Watteau műveiből is őriztek néhányat. Az Enyedy, illetve Zsótér gyűjteményre a tulajdonosok halála után nemcsak a szegedi múzeum, de a Szépművészeti Múzeum is jogot formált. A gyűjtemény azonban az oldalági örökösök kezére került, mivel végrendelet útján ezek közgyűjteményeknek nem hagyományoztak festményeket. Így a művek nagy részét elárverezték és közülük sok külföldi tulajdonba ment át. Végül is három kép, egy XV. századi (Toszkánai iskola: „Mária koronázása”) és két XVI. századi olasz festmény (Bronzino (?): „Angyali üdvözet”, Sodoma iskolája: „Szent-család”) 1925-ben a szegedi múzeumba került.⁹² Az Enyedi-gyűjtemény (melyről Kisteleki Ede helyi író is megemlékezett)⁹³ Térey Gábor által készített leíró-lajstromát — kéziratként — 1923-ban a Szépművészeti Múzeumban helyezték el. Mint kuriózumot hozzuk fel *Schwaiger Imre*, Szegedről Delhibe elszármazó, híressé vált műgyűjtő nevét, akiről először a múlt század végi (1896) helyi újságokból kapunk hírt. Mostanában pedig Péter László emlékezett meg róla.⁹⁴ A Baktay Ervinnel és Felvinczi Takáts Zoltánnal is kapcsolatban levő — 1940-ben Indiában elhunyt — Schwaigertől származik a budapesti Keletázsiai Művészeti Múzeum értékes indiai gyűjteményének nagyrésze.

Művészeti életünk a századvégen

Ahhoz, hogy Szegeden az ábrázolóművészeti élet korszerűvé kezdjen válni, nemcsak a helyi műgyűjtés fellendülésére, valamint a két legtehetségesebb festőnk, Nyilasy Sándor és Károlyi Lajos letelepedésére volt szükség. Ebben a vonatkozásban sokat jelentett a századforduló körüli itteni művészeti élet koncentrációja, megszervezése is, mely a *Szegedi Képzőművészeti Egyesület* létrehozásával realizálódott. A Nemzeti Szalon akkori vezetősége programjába vette, hogy a nagyobb vidéki városokban műpártoló egyesületeket és reprezentatív kiállításokat hoz létre. Így kívánt bázist teremteni a hazai művészet számára. Vlasics Gyula kultuszminiszter

⁹¹ *Diener-Dénes József*: Az Enyedi-gyűjtemény. Művészet, 1903. 50—56.

⁹² SzN 1922. máj. 6.; 1.) Toszkánai iskola (XV. sz.): Mária koronázása. Fa, temp. 78×54 cm. Ltsz.: 50. 73.; 2.) Bronzino, Agnolo?: Angyali üdvözet. Fa, olaj, koralakú, átm.: 157 cm. Ltsz.: 50. 47.; 3.) G. A. Bazzi Sodoma-iskolája: A szentcsalád. Fa, olaj, koralakú, átm.: 67,3 cm. Ltsz.: 50. 78.

⁹³ SzN 1896. nov. 29.; *Péter László*: Szegedi műgyűjtő Indiában. Délm. 1971. máj. 2.

⁹⁴ *Kisteleki Ede*: Enyedi Lukács műkincsei. SZH 1901. márc. 31.

1899-ben közölte a várossal, hogy a Nemzeti Szalon ezirányú működését Szegeden kezdi meg. Ezzel egyidejűleg négy állami tulajdonban lévő festményt adományozott letétként az itteni múzeumnak.⁹⁵ Vlasics miniszter kívánságát és gesztusát Hock János, a Nemzeti Szalon alelnökének előadása követte a Tisza-parti városban „A magyar nemzeti képzőművészet zászlóbontása Szegeden” címmel.⁹⁶ Ilyen előzmények indították el azt a — sűrű hírlapi cikkek által népszerűsített — művészeti mozgalmat, melynek eredményeként 1899 március elején létrejött a Szegedi Képzőművészeti Egyesület. Az év végére már 47 alapító és 700-at meghaladó rendes tagja volt.⁹⁷

Az egyesület vezetősége: Stelcel Frigyes, Erdélyi Béla, Csernovics Agenor és Lázár György tavasszal és ősszel nagy tárlatokat rendeztek Szegeden a Nemzeti Szalon patronálásával.⁹⁸ Fővárosi művészekon kívül a külföldi tanulmányai után hazatért Nyilasy Sándort és az itt élő Tóth Molnár Ferencet szerepeltették. Az 1899-es őszi tárlaton mutatták be — többek között — *Csók István*; „Magdolna” c. tekintélyes méretű festményét is, melyet az Egyesület megvásárolt, majd a városnak adományozott.⁹⁹ A Móra Ferenc Múzeumban került pompás képet a későbbiek során a párizsi Szalonban is kiállították és elnyerte a Grand Prix díjat. A Szegedi Képzőművészeti Egyesület tárlatain rendezett műtárgysorsolások nyerevényeként és a városi tanács vásárlása révén a szegedi képtár anyaga a századfordulótól kezdve mind gazdagabbá vált. Az ekkorra már tulajdonába jutott Munkácsy „Honfoglalás”-ának nagy szín- és szérvázlata, valamint Vágó impozáns méretű árvíz képe mellé *Molnár József*, *Spányi Béla* és *Telepy Károly* alkotásai kerültek a múlt század utolsó éveiben a szegedi képtárba.¹⁰⁰ Nem a színvonal, hanem a kuriózum kedvéért említjük meg *Margitay Tihamér*; „Párbaj után” c. nagy szalonképét is, melynek novellisztikus hatásossága sokáig lekötötte a helyi múzeumlátogatók figyelmét.¹⁰¹

A századfordulóra jellemző élénk képzőművészeti kultúra egyik jelenségeként a szegedi főreáliskolában három hónapos „művészettörténeti kurzus”-t tartottak a diákok számára.¹⁰²

Szeged képzőművészeti életében a XIX. századot lezáró események között először is a nevezetes művészlátogatásokat kell megemlítenünk. 1900 húsvétján a Szegedi Képzőművészeti Egyesület vendégeiként egy művészcsoport látogatott városunkba Budapestről: *Deák-Ébner Lajos*, *Hegedűs László*, *Telepy Károly*, *id. Vastagh György* és *Zemplényi Tivadar* festőművészek. Képeikkel résztvettek az akkori tárla-

⁹⁵ Művészeti ébredés. SzH 1899. jan. 22.; A letétként elhelyezett négy mű: Zemplényi Tivadar: Szegény asszony otthona; Spányi Béla: Őszi táj; Eisenhut Ferenc: Ítélet előtt, és Révész Imre: Petőfi a táborban c. festmények voltak.

⁹⁶ Hock János előadása. SzH 1899. jan. 23. (rendkívüli kiadás).

⁹⁷ Szegedi Képzőművészeti Egyesület: SzH 1899. jan. 24., jan. 25., jan. 27., jan. 28., febr. 2., febr. 4., febr. 5., febr. 8., febr. 9., febr. 12., febr. 14., febr. 19., febr. 21., febr. 22., febr. 24., febr. 28., márc. 1., márc. 2., márc. 3., márc. 5., márc. 15., márc. 21., márc. 26., márc. 30., áprl. 3., áprl. 6., máj. 21., jún. 11., jún. 23., júl. 2., júl. 9., szept. 1., szept. 27., okt. 19., nov. 8., nov. 16.

⁹⁸ Szegedi Tavasszi Tárlat: SzH 1899. márc. 4., márc. 7., márc. 9—12., márc. 14., márc. 16—17.; Szegedi Őszi Tárlat: SzH 1899. máj. 6., júl. 28., aug. 10., aug. 25., okt. 19., nov. 1.

⁹⁹ A képtárlatról. SzH 1899. szept. 13.; A Szegedi Képzőművészeti Egyesület ajándéka. SH 1899. okt. 20.; Szegedi Városi Múzeum Szépművészeti Osztály lajstroma 58. sz.; Csók István: Magdolna. o. v. 182×143 cm. J. b. I.: „Csók, 1898.”

¹⁰⁰ Lásd: Szeged Városi Szépművészeti Osztály lajstroma: 21, 26—27, 50—51, 56, 58. ltsz. alatti bejegyzéseit.

¹⁰¹ Margitay Tihamér: Párbaj után c. képe (o. v. 205×387 cm. J. b. I.: „Margitay, 1896.”), a vallás- és közoktatásiügyi minisztérium adományaként, 1897-ben került a szegedi múzeumba.

¹⁰² SzN 1900. jan. 20., febr. 23., máj. 25.

ton.¹⁰³ Még ugyanez év októberében *Walter Crane* (1845—1915)¹⁰⁴ angol festő és illusztrátor is két napot töltött Szegeden családjával együtt. *Walter Crane* látogatásának egyik emléke a „Művészet és a Szocializmus” c. újságcikke,¹⁰⁵ a másik pedig az ajándékként itt hagyott „Hajnal” c. szimbólikus pasztellképe, amelyet múzeumunk őriz.

Az év legkiemelkedőbb művészeti eseménye azonban az 1900 őszén rendezett nagyszabású tárlat volt. Ez alkalommal a Kultúrpalota termeiben a helyi művészek munkáin kívül budapesti, sőt külföldön élő magyar festők és szobrászok alkotásai- ból is meg kívántak ismertetni néhányat a város közönségével.

A mesterek színe-java: *Benczur Gyula, Bihari Sándor, Csók István, Fadrusz János, Ferenczy Károly, Fényes Adolf, Tornyai János*, a Párizsban időző *Vedres Márk* és a Szentpétervárott élő *Zichy Mihály* állította ki egy-két értékes művét. E jeles mes- terek, — amint a helyi újság írja: „...kijelentették, hogy nem hasznosítás céljából küldték be drága vásznaikat, hanem tisztán azért, mert az egyesületet nemes fára- dozásában támogatni kedves kötelességüknek tartják, azonfelül pedig éppoly ambí- ciójuk nekik tetszeni Szegeden, mint a fővárosban.”¹⁰⁶ *Fadrusz János* híres, a párizsi világiállításon Grand Prix-vel jutalmazott „Krisztus” c. alkotásának gipsz erede- tijét Szegednek ajándékozta, a majdan felépülő Fogadalmi templom számára,¹⁰⁷ mely ma is a Dóm egyik legszebb szobrászati alkotása.

A négy hétig nyitva tartó, jól sikerült kiállítást „... 30 000-nél többen látogató- ták... Ezen a tárlaton az egyesület 17 műtárgyat vásárolt, 3000 koronáért, egészében elkelt 27 mű 9000 korona értékben”¹⁰⁸ Az első országos jellegű szegedi tárlat innen került azután más városokba. A Szegedi Képzőművészeti Egyesület 1900. évi beszám- olójában Erdélyi Béla igazgató méltán mondhatta „...örömmel, sőt büszkeséggel jelenthetjük, hogy Szeged a hazai képzőművészet fontos tényezőjévé vált.”¹⁰⁹

*

Az árvíz utáni festészeti életre még a század utolsó évtizedeiben is az jellemző, hogy a nagyobb feladatokat a külföldön vagy a fővárosban működő mesterekre (pl. Munkácsyra, Benczúrra, Vágó Pálra és Vajda Zsigmondra) bízzák. Átlagon felüli képességű művészeket a város még ekkor, a gazdasági fellendüléssel járó árvíz utáni

¹⁰³ SzN 1900. áprl. 15.; SzH 1900. áprl. 17.

¹⁰⁴ Irod.: SzH 1900. okt. 10., okt. 14., okt. 24—27., okt. 30., nov. 7., nov. 18.; SzN 1900. okt. 5., okt. 14., okt. 24., okt. 26., okt. 27—28.; *Péter László*: *Walter Crane* Szegeden. Somogyi-könyv- tári híradó 70/4. 227—232.

¹⁰⁵ *Crane Walter*: *Művészet és szocializmus*. SzH 1900. okt. 14.

¹⁰⁶ SzH 1900. aug. 11.

¹⁰⁷ A Szegedi Képzőművészeti Egyesület titkára megérdeklődte Fadrusztól a Krisztus-szobor árát, hogy a katalógusban feltüntesse. Erre a művész az alábbi sorokban válaszolt:

„...Ami az árát illeti, csak azt mondhatom, hogy nincs ára, ehhez a munkához annyi szen- vedés és öröm fűződik, a nagy kezdés éveit és az első nagy sikerem hozzátartoznak, nyilvános pályá- mat ez a Krisztus nyitotta meg: ezért el nem adom soha. De, ha Szeged városa elfogadja tőlem szíves ajándékba az újonnan épülő templom számára, akkor nekem is örömet szereznek vele.” SzN. 1900. szept. 12.; A fesziületet 1900. őszén a múzeum kupolacsarnokában helyezték el, mely hosszú idő után, 1958-ban lett átadva a Szeged Belvárosi róm. kath. Plébánia-hivatalnak (82—1958.). — SzN 1900. szept. 5., szept. 12., szept. 22—23., okt. 19., nov. 22.; SzH 1900. szept. 12., nov. 22., dec. 30.; Fadrusz Jánossal már 1899-től kezdve sokat foglalkoznak a helyi lapok. Ezeknek cikkei, hírei Tisza Lajos általa készített szobrával kapcsolatosak. — SzH 1899. márc. 25., áprl. 3., máj. 7., máj. 9., jún. 11., jún. 20., júl. 2., júl. 16., aug. 18., okt. 20., nov. 21.; Műcsarnok, 1899. 99, 211, 230, 281.

¹⁰⁸ *Kulinyi Zs.*: i. m. 189.; Ezen a kiállításon vásárolta meg a város Tornai Gyula: Hunyadi János végpercei c. nagyméretű (497×310 cm.) olajfestményét (1897.).

¹⁰⁹ SzH 1901. márc. 9.

újjáépítés idején sem tud állandó jellegűen eltartani. Ezért hagyta el Szegedet hosszabb-rövidebb itt tartózkodás után Tóth Molnár Ferenc és Kacziány Ödön, sőt már egészen fiatalon Tölgyessy Artúr és Zombory Lajos is. A művészek elvándorlása innen korszakokon át jellemzője volt képzőművészeti életünknek. A századforduló körül származott el a helyi születésű *Pogány Vilmos* (1882—1956), aki mint *Willy Pogany* New Yorkban híres díszlet- és jelmeztervező lett. Egy akvarelljét (1930) múzeumunk őrzi. Pogányt látogatta meg Londonban — a szintén városunkban diákoskodó — *Herman Lipót* (1884—1972). 1955-ben rendezett szegedi kiállítása alkalmával itteni emlékeit felelevenítette. Rajtuk kívül még az ide való *Máté Ilonát* (1887—1908), Hollósy egykori tehetséges növendékét említjük meg, ő Budapesten hunyt el fiatalon.

Becsületes munkát végző rajztanár több is volt az iskolavárossá növő Szegeden, de ezek pedagógiai munkakörükön túl, egy-egy portré megfestésénél tovább alig jutottak. Csak a század legvégén, Nyilasy Sándor és Károlyi Lajos letelepedésével változott meg a helyzet. A tehetséges művészek közül elsőnek ők ketten vállalták, hogy külföldi és nagybányai tanulmányaik után a vidéki festők küzdelmes életét Szegeden éljék le. Velük indul meg helyi modern képzőművészetünk kialakulása. Nyilasy jelentőségét bizonyítja, hogy a magyar festészetet megújító nagybányai művészek alapító tagjainak sorában találjuk. Réti így nyilatkozik róla: „... festőileg inspirációt leginkább Ferenczy művészetétől kapott, már az első években és később is, amikor már a nagybányai csoport szétszóródott s Nyilasy Szegedre vonulva fejlesztette tovább művészetét úgy, amint ez egyéniségének és környezetének megfelelt.¹¹⁰ Hollósy Simon finom, ezüstös tónusú, gyengéd lírájú művészete Károlyit ragadta meg, és ezért is találunk rokon vonásokat a nagy magyar művésznevelő és szegedi tanítványának alkotásaiban. Nyilasy és Károlyi voltak Endre Bélával együtt a délföldi piktúra lírai vonalának az elindítói. Ettől kezdve formálódik Szeged festészete olyanra, melynek jellegzetességei mai ábrázolóművészetünkben is fellelhetők: a Szinnyi örökségét továbbfejlesztő nagybányai hagyományok s a poétikus hangvétel. Ez különbözteti meg Szegedet a viharsarki mesterek, Tornyai és Koszta drámai paraszt-témáitól.

Mindez nem jelenti azt, hogy Szeged és Vásárhely képzőművészete elszigetelődött volna egymástól. Ennek ellenkezőjéről győz meg bennünket Kiss Lajos „Vásárhelyi művészet” c. forrásértékű könyve. Tornyai már 1899-től részt vesz a szegedi kiállításokon. Sikerét, megbecsülését az itteni napilapok tárlatbeszámolóí tükrözik. A Szegedi Képzőművészeti Egyesület — kisorsolásra — képet is vásárolt Tornyaitól. Ez időben Nyilasy gyakran járt át Vásárhelyre, ahol az ottani Takarékpénztár megbízásából, helyi közéleti férfiakra portrékat fest, de kiállításokon is szerepel és olykor zsűritagként hívják meg. Rajta kívül még Kacziány Ödön nevével találkozunk. Nyilasyval együtt ő is részt vett az 1904-ben létrehozott első országos jellegű Vásárhelyi Tárlat rendezésében, melyre Kiss Lajos szerint „... különvont hozta a szegedieket: 1840 látogatót.”¹¹¹ E tények hűen dokumentálják azt az egészséges kapcsolatot, mely Szeged és Vásárhely művészei, illetve hivatalos szervei között kezdettől fogva megvolt. Igazolódik tehát, hogy bár a két város társadalmi rétegződés tekintetében és festészeti vonatkozásában egymástól eltérő arculatúnak mondható, mégis mindkettő szerves részét képezi az Alföld tája és népe itteni polgári-paraszti valóságának, melyet a délföldi festészet hol drámai, hol lírai módon fejez ki.

¹¹⁰ Réti I.: i. m. 238—239.

¹¹¹ Kiss L.: i. m. 118.

Szegednek az egyetemes művészettel való századvégi „kapcsolatáról” csak át-
tétélesen, inkább az ízlés, a képzőművészeti műveltség vonatkozásában beszélhe-
tünk. Külföldi mesterektől származó képző- és iparművészeti alkotások kerültek
ide a műgyűjtő-családok fejlett esztétikai igényességéből. Az 1899-ben kaput nyitó
Városi Múzeum képtárába jutott néhány századvégi nagy magyar mester alkotása,
Munkácsy, Fadrusz, Zichy és Csontváry személyes kapcsolatba is került Szegeddel.
A millenium után megalakult Szegedi Képzőművészeti Egyesület vidéken itt rende-
zett először országos jellegű kiállítást.

Ha mindezekhez hozzávesszük, hogy építészeti vonatkozásban a hazai eklektika
legegységesebb városképe az árvízvet követő rekonstrukció során Szegeden alakult
ki, úgy a XX. századba lépő Szegedre is minden tekintetben az átalakulás, a megú-
julás lesz jellemző. Olyan nemzetközi hírnévre szert tevő festők és szobrászok is in-
dulnak el az új század első évtizedében Szegedről, mint a Párizsban letelepült *Csáky*
József, valamint a Bauhaus magyar vezéralakja, *Moholy-Nagy László* és barátja,
a Berlinbe emigrált *Gergely Sándor*, aki a hazai aktivista művészek sorába tartozott.